

ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР
ЗМІСТУ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

ІНКЛЮЗИВНА СЕРЕДА

АЛЬМАНАХ
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАКТИК
ВИКЛАДАЧІВ МИСТЕЦЬКИХ ШКІЛ

ЧАСТИНА II

Київ – 2025

ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР
ЗМІСТУ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

ІНКЛЮЗИВНА СЕРЕДА

Альманах педагогічних практик
викладачів мистецьких шкіл

Частина 2

Київ – 2025

Інклюзивна середа : альманах педагогічних практик викладачів мистецьких шкіл / за ред. М. М. Бриль та ін. Ч. 2. Київ : ДНМЦЗКМО, 2025. 186 с.

Редактори:

Бриль М. М., директорка Державного науково-методичного центру змісту культурно-мистецької освіти, кандидатка психологічних наук, доцентка, заслужена працівниця культури України;

Власенко О. В., методистка вищої категорії відділу формування і моніторингу змісту та якості культурно-мистецької освіти Державного науково-методичного центру змісту культурно-мистецької освіти, членкиня Національної спілки журналістів України;

Вороніна М. В., старша наукова співробітниця відділу наукового забезпечення змісту культурно-мистецької освіти ДНМЦЗКМО, кандидатка педагогічних наук;

Ковальчук І. М., начальниця наукового підрозділу – відділу наукового забезпечення змісту культурно-мистецької освіти Державного науково-методичного центру змісту культурно-мистецької освіти, кандидатка філологічних наук;

Полещук А. Г., методистка вищої категорії відділу формування і моніторингу змісту та якості культурно-мистецької освіти Державного науково-методичного центру змісту культурно-мистецької освіти.

Рецензенти:

Давидова О. В., доцентка кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, директорка Інклюзивно-ресурсного центру № 1 Кременчуцької міської ради Кременчуцького району Полтавської області, кандидатка психологічних наук, доцентка.

Дергач М. А., завідувачка театральним відділенням, викладачка театральних дисциплін Запорізької дитячої музичної школи №1, спеціалістка вищої категорії, викладачка-методистка, завідувачка кафедри спеціальної освіти Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії, докторка педагогічних наук, професорка.

Івашура Н. С., викладачка кафедри спеціальної педагогіки і психології та інклюзивної освіти КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, дефектологиня, керівниця ГО «Особлива майстерня – мистецтво для аутизму».

Друга частина альманаху містить унікальні матеріали, підготовлені викладачами мистецьких закладів освіти під час участі в проєкті ДНМЦЗКМО «Інклюзивна середа» (дистанційна форма проведення) (червень 2024 року), спрямованому на підвищення кваліфікації з проблемних аспектів інклюзивної мистецької освіти, розвитку професійних компетентностей педагогічних працівників мистецьких шкіл / ліцеїв / коледжів.

За точність викладених фактів та коректність цитування
відповідальність несуть автори публікацій.

© Автори матеріалів, 2025
© Державний науково-методичний центр
змісту культурно-мистецької освіти, 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	6
ДОСВІД РОБОТИ ЗІ ЗДОБУВАЧАМИ ОСВІТИ З ООП: ОБРАЗОТВОРЧЕ ТА ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО	
Манько Л. Л. Учень з епілепсією (Волинська обл.)	10
Баталія І. М. Учень з РАС (Дніпропетровська обл.)	11
Баталова Н. П. Учень з ООП (Дніпропетровська обл.)	13
Думчикова Т.І. Учениця із синдромом Дауна (Дніпропетровська обл.)	15
Дядченко Л. М. Учениця з ДЦП (Дніпропетровська обл.)	17
Лєвшакова О. В. Учениця із СДУГ (Дніпропетровська обл.)	19
Омельченко І. А. Учень із синдромом Беквіта-Відемана (Дніпропетровська обл.)	20
Хозіна І. В. Учениця з порушеннями слуху (Дніпропетровська обл.)	22
Чорномор А. В. Учениця з ДЦП (Дніпропетровська обл.)	23
Боднар О. М. Учень з РАС із системним порушенням мовлення (Івано-Франківська обл.)	24
Барішполець Н. М., Бондар О. П. Учениця з порушеннями інтелектуального розвитку (м. Київ)	25
Бондар О. П. Дружнє та безпечне оточення (м. Київ)	26
Войнова Є. М. Учениця з порушеннями зору. Учениця з проблемною поведінкою (м. Київ)	27
Євстигнєєва Н. В. Учениця з порушеннями інтелектуального розвитку (м. Київ)	31
Пономаренко Л. С. Учень з РАС (м. Київ)	32
Царюк В. С. Учень з РАС (синдром Аспергера) (м. Київ)	33
Цикора-Ладохіна В. В. Учень з активною поведінкою (м. Київ)	35
Зотова І. П. Учень з порушеннями зору (Київська обл.)	36
Музиченко І. П. Учні з порушеннями слуху, з порушенням інтелектуального розвитку, з психологічною травмою (Київська обл.)	37
Спасьонова Я. С. Учень ООП з вираженими порушеннями моторики правої руки (Київська обл.)	39
Табачкова Н. П. Учень з посттравматичним стресовим розладом (Київська обл.)	40
Шевчук Т. В. Учень з порушеннями інтелектуального розвитку (Київська обл.)	41
Кучма А. О. Учениця з синдромом Дауна (Одеська обл.)	42
Подашевська Т. В. Учениця з порушеннями зору (Одеська обл.)	43
Дрига Д. В. Учениця з РАС (атиповий аутизм) (Полтавська обл.)	45
Афанасьєва А. В. Адаптація та модифікація навчальної програми (учениця з РАС) (Херсонська обл.)	47
Білецька С. А. Учень з РАС (атиповий аутизм) (Херсонська обл.)	49
Зубаха Т. В. Учень з порушеннями слуху (Херсонська обл.)	51
Кудрявцева Н. О. Учні з порушеннями опорно-рухового апарату, порушеннями слуху (Херсонська обл.)	52
Кузнецова О. І. Учень з ДЦП та порушеннями опорно-рухового апарату. Учні з порушеннями слуху (Херсонська обл.)	54
Разінкова О. В. Учениця з порушеннями слуху (Херсонська обл.)	56
Сліпич Ю. В. Учні з порушеннями слуху (Херсонська обл.)	57
Файнштейн Г. О. Учениця з РАС (Херсонська обл.)	60
Десятник І. М. Учні із СДУГ (Хмельницька обл.)	61
Власенко Л. І. Учень з дитячим церебральним паралічем (ДЦП), учень із СДУГ (Черкаська обл.)	63
Лутай І. В. Учень з порушеннями слуху, з порушеннями інтелектуального розвитку (Черкаська обл.)	65
СЦЕНІЧНЕ МИСТЕЦТВО	
Блотницький Р. А. Учень з порушеннями опорно-рухового апарату, порушення мовлення (Донецька обл.)	67

Носова В. О. Учень з синдромом Сільвера-Рассела, соматотропна недостатність. Учень з РАС (Донецька обл.)	68
Дацун В. В. Студентка з порушеннями слуху (Житомирська обл.)	70
Беседіна В. Г. Учениця з РАС, СДУГ (Харківська обл.)	72
Стеценко Ю. Ю. Учениця із СДУГ (Чернігівська обл.)	73
МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО	
Нагонюк А. С. Учень з РАС (Вінницька обл.)	75
Прокопенко Т. В. Учениця з порушеннями слуху (Вінницька обл.)	77
Козяк О. М. Учениця з дислексією та дислалією (Волинська обл.)	78
Прокапало О. М. Учень з порушеннями інтелектуального розвитку (Волинська обл.)	79
Прокапало Т. М. Учениця з дитячим церебральним паралічем (ДЦП) (Волинська обл.)	80
Артимюк Б. Ю. Учень із затримкою психічного розвитку (Дніпропетровська обл.)	82
Букшина С. В. Учениця з ООП (Дніпропетровська обл.)	83
Гребенюк С. В. Учениця зі слабкими природніми вокальними даними (Дніпропетровська обл.)	84
Долгова О. Г. Учениця з розсіяним склерозом (Дніпропетровська обл.)	85
Заплава Н. О. Учень з РАС (Дніпропетровська обл.)	86
Казакова С. М. Учениця з дитячим церебральним паралічем (ДЦП) (Дніпропетровська обл.)	87
Калюжний А. О. Учень із затримкою психічного розвитку, з порушеннями фізичного розвитку (Дніпропетровська обл.)	88
Краснопьорова К. В. Учениця з РАС (Дніпропетровська обл.)	89
Петелько Л. О. Учень із СДУГ (Дніпропетровська обл.)	90
Помазанська К. С. Оформлення музичного кабінету (Дніпропетровська обл.)	91
Яремчук О. С. Організація навчального середовища для шульги (лівши) (Дніпропетровська обл.)	92
Соколова О. І. Учениця з порушеннями фізичного розвитку (Донецька обл.)	93
Джура Т. В. Учениця з порушеннями зору. Учень з РАС (Закарпатська обл.)	94
Гребенік В. Г. Учениця з синдромом Дауна (Запорізька обл.)	96
Кочанова О. М. Учень з РАС (Запорізька обл.)	97
Вдовиченко М. М. Учень із СДУГ (Івано-Франківська обл.)	98
Блаженко Г. О. Учень з РАС (м. Київ)	99
Буц Н. С. Учениця з нирковою недостатністю (м. Київ)	100
Візнюк І. В. Учень із СДУГ (м. Київ)	101
Ганюшкіна В. В. Учень з порушеннями інтелектуального розвитку (м. Київ)	102
Дубок В. В. Учні із СДУГ (м. Київ)	103
Зайцев В. В. Учень із сильним заїканням (м. Київ)	104
Іванов Д. В. Учень зі СДУГ (м. Київ)	106
Ключарьова А. В. Учениця з ДЦП (м. Київ)	107
Козачек Л. К. Учень із СДУГ та РАС (м. Київ)	108
Кулик В. В. Учениця з епілепсією (м. Київ)	109
Куртяк Н. П. Учень з порушеннями зору (м. Київ)	110
Литвиненко Г. В. Учень з РАС (м. Київ)	111
Михайленко О. Б. Учениця та учень з РАС (м. Київ)	112
Наширванова Ф. А. Учениця з ДЦП (м. Київ)	116
Оржехівська Н. В. Учениця зі СДУГ (м. Київ)	117
Павленко М. М. Учень з проявами небажаної поведінки (м. Київ)	118
Павлусь О. О. Учень з РАС та СДУГ (м. Київ)	121
Пономарьова Л. О. Учень з РАС (м. Київ)	122
Первих К. О. Учень з ДЦП та порушеннями мовлення (м. Київ)	123
Полетаєва О. В. Учень з ДЦП (м. Київ)	124
Рудник І. І. Учень з аутизмом (м. Київ)	125
Сагірова Т. О. Учениця з РАС (м. Київ)	127

Сторожук Н. С. Учениця з РАС (м. Київ)	128
Черепович О. О. Учень з ДЦП. Учениця з дислексією, СДУГ та порушеннями пам'яті (м. Київ)	129
Андреєва О. В. Учні зі СДУГ (Київська обл.)	132
Дроздова І. О. Учень з моторно-функціональним заїканням; дівчинка ВПО (Київська обл.)	133
Камінська Н. В. Учениця зі СДУГ (Київська обл.)	135
Клюшніченко О. Ю. Учениця з порушеннями координації та поведінки (Київська обл.)	136
Фокт І. Е. Учень з РАС (Київська обл.)	137
Павленко О. В. Учениця з РАС (Київська обл.)	138
Петруніна І. Г. Учень з лівобічним геміпорезом та епілепсією; учениця з РАС; учень із сенсоневральною туговухістю (Кіровоградська обл.)	139
Кобрин Н. В. Дитина із синдромом Аспергера (Львівська обл.)	142
Ковалишин М. Я. Учень з дислексією (Львівська обл.)	143
Чокова Н. С. Учениця з ДЦП (Миколаївська обл.)	144
Жук О. О. Учень з емоційними порушеннями (Миколаївська обл.)	145
Столярова Л. В. Учні з ООП (Миколаївська обл.)	146
Соколова Т. А. Учениця з енцефалопатією (Одеська обл.)	148
Мазур Л.В. Учениця з емоційними труднощами (Одеська обл.)	149
Троцька О. М. Учень з порушеннями зору (Полтавська обл.)	150
Василишина А. І. Учениця з ООП (СДУГ)(Рівненська обл.)	151
Карнішова К. В. Учень з РАС (Рівненська обл.)	153
Мись Т. С. Учні з ООП (Рівненська обл.)	154
Колуканова Л. С. Студент з порушеннями зору (Харківська обл.)	155
Харченко В. Ю. Гіперактивна учениця (Харківська обл.)	157
Блакитна А. П. Учень з РАС (Херсонська обл.)	158
Годіна В. С. Учениця з ДЦП (Херсонська обл.)	160
Горобець Л. А. Учениця із затримкою мовленнєвого розвитку (Хмельницька обл.)	161
Кошелева Н. О. Учениця з ООП (СДУГ) (Хмельницька обл.)	162
Красовська І. В. Учень з ДЦП (Хмельницька обл.)	163
Дяченко С. В. Учень з порушеннями мовлення (Черкаська обл.)	164
Загородня І. В. Освітнє середовище (Черкаська обл.)	165
Лобода О. В. Учениця з порушеннями опорно-рухового апарату (Черкаська обл.)	165
Любашенко Н. В. Учень з РАС (Черкаська обл.)	166
П'ятікова В. В. Учень з порушеннями мовлення (логоневроз) (Черкаська обл.)	167
Поліщук Т. В. Учень з РАС (Черкаська обл.)	168
Пхіденко А. В. Учениця з порушеннями мовлення (Черкаська обл.)	169
Сотула М. М. Учні з ООП (Черкаська обл.)	170
Бондар О. В. Учениця з ООП (Чернігівська обл.)	173
Дитюк А. А. Учениця з порушеннями опорно-рухового апарату (Чернігівська обл.)	174
Харченко О. В. Учень із заїканням (Чернігівська обл.)	176

ЛІТЕРАТУРА ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА 178

АНКЕТА САМООЦІНЮВАННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ ЗНАТЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ЗІ ЗДАТНІСТЮ ЗАБЕЗПЕЧУВАТИ ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ В МИСТЕЦЬКІЙ ШКОЛІ 182

ШАНОВНІ КОЛЕГИ!

Інклюзивна мистецька освіта насправду тільки починає оформлення та узагальнення методів, якими користуються в роботі викладачі. Цей шлях непростий та буквально крапля по краплі ми збираємо цінні висновки та рефлексії тих, хто наважився працювати з учнем, який може відрізнятись від нормотипового – мати інвалідність, аутистичні прояви тощо.

Державний науково-методичний центр змісту культурно-мистецької освіти в червні 2024 року реалізував освітню програму підвищення кваліфікації з проблемних аспектів інклюзивної мистецької освіти «Інклюзивна середа», яка відбувалася дистанційно. Змістовне звернення програми курсу до слухачів було таким: мистецька освіта не має бар'єрів та обмежень. Інклюзивна освіта передбачає рівний доступ всіх здобувачів освіти до відповідних освітніх програм, корекційно-педагогічну й соціальну підтримку за допомогою забезпечення спеціальних умов для такого розвитку.

Первинним і найважливішим етапом підготовки мистецьких закладів освіти до реалізації принципів інклюзії в освіті є психологічні, ціннісні зміни й підвищення рівня професійних компетентностей фахівців. Саме рівень професійної та психологічної готовності педагогів є важливим чинником, який впливає на впровадження технологій інклюзивного навчання в мистецьку освіту.

Професійна готовність педагога мистецької школи до реалізації основної ідеї інклюзивної освіти – динамічне, інтегративне професійно-особистісне утворення, що характеризується наявністю психологічної установки та передбачає розвиток спеціальних компетентностей. Становлення нової освітньої парадигми в мистецькій школі представляє синтез теорій, що включає філософські, педагогічні, психологічні, медичні та інші знання. Упровадження інклюзивної мистецької освіти потребує від викладача реалізації компетентісно орієнтованого підходу, за яким психолого-педагогічна компетентність має теоретичну та методологічну компоненти. Вони пов'язані з реалізацією моделі універсального дизайну в інклюзивній мистецькій освіті, що має враховувати:

- стратегію викладання на уроці, в якій важливо пам'ятати про цілі навчання, типи виконання завдань та подачі / відпрацювання матеріалу;
- форми та методи оцінювання;
- створення відповідного освітнього простору.

Ми запропонували викладачам спиратися в представленні методів та прийомів роботи на особистісно орієнтований підхід, у центрі якого знаходиться особистість учня, його самобутність, самоцінність. Цей підхід поєднує виховання та освіту в єдиний процес допомоги, підтримки, соціально-педагогічного захисту, розвитку учня, підготовки його до життєтворчості. Врахування індивідуальних потреб та інтересів учнів дає можливість організувати більш ефективно навчання, спрямоване на розвиток особистості кожного учня.

Альманах педагогічних практик створено з метою підтримати інформаційно та методично викладачів мистецьких шкіл та допомогти знайти відповіді на запитання: «Як розпочати? Як побудувати заняття? Який підхід

використовувати в роботі?». Усі представлені у виданні матеріали – це апробований досвід організації занять з дітьми з ООП з отриманими результатами в різних видах мистецтв. Разом у виданні представлено досвід 122 викладачів, серед яких представники:

- «Образотворчого та декоративного мистецтва» – 36;
- «Сценічного мистецтва» – 5;
- «Музичного мистецтва» – 81.

Географія учасників проекту «Інклюзивна середа» охопила такі області України: Вінницька (2)¹, Волинська (4), Дніпропетровська (19), Донецька (3), Житомирська (1), Закарпатська (1), Запорізька (2) Івано-Франківська (2), Київська (11), Кіровоградська (1), Львівська (2), м. Київ (31), Миколаївська (3), Одеська (4), Полтавська (2), Рівненська (3), Харківська (3), Херсонська (10), Хмельницька (4), Черкаська (11), Чернігівська (3).

Під час опису свого досвіду учасники проекту «Інклюзивна середа» враховували дотримання **методичного ланцюга**, який включає:

- актуальну потребу;
- довготривалу SMART-ціль;
- 2–4 короткотривалі цілі (контрольні показники);
- відповідний до цілей зміст неперервних моніторингових процедур;
- опору на закономірності розвитку, чіткість, послідовність, етапність;
- продуманість, узгодженість з учасниками команди супроводу;
- охоплення цілісного процесу життєдіяльності дитини.

На сторінках видання розміщено:

- опис досвіду роботи викладача з конкретним учнем з ООП;
- приклади постановки SMART-цілей для різних педагогічних ситуацій за *схемою*;
- елементи опису методик та педагогічних прийомів;
- анкета самооцінювання щодо сформованості інклюзивної компетентності;
- фотоілюстрації робіт учнів, які займалися за адаптованими або модифікованими навчальними програмами.

Specific – конкретна ціль	Measurable – вимірювана ціль	Achievable – досяжна ціль	Relevant – актуальна (першочергова) ціль	Time-related – ціль, визначена в часі
----------------------------------	-------------------------------------	----------------------------------	---	--

Схема постановки SMART-цілей

¹ У дужках вказано кількість представлених досвідів.

Досвід викладачів подано як кейс-метод, який використовується в педагогіці як один з ефективних засобів вирішення проблеми, яка виникла в професійній сфері. *Кейс-технології* – це опис конкретних випадків (ситуацій, історій, тексти яких називаються «кейсом») для спільного аналізу, обговорення або вироблення рішень. Суть кейс-методу (*case study*) як методу ситуаційного аналізу, полягає в тому, що тим, хто навчається, пропонується осмислити реальну професійну ситуацію, опис якої водночас відображає не тільки якусь практичну проблему, а й актуалізує певний комплекс знань, які необхідно засвоїти для її розв'язання.

Отже, у кожному кейсі цього альманаху представлено опис навчальних ситуацій із зазначенням порушень, які спостерігалися викладачем під час занять з учнем або діагностовано спеціалістами. Такий досвід може стати в нагоді під час пошуку відповідей щодо особливостей навчання учнів з конкретними порушеннями або особливими освітніми потребами.

Ознайомлюючись з представленим досвідом, ми створили **перелік загальних рекомендацій, які можна враховувати в роботі з учнями в інклюзивному мистецькому середовищі:**

- проаналізувати особливості психофізичного розвитку учня для прийняття рішення щодо форми опанування навчальної програми – адаптація чи модифікація;
- запланувати більше часу на реалізацію компонентів програми для надання учневі можливості сприйняття запропонованого матеріалу;
- узгоджувати темп роботи з можливостями та потребами дитини;
- використовувати наочність, елементи ігрових вправ, арттерапевтичних підходів, тілесні вправи;
- не порівнювати виконання навчальних завдань учнем з особливими освітніми потребами з результатами нормотипових дітей;
- налагодити ефективну співпрацю та співтворчість у трикутнику «викладач – учень – батьки»;
- враховувати потребу постійного спонукання, спрямування, мотивації, підказки;
- надавати комунікаційну та емоційну підтримку та приділяти увагу дитині;
- використовувати заохочення до навчання та похвалу.

Сподіваємося, що це видання стане корисним як збірник практичних ситуаційних педагогічних рішень для тих, хто цікавиться впровадженням інклюзивної мистецької освіти або навчає студентів, які готуються отримати викладацькі кваліфікації для роботи в мистецьких школах, ліцеях, коледжах.

*Марина Бриль,
директорка ДНМЦЗКМО*

**ДОСВІД РОБОТИ
ЗІ ЗДОБУВАЧАМИ
ОСВІТИ З ООП:**

ОБРАЗОТВОРЧЕ
ТА ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО

Учениця Тетяна (21 рік) час від часу відчувала **епілептичні напади**. Вчилася 5 років у класі з 15-річними підлітками.

Підходи, які використовувались:

1. Навчальну роботу учениця виконувала **разом з іншими учнями в класі**: це надавало можливість дівчині відчувати себе рівною з усіма.

2. На початку роботи спостерігалася психологічна напруга від можливості учасникам освітнього процесу стати свідками потенційного раптового нападу, але згодом стало зрозуміло, що в класі просто потрібно організувати **спокійну атмосферу, затишний простір**, без психоемоційної перенапруги для всіх учнів.

3. **Методичні прийоми**: викладач не ставив перед ученицею завдання повного відтворення в малюнку конкретних предметів чи об'єктів, постановки / техніки, їй давали завдання **працювати інтуїтивно**. Також учениці надавалася можливість обирати таку техніку, в застосуванні якої вона була більше впевнена та могла підлаштовуватися, вносити зміни в завдання. Наголос робився на тому, що в учениці виходило краще, наприклад, це був живопис. Уважно обговорювався підбір нею кольорів. Згодом приємно було спостерігати задоволення учениці від отриманих нею результатів.

4. Вимоги щодо **оцінювання виконаних завдань та завершених робіт** учениці були **індивідуально орієнтовані**, публічно не коментувалися та не допускалося в оголошенні оцінок порівнянь з роботами інших учнів.

5. Викладачеві не завжди вдавалось прослідкувати за тим, що на перерві могла з'їсти учениця: це могло стати причиною змін настрою, сприяти нападу. Після завершення нападу викладач міг **зателефонувати батькам** для того, щоб порадитися щодо своїх дій, оскільки в учениці після цього спостерігалася сонливість, загальмованість.

Результати:

- **оволодіння живописними техніками** та розвиток відчуття кольорової гармонії;
- **вдала соціалізація через колективні заняття** – у дівчини виникла дружба з різними учнями в класі;
- **завершення художньої школи** та продовження занять живописом, самостійне вироблення прикрас – біжутерії.

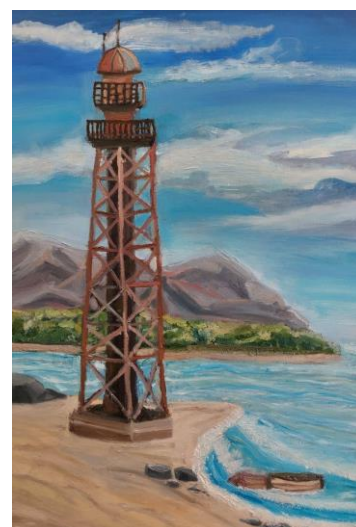
Учениця Вероніка з **РАС** у 8 років прийшла до 1-го класу з образотворчого мистецтва. Викладачка спочатку шукала підхід до учениці, працювала інтуїтивно. З часом у спілкуванні з дитиною у викладачки склалися гарні товариські стосунки. Учениця майже не мала пропусків занять. У класі мала дружні взаємини з іншими дітьми.

Підходи, які використовувалися:

1. **Не поспішати і не підганяти** (узгодження темпу роботи), чіткі й прості інструкції щодо виконання роботи, застосовувався прийом **«показ / демонстрація»**, але тільки за бажанням дитини.
2. На перших етапах опанували **нескладні техніки і завдання**.
3. Враховувався **настрій дитини** перед початком занять.
4. Широко застосовувалися **заохочення та позитивна оцінка** (завжди можна знайти, за що похвалити дитину).
5. Використовувався принцип **«не наполягати і не примушувати»**: працювати в певній техніці, матеріалі, мистецькій школі, над завданням, яке не вдається, з вимогою виконати все добре. Головний принцип: почекати, визначити, що саме не вдається, запропонувати інший спосіб втілення.
6. **Повторення і регулярність занять** (певні правила і порядок).
7. Враховувалося, що зміни викладача, навчального приміщення, колективу, можуть викликати в дитини стрес.

Результати:

- учениця **завершила навчання в школі, успішно склала іспити з практичних дисциплін «Рисунок», «Живопис», «Композиція»** і показала достатній рівень знань з дисципліни **«Початковий курс з історії мистецтв і архітектури»**;
- за період навчання творчі роботи учениці брали участь у конкурсах різного рівня та посідали призові місця;
- надалі учениця **навчалася на поглибленому підрівні, плануючи пов'язати своє життя з творчою професією**;
- дівчинка віднайшла свій власний художній стиль, має свої улюблені техніки та теми.

Робота учениці

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНЯ

Один з напрямів навчання дітей образотворчому мистецтву – це набуття компетентностей щодо **створення кольорового (живописного) зображення**, а це можливо завдяки розвитку **відчуття кольорів**. Здатність дитини сприймати колір має велике практичне значення, розвинене відчуття кольору надає можливість сприймати багатство фарб у природі та оточуючому просторі та творчо реалізуватися в мистецтві.

Для набуття відповідних навичок можна використати такі **підходи**:

1. **Наочні матеріали**: візуальні картки з кольорами, картинки (фото, репродукції тощо), реальні предмети.

2. **Сенсорні матеріали**: кольорові кульки, набори для мозаїки, пальчикові фарби.

3. **Дидактичні матеріали**: гра «Знайти колір теплий чи холодний» та «Розклади окремо теплі та холодні фігури», інтерактивні додатки.

4. **Залучення до навчально-творчої діяльності через**: вправи на «знайомство» з фарбою гуаш; вправи на змішування кольорів; вправи на створення фонових теплих/«холодних заливок; створення живописних композицій гуашшю, аплікацій з паперу «фон теплий – зображення холодне», «фон холодний – зображення тепле».

5. Для кращого засвоєння матеріалу необхідно **інформацію подавати структуровано і послідовно (покроково)**.

6. Регулярне **підкріплення успіхів** дитини (вербальна похвала, наклейки).

7. **Залучення батьків** до процесу навчання.

8. Спостереження за дитиною в процесі продуктивної діяльності допомагають накопичити дані: **треба здійснювати фіксацію та моніторинг прогресу застосування набутих знань у творчій діяльності (зокрема, розпізнавання кольорів за теплохолодністю)**.

ПРИКЛАД РОБОТИ

за алгоритмом SMART-ціль

Результат: навчання дітей з ООП розпізнаванню кольорів за конкретними ознаками та створенню кольорового зображення.

КОНКРЕТНА: учні визначають та називають холодні (сині, блакитні, фіолетові) та теплі (червоні, жовті, помаранчеві) кольори.

ВИМІРЮВАНА: учні правильно називають 80% кольорів із візуальних карток та картинок.

ДОСЯЖНА (протягом місяця): правильно визначають холодні та теплі кольори за допомогою навчальних карток, візуальних зображень.

АКТУАЛЬНА: вміння розрізняти кольори допоможе учням краще сприймати навколишній світ та реалізувати творчий потенціал в образотворчій діяльності.

ВИЗНАЧЕНА В ЧАСІ (протягом трьох місяців): учні навчаються самостійно визначають холодні та теплі кольори і застосовують цей результат у створенні кольорового (живописного) зображення.

У роботі з учнем з **ООП**, виходячи з біопсихосоціального підходу загалом, під час вивчення орнаментів можна використовувати такий **метод навчання** як **робота з картками** (зображення орнаментів, окремих елементів, з яких складаються орнаменти). Починаємо вивчення орнаментів з наочності: картки із зображеннями. Після 8 уроків вивчення орнаментів (1 чверть: заняття 2 рази на тиждень) **учень зможе самостійно створити простий геометричний та рослинний орнаменти**, використовуючи **метод штампування**.

Інструменти та обладнання: *шаблони геометричних фігур; готові штампи з геометричними фігурами, елементами рослинного орнаменту; альбомний аркуш (для тренувальних вправ); воскова крейда різних кольорів; декілька аркушів А3, що розкреслені лініями, у межах яких треба зробити відбитки; гуаш; пензлі.*

Підходи, які використовувалися:

1. Ознайомлення учня з **простими геометричним орнаментом** на картинках. Після 8 тижнів роботи учень із запропонованих варіантів орнаментальних зразків у 80% випадків обирає правильний варіант.
2. Пробиємо виконати **прості вправи**: обвести шаблон простих геометричних фігур восковою крейдою, повторюючи декілька разів.
3. На розкресленому аркуші формату А3 учень, використовуючи штампи, друкує в ряд **ту саму геометричну фігуру**.
4. На іншому аркуші пробиємо відтворити **геометричний орнамент з різних геометричних фігур**, послідовно їх чергуючи.
5. На наступному занятті всі дії повторюємо з **елементами рослинного орнаменту**: друкуємо один елемент декілька разів.
6. На наступному уроці чергуємо **два елементи рослинного орнаменту**: штампуємо їх у смузі / стрічці.
7. Через 2 місяці учень / учениця зможе створити нескладне орнаментальне зображення.

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНЯ

Середовище: у класі можна зробити *підтримуюче предметно-просторове середовище*, яке б стимулювало та надихало на креативні ідеї для створення творчих робіт:

1. Обладнати простір різноманітними *наочними матеріалами*.
2. Для створення невимушеної атмосфери під час виконання певних завдань можна *здвинути парти*, щоб учні сиділи або один до одного обличчям, або в колі.

3. Заняття з образотворчого мистецтва для налаштування учнів на позитивні емоції, творчість, зосередження можна проводити *в супроводі класичної або інструментальної музики*.

4. Клас можна обладнати *лепбуками* з основ кольорознавства (в них наочно представлено розмаїття кольорів, їхнє значення, загадки про кольори тощо); ними можна користуватися під час перерви та занять.

Приклад лепбуку з «Основ кольорознавства»

ПРИКЛАД РОБОТИ за алгоритмом SMART-ціль

SMART-ціль сприяє більш ефективному навчанню та спрямована на розвиток навичок створення орнаментів.

КОНКРЕТНА – учні повинні навчитися відтворювати за допомогою викладача геометричний орнамент (з двох геометричних фігур з-поміж кола, квадрата або трикутника) та рослинний орнамент (з рослинних елементів: квітка, листя тощо).

ВИМІРЮВАНА (протягом місяця, 2 години на тиждень) – учні мають навчитися малювати кола, квадрати, трикутники спочатку за шаблоном або за допомогою викладача, а потім і самостійно.

ДОСЯЖНА (протягом двох місяців) – учні зможуть правильно визначити види орнаментів за допомогою візуальних зображень (навчальних карток).

РЕЛЕВАНТНА – використовувати графічні навички для поліпшення загальної моторики та когнітивних функцій. Застосовувати навички малювання орнаментів у створенні малюнків для творчих завдань.

ВИЗНАЧЕНА В ЧАСІ (через 2 місяці) – дитина зможе відрізнити види орнаментів та з допомогою викладача або самостійно намалювати простий геометричний або рослинний орнаменти, використовуючи 2 різних елементи.

Учениця Єлизавета **із синдромом Дауна** навчалася з 8 років протягом 11 років одночасно на музичному та образотворчому відділенні. Заняття музикою спонукали дівчинку до створення художніх образів за улюбленими музичними творами.

Підходи, які використовувалися:

1. **Вправи на дрібну моторику** для опрацювання окремих художніх технік і прийомів.
2. **Малювання на основі прийомів стилізації**.
3. **Вправи на колірні асоціації** з предметами та явищами, виявлення психологічного впливу кольору.
4. Використання **значного арсеналу різних технік малювання**.
5. **Доброзичливі стосунки між ученицею і викладачем**. Комунікативна позиція: **викладач-друг**.
6. **Сприяння адаптації в колективі** (у групі, де учениця займалася з іншими учнями).

Результати:

- учениця навчилася створювати **зображення предметів на основі зразка** (репродукцій, схем, малюнків, картинок), а **також з натури** (з демонстрацією етапів виконання роботи викладачем);
  - засвоїла як використовувати **штрихи та плями**;
  - навчилася **розрізняти і змішувати кольори, знаходити і підбирати відтінки**; застосовувати різноманітні мазки як пензликом, так і пальчиком руки;
  - **оволоділа основами петриківського розпису**, дуже сподобалося малювати «цибульки», «калинку»;
  - за роки навчання взяла участь у багатьох конкурсах та отримувала різні нагороди.

«ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНЯ»

Найголовніше під час роботи з дітьми з ООП – це **живий контакт, творчість та індивідуальний підхід**. Близьке й тривале ознайомлення з образотворчим мистецтвом дає можливість не тільки навчити дитину малювати чи ліпити, а й допомогти їй впоратися з проблемами, почати виражати власні почуття. На основі вправ, що створює дитина, можна зрозуміти її переживання, природу її емоційного стану.

У роботі з ученицею використовувалися: ігри з фарбами (вправи «Світ ляпок», «Мій улюблений колір», «Чарівна веселка»); кольорові олівці

(розфарбовування від простих геометричних фігур до об'єктів складної просторової форми – предметів побуту, рослин, тварин, комах); вивчення правил побудови форми і порівняння розмірів предметів; вправи на малювання простим олівцем з використанням 2–3 тонів; ліплення з пластиліну та солоного тіста.

Застосовувалися різноманітні **техніки**:

- *малювання на папері* (допомагає дитині зняти напруженість, покращити самопочуття);
- *малювання пальчиками* (допомагає розкрити індивідуальність дитини, проста в роботі);
- *малювання долоньками* (допомагає заявити про себе, розповісти про свій настрій);
- *малювання за допомогою видряпування* (розвиває дрібну моторику, сприйняття характеру ліній);
- *малювання мазком та відтиском поролону* (квіти, гілки дерев, пейзажі);
- *малювання крапками* із застосуванням тичка;
- *малювання бризками*;
- малювання *кавою*;
- *оригамі* (квіти, птахи, комахи);
- ефективними можуть бути комбінаторні завдання на складання зображення з окремих частин.

Система заохочення. У зв'язку з порушенням соціальної взаємодії дитини із синдромом Дауна потрібно мотивувати її до навчання не тільки за допомогою похвали і оцінок, а й визначати, що «чіпляє» і цікавить дитину (наприклад, під час спілкування наша учениця часто згадувала свого домашнього вихованця – кішку, з радістю описувала її поведінку і тому на заняттях прагнула відтворити образ улюблениці в різних ситуаціях).

Формування соціальних навичок

Спілкування з дитиною повинно бути доброзичливим. Його атмосфера – спокійною та виразною, ритм сповільненим і чітким. Тривалість уроку може залежати від рівня втомленості дитини.

Успішність процесу навчання і виховання можна визначити лише тоді, коли учень буде демонструвати переживання відчуття радості за свої успіхи. Заохочення, похвала, **засоби широкого спектра використаної наочності** сприятимуть не тільки кращому засвоєнню теми уроку, а й розвитку художніх здібностей. Велику роль у роботі з дитиною з ООП відіграють **батьки**, залучення їх до активної діяльності. Мама нашої учениці брала участь у майстеркласах та разом з дитиною малювала. Роботи учениці були представлені на шкільних, персональних виставках, всеукраїнських конкурсах.

Учениця Вероніка (10 років) **із руховими порушеннями – ДЦП**. Учениця мала **обмежену рухливість, проблеми з балансом та координацією рухів**. Також їй було притаманно ускладнене виконання точних рухів і керування дрібними рухами (під час малювання та ліплення). **Пальці рук не згиналися і не збиралися в кулак**. Для роботи потрібно було враховувати спеціальні умови (використання ученицею колісного крісла та відповідно простору для маневрування на ньому). Інтелектуальний розвиток учениці був у межах норми відповідного віку. Під час роботи виявилися **труднощі у встановленні соціальних зв'язків**, вираженні емоцій через фізичні обмеження руху. Важлива була підтримка сім'ї, викладачів та інших спеціалістів (медиків, соціальних працівників тощо) для створення умов, які сприяли максимальному розвитку потенціалу дитини.

Підходи, які використовувалися:

1. Індивідуальний підхід і диференціація завдань. Завдання адаптувалися, важливо було враховувати рівень моторики, когнітивних навичок та інтереси дитини.

2. Використання різних матеріалів та технік. Підходи до вибору матеріалів: більш зручний (глина, пластилін, борошно, сіль). Використання спеціально адаптованих інструментів для ліплення, інструменти з товстими ручками або додатковими рукоятками.

3. Підтримка та допомога дорослого (викладача). Допомога з фізичними діями, підказки щодо техніки роботи, уточнення завдання.

4. Створення зручного середовища. Адаптація столів та стільців, інструментів, освітлення. Використання різних пристроїв, які допомагають підтримувати правильне положення тіла і знижують втому.

5. Використання різноманітних методик. Використання методик, які акцентують увагу на різному чуттєвому сприйнятті, сенсорних підходів (візуальних, слухових, тактильних). Використання відеоінструкцій, інтерактивних уроків або віртуальних майстеркласів, вправи на розвиток моторики. Наприклад: відтиск пальцями чи штемпелями, робота з піском тощо.

6. Соціальна інтеграція. Заохочення спільної роботи з однолітками, що допомагає розвивати соціальні навички і підвищує мотивацію до навчання. Створення групових проєктів, під час яких учні можуть допомагати один одному.

7. Гнучкий графік. Надання можливості навчатися в зручному для учениці темпі з урахуванням її фізичних можливостей і потреб у відпочинку.

Результати:

1. Покращення дрібної моторики. Практика ліплення допомагали розвивати силу, координацію та контроль рухів рук і пальців, що є важливим для дітей з ДЦП.

2. Покращення когнітивних навичок. Заняття ліпленням стимулювали роботу мозку, допомогли розвинути увагу, концентрацію та творчі здібності.

3. Покращення емоційного стану. Творчий процес навчання був за змістом терапевтичним, що допомогло учениці навчитися висловлювати емоції, знизити рівень стресу, підвищити емоційний фон.

4. Соціалізація і впевненість у собі. Відбувся розвиток соціальних навичок, зміцнення дружніх стосунків та підвищення самооцінки учениці.

5. Розвиток сенсорної інтеграції. Робота з різними матеріалами для ліплення допомогла учениці поліпшити сенсорні відчуття, що важливо для загального розвитку дитини.

6. Формування естетичного смаку. Відбувся розвиток почуття краси та гармонії, що може бути корисним для дівчинки в подальшому житті.

Робота учениці «Кашпо для квітів»

Учениця А. з **гіперактивністю (СДУГ)**, навчається в класі образотворчого мистецтва другий рік.

Підходи, які використовувалися:

1. Створення **позитивної атмосфери на уроці**. Наприклад, збільшити кількість **похвали з конкретизацією** («Ця квіточка / пташечка тобі особливо вдалася», а не просто «молодець»).

2. **Творча свобода** в створенні малюнка, можливість самостійного вибору художніх рішень (технік, прийомів і матеріалів).

3. Знаходження **сильних рис характеру** та опора в роботі на їх розвиток.

4. Залучення учениці до групових робіт.

5. Підтримка уваги додатковими вербальними стимулами: **частими запитаннями та короткими завданнями** («Це зрозуміло?», «Як ми це можемо зробити?»).

6. Розбивка завдань на маленькі частини та наочність їх виконання, які допомагали навчатися утримувати увагу.

Результат:

Учениця брала активну участь у виставках та конкурсах дитячої творчості.

Роботи учениці

Учень Михайло із синдромом Беквіта-Відемана, прийшов до 1-го класу мистецької школи в 9 років. Узагальноосвітній школі учень займався індивідуально з викладачами. У класі образотворчого мистецтва (групове навчання) спілкуватися з однолітками йому було складно. Учень потребував уваги тільки до себе. Малювання з натури викликало позитивний інтерес, але якщо треба було проаналізувати, вигадати композицію, виникали проблеми та лунала відповідь: «Такого не існує і я це малювати не буду!». Хлопчику було важко відтворити композицію за уявою, критично мислити. Йому подобалося малювати натюрморти, але загальна композиція не утворювалась, робота починалась від конкретних другорядних деталей. Під час роботи над композицією були відсутні смислові зв'язки, часто спостерігалось конкретно-ситуативне об'єднання зображень предметів у групи. Також учень не мав сформованих загальних уявлень про предмет або поняття. Вказати на помилки та працювати над їх виправленням було складно, тому з виконаною роботою викладач завжди погоджувалася і давала схвальні відгуки на сам факт виконаного завдання. Також учень категорично не сприймав втручання у свої роботи.

Підходи, які використовувалися:

1. Детальне пояснення завдання та його обов'язково повторення через певний час.
2. Спрощення завдання.
3. Емоційна позитивна підтримка.
4. Можливість самовираження через використання різноманітних художніх технік і прийомів.
5. Регулярна презентація робіт учня.
6. Формування позитивного сприйняття учня та його досягнень у дитячому колективі.
7. Систематичне спілкування з батьками.

Робота учня

Результати:

- усі навчальні роботи доводив до завершення;
- **навчився відтворювати тривимірність простору;**
- демонстрував розуміння теплохолодності у живописі;
- вчасно завершував завдання;
- відтворював свій уявний світ в образах;
- **брав участь у конкурсах-пленерах та виставках;**
- завершив навчання та **продовжує займатися малюванням;**
- **володіє різними художніми техніками виконання образотворчих робіт;**
- **почав спілкуватися з однокласниками.**

Роботи учня

Учениця Марія (10 років) з порушеннями слуху, навчається в 2-му класі елементарного підрівня на художньому відділенні. Більшість свого вільного часу дівчинка проводила за малюванням улюблених казкових героїв з мультфільмів.

Підходи, які використовувалися:

1. На початку занять обговорювали запропоновану тему, напрями її реалізації, пропонувались матеріали, які можуть бути використані в роботі.

2. Малювання на основі уяви: малювання декоративної пташки, де безпосередньо будуть присутні елементи стилізації, своє власне сприйняття цього об'єкту.

3. У процесі роботи учениця вигадує коротеньку історію про намальовану пташку, що сприяє підтримці мовленнєвого контакту з викладачем.

4. Під час пояснення / роз'яснення додаються елементи руханки (уявляємо, що ми в лісі, дитина повторює за викладачем легенькі рухи рукою, які демонструють напрямки руху пташки) – змінюється вид діяльності (тілесна) і надається можливість відпочити.

5. Емоційна підтримка. Обов'язково зазначається, що зроблено в роботі правильно, вдало. Учні діляться своїми враженнями, розглядаючи роботи один одного.

Результати:

• учениця проявляє фантазію, використовує прийоми стилізації, створюючи самостійно образ декоративної пташки;

• використовує теплі та холодні кольори та їхні відтінки, розуміє різницю між ними;

• відрізняє декоративне зображення від реалістичного;

• може використати отримані знання в роботі та демонструє гарний результат.

Робота учениці

Учениця Вероніка з **ДЦП** розпочала навчання в художній школі в 10-річному віці. Учениця була **обмежена в рухах, мала порушену моторику** (олівець могла тримати лише лівою рукою), також у дівчинки були **проблеми мовлення**.

На початковому етапі роботи з ученицею важливо було:

- зроби́ти аналіз її здібностей, виявити інтереси і вподобання, можливості, розробити індивідуальний план навчання;
- залучити батьків до освітнього процесу;
- провести бесіду з однокласниками щодо толерантності й поваги до кожної людини – підготувати до етапу навчання разом з новою ученицею.

Підходи, які використовувалися:

1. Розробка **індивідуального навчального плану** з урахуванням здібностей учениці сприяла створенню ефективної взаємодії (викладач – учениця – батьки), творчої атмосфери, взаємоповаги й підтримки на шляху до особистісного розвитку й зростання дівчинки.

2. У поясненнях до виконання завдань були передбачені: **демонстрація відео з виконанням вправ, «живе» виконання прикладів (зразків) викладачем, демонстрація дитячих робіт**. Важливу роль мали **ігрові елементи й прийоми розвитку абстрактного мислення учениці**.

3. **Складність виконуваних завдань, інструменти та художні матеріали повинні відповідати індивідуальним можливостям й здібностям учениці**. Тематика завдань не передбачала малювання складних за формою предметів, **увага приділялась колірному рішенню композицій** – розвитку сильних якостей учениці.

Результати:

- зростання самооцінки учениці, впевненості, вимогливості до себе;
- набуття навичок налаштування на робочу атмосферу під час уроку;
- визнання творчих результатів учениці в колективі однолітків.

БОДНАР Олександра Михайлівна
Івано-Франківська дитяча художня школа
м. Івано-Франківськ

Михайло – учень з **РАС (дезінтегративний розлад) із системним порушенням мовлення** 2–3 ступеня, 15 років. Закінчив 5-річний курс навчання з образотворчого мистецтва, мав **свідоцтво з відзнакою**. Любить малювати, краще вдаються натурні постановки. З композицією або малюнком за уявою, коли треба щось самому придумати, справи йдуть гірше.

Роботи учня

Підходи, які використовувались:

1. Адаптація в колективі (групові заняття 12 учнів);
2. Розмова з дітьми про те, що учень потребує особливої уваги;
3. Тісна співпраця з батьками;
4. Програму проходив разом з усіма учнями;
5. Спокійно реагував на оцінювання, виправляв помилки.

Результати:

- Михайло **закінчив художню школу з відзнакою** на рівні з іншими дітьми;
- **оволодів різними художніми техніками:** графіка, живопис, ліпка, аплікація, колаж;
- успіхи в малюванні додали йому впевненості та віри у свої сили та можливості;
- перестав боятися спілкуватися, з'явилися друзі;
- у вільний час малює, **буде далі пробувати навчатися в коледжі.**

Робота учня

Учениця Маргарита (28 років) має **порушення інтелектуального розвитку** (рівень розвитку восьмирічної дитини). Два роки навчалась у О. П. Бондар, три роки – у Н. М. Барішполець. Перша викладачка познайомилися з ученицею під час майстеркласу, який проходив на базі школи. Дівчинка виявила бажання ходити в школу. **Любов до образотворчого мистецтва, живопису та графіки, особливо до декоративно-прикладного мистецтва, а головне – бажання самої учениці,** дали гарні результати.

Роботи учениці

Підходи, які використовувались:

1. **Заохочення роботи в колективі.**
2. **Поступове збільшення обсягів навчання:** матеріали надавалися невеликими обсягами, зосереджуючись на одному понятті на одне заняття.
3. **Візуальні приклади:** використовували багато наочних посібників зображень, фото та ілюстрацій для пояснення концепції.
4. **Мультимедійні технології:** відеоуроки, навчальне відео.

Результати:

- **самостійно працювала фарбами та графічними матеріалами;**
- опанувала **різні формати картону, паперу;**
- працювала **на тонованому папері і в техніці аплікації;**
- працювала в **техніці псевдовітраж;**
- **активно взаємодіяла з викладачем через електронні засоби комунікації** під час дистанційного навчання;
  - за 5 років навчання учениця **брала участь у багатьох конкурсах** та отримувала подяки, дипломи, посідала призові місця;
  - після завершення навчання дівчинка **продовжує малювати.**

Відеоматеріали: відкритий урок Н. М. Барішполець –
https://youtu.be/62rs2XMBpMk?si=dZPb_GcPygLc1hxl.

Підходи, які використовувались:

- присутність батьків під час уроків: під час групових уроків один з батьків виконує допоміжну функцію в організації робочого місця та своєю присутністю позитивно впливає на настрій учня (для дітей з РАС);
- постійний контроль справності освітлювальних засобів (траплялися випадки, коли учні з розладами аутистичного спектра починали сильно переживати чи «зависати» на блимаючу лампу);
- ретельне спостереження за реакцією дитини на звуки (голосні, високі, шиплячі, музику тощо) – необхідно продумувати/створювати комфортне в «звуковому» плані середовище в класі;
- робота з деякими інструментами та засобами (різці, писачки, щось гостре, навіть ножиці) неможлива для учнів з деякими типами захворювань, тож ці завдання рекомендовано замінити на інші, які дитина може виконати безпечно;
- постійний зв'язок з батьками: «Чому дитина відсутня?», «Стан її здоров'я?». Зворотній зв'язок: «Чи дійшла зі школи?» тощо;
- встановити довіру та контакт з батьками, пояснити, що знаючи всі прояви медичних показників, діагнозу можна якнайкраще вибудувати індивідуальну схему навчання для учня / учениці.

Дівчинку Діану в художню школу привела бабуся і попросила директора взяти на пробні заняття без іспитів. Дівчинка потрапила в мій клас. У неї була сильно виражена **косоокість** і вона майже **не спілкувалась**, але зі слів бабусі дуже любила малювати. Малюнки були «слабенькі» порівняно з однокласниками, але **у своєму цікавому стилі**. Перші місяці дитина майже нічого не казала, не спілкувалась з класом, але виконувала завдання.

Підходи, які використовувались:

1. На початку нашої роботи **намагалась не часто спілкуватись** з ученицею, бачила що їй це важко, просто хвалила її роботи. Вона завжди виконувала завдання; потім потроху почала постійне спілкування з дитиною, звертання до неї, запитувала чи зрозуміла вона мене. Наприкінці навчання вже багато посміхалась викладачу, почала слухати поради.

2. Підготовча бесіда з дітьми: пояснення, що дівчинці потрібна підтримка в спілкуванні з іншими учнями. За роки навчання до неї постійно звертались, підтримували її, пригощали, хвалили її роботи, звали на прогулянку на перерві.

3. Дівчинка створювала дуже цікаві творчі композиції в наївному стилі: робила їх дуже швидко, **могла намалювати 2–3 роботи за урок**. Важче давались, наприклад, постановки з природи. Тому як тільки вона домальовувала натюрморт, викладач давала їй аркуш і вона **малювала те, що хотіла**.

4. Якщо у дитини не було настрою, то дозволялося не малювати певну тему, а повернутися до неї пізніше.

Випускна робота

5. Відбувалося спілкування з іншими викладачами школи, які викладали в класі, обговорювалася специфіка поведінки та її причини, засоби подолання складнощів.

Результати:

- після закінчення художньої школи дівчина **ще рік ходила додатково на заняття зі скульптури, готувалась до іспитів зі спеціальності «зубний технік» та вступила в коледж;**

- завдяки сприятливій атмосфері учениця почала частіше посміхатись і навіть потроху розмовляти з викладачем, іншими учнями;

- **із задоволенням малювала різними матеріалами;**

- брала участь у міських, обласних та регіональних конкурсах, мала перемоги.

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНЯ

Освітнє середовище – сукупність об'єктивних зовнішніх умов, факторів, соціальних об'єктів, необхідних для успішного функціонування освіти. Це система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні. Освітнє середовище перш за все повинно бути **безпечним**, а це сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди.

У мистецькій школі освітнє середовище повинно бути **цікавим та зручним**, щоб сприяти творчому розвитку кожної дитини.

Підходи, які використовувались (універсальні пропозиції)

1. Проект розподілу обов'язків в класі образотворчого мистецтва:

*Пан / пані **«Клінінг-менеджер»** – слідкує за чистотою мольбертів та табуретів після занять.

*Пан / пані **«Головний дизайнер»** – слідкує за збиранням мобільного обладнання в кабінеті (мольберти, планшети, стільці).

*Пан / пані **«Головний провізор»** – відповідає за наявність у всіх на занятті необхідних матеріалів.

*Пан / пані **«Прессекретар»** – допомагає викладачу з об'явами, відповідає на поширені запитання.

2. **Створення щотижневої виставки кращих робіт** у класі та щомісячних виставок у коридорі школи.

3. Використання в роботі **ігрових завдань**:

- **квест** по школі з пошуком теми уроку;
- витягування карток з індивідуальною темою малюнка за загальною темою заняття. Наприклад, тема «Диво-звірі» та індивідуальна тема «Синій зайцелєв серед соняхового лісу».

Результат:

1. Урізноманітнення варіантів організації освітнього процесу на заняттях у мистецькій школі, **цікавий та зручний дизайн коридорів та класів, обладнання** повинні спрямовувати творчий розвиток дитини, мотивувати її до навчання, заняття творчістю.

2. **Використання нових технологій, мультимедійних засобів** у процесі навчання розширює можливості викладача: швидка демонстрація референсів, репродукцій картин, документальних фільмів, онлайн-екскурсій відомих музеїв тощо.

3. **Пошук викладачем нових методик, технік, використання нових незвичних матеріалів для творчості, впровадження ігрових елементів** у процес навчання значно підвищує зацікавленість дітей, впливає на розвиток творчого мислення.

4. Для учнів з особливими освітніми потребами необхідно створювати умови для навчання спільно з однолітками; запроваджувати індивідуальні програми розвитку, корекційно-реабілітаційні заходи, використовувати психолого-педагогічний супровід і необхідні засоби навчання.

Робота учнів у класі

Колективна робота учнів
(3 рік навчання елементарного підрівня)

ПРИКЛАД РОБОТИ за алгоритмом SMART-ціль

Учениця Б. вступила в 3-й клас середнього (базового) підрівня початкової мистецької освіти за додатковим набором. Дівчинка **майже не спілкувалась** ні з викладачкою, ні з класом. Малювала дуже посередньо. Після перших занять викладачка побачила, що дитина, коли не може щось намалювати, починає розмовляти сама з собою, дуже нервово закреслювати свої малюнки, малювати агресивні маленькі зображення, писати агресивні фрази, м'яти та рвати свої начерки. **Агресії** до викладача, дітей дівчинка **не проявляла**. Після консультацій з мамою, стало відомо, що можна продовжувати навчання і що це не вплине на виконання завдань.

Підходи, які використовувались:

Було поставлено ціль:

- протягом одного семестру **розібратись у проявах агресії учениці** під час малювання;
- змінити **агресію на задоволення** від творчості;
- **намалювати** з ученицею роботу, яку можна було б **відправити на конкурс**, щоб підняти самооцінку учениці та надихнути на подальші зусилля.

Спочатку учениця нервувала, оскільки не могла намалювати те, що малюють однокласники. Коли дівчинка трохи звикла до уроків, вона все одно майже не малювала. Викладачка почала потрохи спілкуватись з нею та з'ясувала, що

дівчинка не хотіла навчатись малюванню, що мама змусила її вчитися і що вона не вірить, що щось вміє. Спілкувалась вона неохоче, окремими реченнями. Про злих персонажів, яких малювала, не давала коментарів. З однокласниками не спілкувалась. Згодом викладачка змінила підхід, **не нав'язувала теми, зменшила формати робіт та дозволила малювати кольоровими олівцями** на заняттях з «Живопису», бо працювати з фарбою учениці не подобалась. Також викладачка постійно **хвалила** ученицю. З часом дівчинка почала малювати милих котів майже в кожній композиції.

Результат:

Дівчинка поступово **почала довіряти викладачу**, приймати поради, **зникла агресія**, вона почала захопливо працювати над ескізами композицій, часто щось говорила про себе в процесі малювання, стирала гумкою, перемальовувала, змінювала, бо **дуже хотіла, щоб вийшло гарно**. Згодом вона почала працювати не тільки олівцями, а й аквареллю, гуашшю, лінерами, робила аплікації, витинанки. Учениця почала малювати та закінчувала свої роботи однією з перших. Спілкувалась вона мало, але **завжди уважно слухала та почала посміхатись**. Під час навчання учениця **зробила цікаву композицію в наївному стилі «Молитва за Україну»**. Ця робота брала участь у трьох всеукраїнських конкурсах, на одному з них **отримала гран-прі**, на іншому – перше місце. Проблемою для дитини було навіть вийти на сцену для отримання свого диплому, але дівчинка подолала цей бар'єр. Учениця **закінчила мистецьку школу з відзнакою**. Художня рада під час оцінювання випускних робіт окремо відзначила її **власний «наївний» стиль малювання**.

Конкурсна робота «Молитва за Україну»

Випускна композиція

ЄВСТИГНЄЄВА Надія Віталіївна
Творча майстерня «Дитяча школа мистецтв №7»
КМАТ імені Сержа Лифаря, м. Київ

Дар'я (9 років) – учениця **з порушенням інтелектуального розвитку**.
Навчалась у 3-му класі елементарного підрівня. Мріє стати художником.

Роботи учениці на початку навчання

Підходи, які використовувались:

1. Акцентування уваги на кольори, які гармонійно можна поєднати під час виконання малюнку.
2. Зосередження на **малюванні за власною уявою та на вільну тему**.
3. Показ технік малювання в індивідуальному зручному темпі.
4. **Емоційна підтримка учениці** та врахування фізичних особливостей стану здоров'я дитини.
5. **Вчасно приділена увага та швидке розв'язання конфліктів**, якщо вони виникали в групі.
6. **Швидка реакція на потреби дитини** та допомога з вирішенням освітніх проблем, що виникали в процесі малювання картини.

Результат: учениця навчилася більш вправно поєднувати кольори та доцільно їх використовувати, **використовувати в роботі акварель**. Проявляє творчу фантазію та використовує власні ідеї. Брала участь у конкурсі «Украфлора».

Роботи учениці наприкінці навчального року

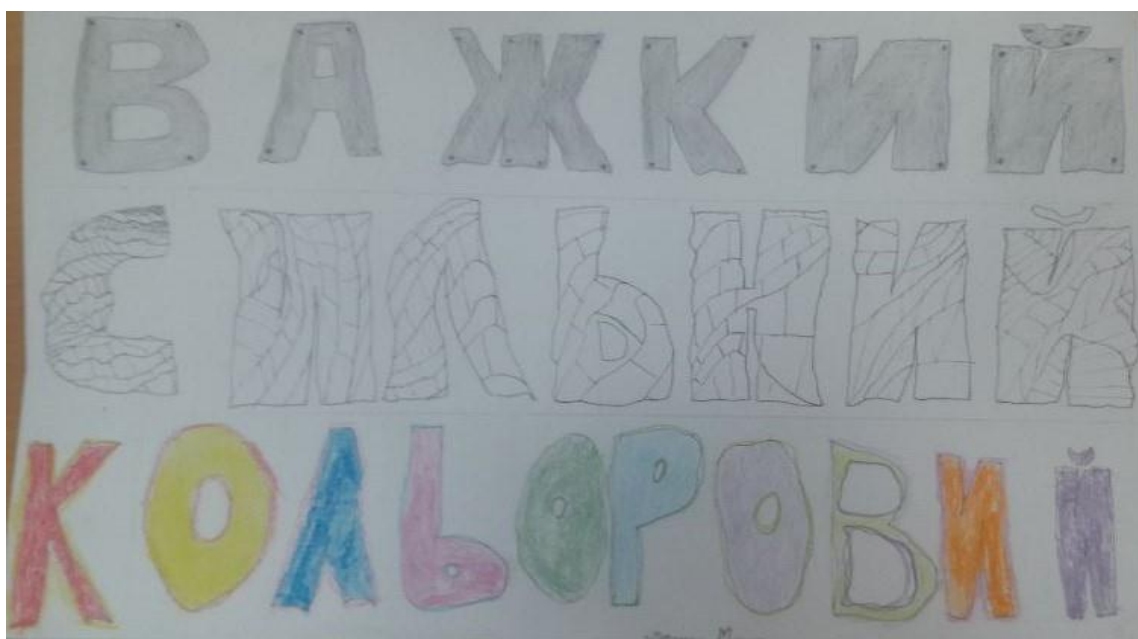

Миколу, учня з **РАС**, у художню школу привели батьки. Зараз йому 14 років. Колись у школі навчалася його старша сестра, тому, дивлячись на неї, хлопчик почав вдома малювати. Перед тим, як учень мав прийти на перший урок, **викладачка поговорила зі своїми учнями в поточному класі**. У деяких вже були однокласники з ООП в загальноосвітній школі, тому в дитячому колективі не було проблем і до учня всі поставились добре. Через кілька місяців, трохи освоївшись у класі, він почав спілкуватися з іншими учнями, показував їм власноруч створені анімації та оповідав сюжети тих, над якими планує працювати далі. Оскільки для учня була дуже важлива охайність роботи, йому більше подобалися **графічні техніки**. Також для учня є надважливим планування часу, він дуже хвилюється, якщо батьки не забирають його вчасно.

Підходи, які використовувались:

1. **Організація робочого місця** – комфортного для учня, чистого та охайного.
2. **Дотримання чіткого, до хвилини, розподілу робочого часу**, перерви, завершення уроку.
3. **Похвала за успіхи в роботі з акцентом на досягненнях**, на тому, що вийшло вдало, навіть якщо це невеликий елемент у роботі.
4. **Підтримка та позитивна оцінка робіт однокласниками**.

Результат: на заняттях учень працює старанно і з натхненням.

Робота учня

Микола (11 років) – учень з **РАС (синдром Аспергера)**. Навчається у 6-му класі загальноосвітньої школи і в 2-му класі художньої. Мета батьків: **розвиток хлопця у творчому середовищі**. Учень одразу ж проявив себе напрочуд товаришким: потребував спілкування із зацікавленими творчістю однолітками, йшов на контакт. Але однокласники помічали «дивакуватість» хлопчика і неохоче спілкувалися із ним. Тоді викладач надала можливість учню розкритися через **розповідь про себе**, свої вподобання і захоплення. З перших хвилин розповіді йому вдалося захопити увагу однокласників і вразити їх ерудицією та феноменальною пам'яттю. З появою нового учня освітнє середовище зазнало певних змін:

- до початку заняття **робоче місце** учня та інших **приводились до максимальної чистоти** вологими серветками (аби він пересвідчився у «стерильності»);
- впродовж заняття **робота** проходила з **дотриманням вимоги чистоти**;
- наприкінці заняття робота, що передбачала продовження виконання, запаковувалась у герметичний пакет, а пластичні художні матеріали (пластилін і глина) у герметичні контейнери.

Підходи, які використовувались:

1. Педагогічна тактика **«Дізнайся про учня більше – сягнеш із ним висот»**: прохання до учня розповісти про себе (свої інтереси, вподобання) викладачу (за умови контактності учня), можливість презентувати себе через розповідь учнівському колективу (за умови, що учень не подає ознаки надмірної замкнутості і не відчуває скутості під час спілкування).
2. Педагогічна тактика **«Дай волю – зникне спротив»**: варіативність виконання завдання для зацікавлення учня темою і зменшення його спротиву.
3. Використання **особливостей учнів як переваг** у набутті фахових навичок під час освітнього процесу (наприклад, уміння цілковито зосереджуватися на дії та увага до дрібниць).
4. **Усунення зовнішніх подразників**, що можуть заважати роботі з учнем з ООП (наприклад, запобігання потрапляння на робоче місце учня фарби або глини; усунення мерехтіння лампочки, унеможливлення звучання надто гучних звуків під час демонстрації навчальних відео тощо).
5. Надання учню **можливості дослідити форму**, яка вивчається, на дотик: отримати, крім зорового, тактильний досвід пізнання об'єкту.
6. Керування комфортним для учня темпом навчання за допомогою певного музичного ритму (тематичний музичний супровід).
7. **Мотиваційний компонент у роботі з учнем**: отримання позитивної оцінки (схвалення) під час презентації навчального результату перед учнівським колективом (завершеної роботи або виконаного певного етапу роботи).

Результати:

- завдяки усуненню подразників, що заважали учню зосередитися, та облаштуванню зручного робочого місця, учень зміг опанувати себе і **набути певних художніх навичок**;
- завдяки тактильному вивченню об'єктів, учень почав **значно краще передавати об'єм та структуру**, більш достовірно відтворювати зразок;
- за допомогою **музичного супроводу** вдалося надати заняттю тематичного настрою, а також керувати темпом виконання роботи учнем – прискорювати чи сповільнювати. Хлопець любить ритмічну музику та залюбки працює у прискореному темпі під улюблені звуки, іноді вистукуючи в такт їм пальцем по столу;
- завдяки контактності учня та обраній викладачем педагогічній тактиці «Дізнайся про учня більше – сягнеш із учнем ним висот», учень зміг не тільки адаптуватися, а й **соціалізуватися у дитячому творчому колективі**, та, навіть, «здобути» його повагу;
- завдяки педагогічній тактиці «Дай волю – зникне спротив» учень **зацікавився** зображенням людини – **портретним жанром**, хоча до цього цікавився більше тваринами і віддавав перевагу анімалістичному.

За пропозицією викладача, учень втілює образ людини, яка йому здається цікавою, вражає, надихає. Так виник щемливий та щирий, дещо наївний та напрочуд характерний образ українського поета Тараса Григоровича Шевченка. Схоже, на черзі наступний класик – Іван Франко. За спостереженням викладача учень **почувається невимушено в дружньому до нього творчому колективі** і це також є значним досягненням. І ще, у викладача з учнем амбітні плани: участь художніх виставках та конкурсах юних художників.

Робота учня

ЦИКОРА-ЛАДОХІНА Віра Всеволодівна
ПСМНЗ «Київська дитяча школа мистецтв №2
імені М.І. Вериківського»

Учень Георгій (9 років) з **активною поведінкою** – надзвичайно жвавий, енергійний, **може сконцентрувати увагу тільки на 10–15 хвилин**. Кожні 15 хвилин йому потрібно побігати, походити, переключити увагу. Хлопчик проявляє любов до живопису, до всього нового і цікавого – до нових відкриттів навколо, і бажання стати справжнім митцем допомагає здолати труднощі.

Роботи учня

Підходи, які використовувались:

1. Акцентуація уваги на фарбах: теплі, холодні кольори.
2. Швидкі завдання по 10–15 хвилин (зокрема, начерки та замальовки), проте одразу фарбами.
3. Емоційна передача (за допомогою фарб) настрою: радість, спокій, злість, перемога.
4. Чергування завдань / технік: живопис, графічні замальовки.
5. Малювання на основі уяви.
6. Спроба малювання обома руками.
7. Показ дидактичного матеріалу.

Результати:

- поступово роботи з живопису виконувались не 15 хв, а 20–30 хв.
- дитина розуміла кінцеву мету виконання роботи;
- поступово почав промальовувати деталі в роботі;
- засвоїв певні живописні навички і підходи;
- у IV чверті гідно пройшов оцінювання за результатами виконаних робіт;
- роботи учня експонувались на шкільних виставках.

Учениця Софія (13 років) з **порушеннями зору** (слабозора). Навчається в 4-му класі школи мистецтв. Любов до малювання привели дівчинку до класу образотворчого мистецтва, де вона, незважаючи на всі труднощі, йде до досконалості в малюванні та до перемоги у художніх конкурсах різних рівнів.

Підходи, які використовувались:

1. Для візуальної стимуляції слід використовувати в просторі світлі, яскраві предмети різних розмірів і форм.
2. Просити інших учнів у класі називати своє ім'я під час розповіді про свої дії або етапи роботи.
3. Використовувати чорне або контрастне обрамлення по периметру аркуша паперу (зробити чітке паспарту).
4. Збільшення часу на виконання малюнків через труднощі координації рухів рук та очей.

Робота учениці

Результати:

- за час навчання **опанувала живописні та графічні техніки, займається із задоволенням у групі однолітків;**
- **на всеукраїнському художньому конкурсі посіла I місце.**

Наразі в класі навчаються **кілька учнів з ООП віком від 9 до 13 років: з порушеннями слуху** – Валерія носить слуховий апарат; Вероніка та Даниїл – **з порушенням інтелектуального розвитку**; Аліна **з психологічною травмою** (отримана внаслідок війни – потрапила під обстріл та постійно перебуває у загальмованому стані, втрачає відчуття реальності).

Підходи, які використовувались:

1. **Вивчення психофізіологічних особливостей дітей, їх якостей, здібностей, поведінки:**

- Валерія нічим не відрізняється від нормотипових дітей, **потребує лише більш голосного озвучування матеріалу**. Якщо щось недочула – перепитує;

- *Вероніка та Даниїл* мають труднощі із засвоєнням навчальних предметів, що потребують роботи з натури (не сприймають глибину простору, перспективу, пропорції, об'єм зображуваних об'єктів), відсутнє логічне мислення або слабко виражене, нездатність послідовно виконувати роботу;

- Аліна **потребує «заземлення», допомоги в концентрації уваги**.

2. **Спостереження за дітьми та їх станом безпосередньо під час уроку, активізація уваги. Допомога у виконанні завдання, надання додаткових консультацій**, більш детальний розбір певних моментів у виконанні завдань, в яких виникають індивідуальні труднощі.

3. Адаптування методики викладання, дидактичного матеріалу – враховуючи дітей в класі з яскраво вираженим кліповим мисленням, які мають короткострокову пам'ять та проблеми з концентрацією уваги та відтворення послідовності дій у виконанні робіт. Викладач у класі **здійснює коротку відеозйомку загальних для всіх пояснень виконання завдань (1–3–5 хв)**, а також окремих ключових моментів у його виконанні. Відео завантажується на YouTube, лінк надається всім у загальний чат у Вайбері (у реальному часі уроку), де кожен має можливість прослухати та подивитися пояснення в повторі та виконати завдання у комфортному для себе темпі як на уроці, так і поза ним – з цих відео та фото покрокового виконання роботи формуються онлайн-уроки на сайті «Всеосвіта» з додатковими текстовими поясненнями всіх нюансів.

Результати:

- діти з ООП перебувають у середовищі інших дітей, **засвоюють навчальну програму у власному темпі, не відчуваючи дискомфорту, що дає відчуття повноцінності та сприяє гармонійному розвитку дитини;**

- відбувається рух щодо **подолання індивідуальних труднощів у навчанні**.

ПРИКЛАД РОБОТИ **за алгоритмом SMART-ціль**

Учениця Вероніка (12 років) з **порушеннями інтелектуального розвитку**, третій рік навчання. Проблеми проявилися з другого року навчання. Активна, **дуже добре працює з кольором**, самостійно створює чудові колірні поєднання, незвичні композиції. Має логічне мислення, але й **погано розвинену дрібну моторику, труднощі із запам'ятовуванням** – їй важко дається опис власної роботи, вербальне донесення до глядача створеного. До уроку зазвичай не готова, оскільки неорганізована, плутає матеріали, предмети, потребує сторонньої допомоги.

Алгоритм дій

1. Організація процесу підготовки до уроку (за підтримки та контролю з боку мами дівчинки та за допомогою комунікації з викладачем через месенджер, якщо щось з уроку учениця не зрозуміла чи не запам'ятала).

2. Розвиток дрібної моторики (за авторською методикою постановки зору та постановки руки).

3. Послідовне логічне відтворення конструктивних схем (від простого до більш складного за допомогою повтору матеріалу), подача пояснень у спрощеному / подрібненому та більш візуалізованому форматі з акцентуванням на тому, чому саме так ми робимо певне завдання); ведення роботи за принципом **«зробив помилку – подумай як виправити»** (спільний пошук вирішення проблеми, що виникла).

4. Підвищення рівня комунікації та самопрезентації (**створено творчу платформу в Телеграмі «Я – митець!»** – каталог робіт дітей, де є можливість презентувати свою роботу з власним описом).

Результати:

- з'явилася більш впевнена манера ведення рисунку;
- спостерігається позитивна динаміка в засвоєнні матеріалу;
- робота з додатковою мотивацією – донесення до оточуючих сенсу своїх робіт, створення перших коротеньких описів.

Учень Яніслав з ООП з **вираженими порушеннями моторики правої руки**. Вступив до класу «Гончарство», опановував дисципліни: гончарство, основи технології керамічного виробництва, історія кераміки, пластика, основи композиції. Теоретичний матеріал опановувати учневі було важко, але він завжди мав позитивний настрій, посмішку і величезний ентузіазм до роботи. Проявляв розвинену уяву і фантазію, шанував, цінував, досліджував і зберігав культурно-історичну спадщину свого села Дибинці – великого гончарного осередку.

Підходи, які використовувались:

1. Створення рівних умов для всіх учнів у класі.
2. Акцентування уваги учасників освітнього процесу на здобутках, успіхах, перевагах кожного учня, а не на невдачах, помилках, недоліках.
3. Залучення всіх учнів не тільки до освітнього процесу, а й до позакласної діяльності (організація для учнів екскурсій: в село Опішня – найбільший музей кераміки в Європі, в місто Київ – відвідали Андріївський узвіз на День міста, музеї, побачили експозицію в Національній спілці майстрів народного мистецтва).
4. Наведення прикладів з біографій людей, яких оточуючі вважали дивними, проте вони досягали значних успіхів, ставали всесвітньо відомими.
5. Теоретичний матеріал з основ технології виготовлення керамічних виробів розкривали в процесі практичних занять з демонстрацією всіх технічних прийомів, які застосовуються на практиці. Це полегшувало сприйняття матеріалу для всіх учнів.

Результат: у класі завжди панувала позитивна, доброзичлива, доволі дружня атмосфера. Учень здобув достатньо високі практичні навички в гончарстві. Брав участь у конкурсах та ставав неодноразово переможцем; завершив навчання у мистецькій школі і **вступив на навчання до коледжу, вдома облаштував гончарну майстерню**. Проходив літню практику в дитячому таборі, де проводив майстеркласи з гончарства для дітей. **Наразі він навчається у виші**, має вдома власну колекцію виробів місцевих гончарів, предметів старовини (гличики, димарі, горщики, свищики, тарілки, миски, монети тощо).

Учень з власною колекцією

Учень Дмитро (8 років) **з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР)**, другий рік навчання (елементарний підрівень) – переселенець, пережив окупацію, має **інсулінову недостатність**, дитина військослужбовця. Здібний та талановитий учень, але **часто** на заняттях **перебував в стані емоційного напруження, в пригніченому настрої, бував** замкнутим та нерухомим, траплялися несподівані напади люті, агресії або ж навпаки – апатія, байдужість, відсутня емоційна реакція на інших дітей. Періодично **відмовляється розмовляти, тривалий час може провести в одному положенні**, не розпочавши виконувати завдання, навіть не торкнувшись художніх матеріалів.

Підходи, які використовувались:

1. Приділялося **більше індивідуальної уваги**, незважаючи на те, що заняття з образотворчого мистецтва є груповими.

2. Використовувалися **нетрадиційні техніки малювання**, особливо більш тактильні: пальчиками, долонями.

3. Використовувався оригінальний спосіб відволікання (авторська назва **«Кототерапія» (прим. ред. – фелінотерапія)**): до школи мистецтв прибилася безпритульна кішка, якою опікувалися викладачі художнього відділу). Викладачка помітила, що коли кішка заходила до класу, хлопчик оживав, починав спілкуватися, посміхатися, було помітно, що учень розслабляється. Тому цей спосіб використовувався в роботі – присутність кішки, коли хлопчик приходив на заняття.

4. **Після кожного заняття відбувається спілкування з матір'ю хлопчика**, щоб дізнатися більше про його поведінку поза освітнім закладом, у ЗЗСО. Так стало відомо, що учень має певні проблеми з вчителями в середній школі, що пов'язано з небажанням виконувати завдання, відсутністю реакції на вказівки та прохання, відмовами брати участь в освітньому процесі. У зв'язку з цим учень відвідував заняття зі шкільним психологом. Ця інформація допомогла обрати правильну стратегію з учнем.

5. **Індивідуальний підхід**: якщо учень відмовлявся виконувати завдання, яке було призначене для всього класу, разом з ним **обиралася інша тема, яка його цікавила**.

Результати:

- учень почав посміхатися, реагувати, розмовляти, брати участь у шкільних виставках;
- **відбувся процес адаптації, налагодилося спілкування з однолітками;**
- учень став **більш впевненим у собі, більше довіряє викладачу.**

Учень Борис (21 рік) відвідував уроки малювання разом із учнями середнього шкільного віку для соціалізації та корекції психоемоційного стану.

Підходи, які використовувались:

1. Знайомство з дитячим колективом, з іншими учнями для уникнення незручностей щодо сприйняття нового учня як особистості, роз'яснення ситуації як для учня, так і для однокласників.

2. Виконання з учнем вправ для початківців: змальовування / копіювання.

3. Робота з пластиліном та обов'язкова рефлексія після заняття: «Як працювалось сьогодні? Які ідеї сподобалися? Як себе відчуваєш?».

4. Іноді замість навчання проводили розмову / бесіду, це додавало зібраності та покращувало психоемоційний стан.

Результати:

- учень краще став почувати себе в колективі;
- трішки покращилося письмо та сформувалися / запам'яталися сталі візуальні образи;
- учень став менш замкненим, покращився емоційний стан (зменшилися прояви апатії, депресії, агресії, які відбувалися вдома);
- у зв'язку з тим, що він сам ходив до мистецької школи за певним маршрутом, покращилась координація та орієнтація на місцевості;
- з'явився стимул до виконання буденних речей (дотримання розпорядку дня), цікавість до навколишнього середовища.

ПРИМІТКА: Хочу зазначити, що «дитина» у дорослому тілі, маючи розумовий та психічний розвиток десятирічного, соромлячись маленьких діток та не розуміючи однолітків (на той момент учню було 23), зробила великий крок вперед: стала частиною учнівського колективу, знайшла покликання та хобі і загалом стала більш позитивною та залученою, змінилася поведінка вдома. На жаль, карантин перервав офлайн-навчання, учень змушений був вчитися вдома онлайн, тому успіхи в соціалізації значно знизилися.

Учениця Аріна (13 років) із **синдромом Дауна**. Займається 1 рік на відділі образотворчого мистецтва за індивідуальною формою навчання. **Не розмовляє, іноді вимовляє звуки, має порушення координації, повільний темп рухів**. Виражає величезне бажання навчатися малювати, проявляє себе здібною та старанною ученицею.

Підходи, які використовувались:

1. Структура уроку, на якому не давати учениці перевантажуватися.
2. Використання в роботі значної кількості наочності.
3. Робота з фарбами (гуаш, акварель).
4. Робота з пластиліном (розвиток дрібної моторики).
5. Підбір індивідуальної програми.
6. Використання вправ для початківців, змалювання або копіювання, емоційна підтримка учениці та врахування особливостей стану здоров'я.
7. Застосування нетрадиційних технік малювання: пальчиковий живопис (робота з кольором); гратаж; малювання в техніці мокрим по мокрому; пластиліновий живопис; малювання штампами.
8. Створення безпечної психологічно-емоційної атмосфери на уроці та під час спілкування.
9. Постійна співпраця з батьками.
10. Пошуки мотиваційних стимулів.

Результати:

- намагається опанувати програму в межах власних можливостей;
- за період навчання учениця досягла значного прогресу, краще **підбирає кольори і форми на емоційно-інтуїтивному рівні**;
- завдяки сприятливій атмосфері та концентруванню на роботі **оволоділа новими живописними техніками**, що сприяло розвитку відчуття кольорової гармонії;
- розширення можливостей через цікаві культурні заходи, що сприяє підвищенню самооцінки дитини, мотивації до творчості (**конкурси, виставки**).

Учениця Катерина **з порушеннями зору**, мала неймовірну жагу до творчості та пізнання світу. З перших днів викладачка намагалась створити для неї **атмосферу довіри та доброзичливості**, допомогти почувати себе комфортно та захищено. Багато працювали, малювали, слухали музику і просто спілкувалися. Кожен маленький успіх учениці був великою радістю. Учениця навчила викладачів бачити світ по-іншому, бути терплячішими і більш співчутливими.

Підходи, які використовувались:

1. Всебічне ознайомлення з анамнезом учениці. З перших днів роботи ретельно вивчалась історія хвороби, щоб розуміти її особливості та закономірності розвитку. Для викладачки було важливо бачити в ній насамперед дитину, а не діагноз. Це допомогло **створити атмосферу довіри та взаємоповаги**, в якій учениці було комфортно і захищено.

2. Вивчення психічних якостей. Викладачка вивчала стан уваги, рівень пізнавальних можливостей та здібностей дитини, що дозволило регулювати навантаження на уроках. З огляду на особливості зору дівчинки, **заняття адаптувалися так, щоб вони були максимально ефективними та приємними.** Використовували яскраві контрастні кольори, великі форми та прості лінії, що допомагало краще сприймати інформацію.

3. Ознайомлення з приладами та пристроями. Викладачка ознайомила з приладами та пристроями, якими користувалася дівчинка. Це дозволило ефективно включати їх в освітній процес. **Наприклад, ми використовували спеціальні збільшувальні лупи та пристрої для малювання,** що допомагали їй легше працювати з матеріалами.

4. Адаптація навчальних планів і методик. Адаптували навчальні плани, методики та матеріали відповідно до потреб учениці. **Використання варіативної частини плану забезпечило індивідуальний підхід до її розвитку.** Було враховано особистісні інтереси та здібності, що дозволило створити уроки, які були не тільки корисними, але й цікавими для неї. **Наприклад, у процес малювання включали теми, які були близькими дитині,** такі як природа, тварини або улюблені казки.

5. Залучення родини. Важливим аспектом роботи стало **залучення членів родини** учениці до освітнього процесу. Ми встановили партнерські відносини з її батьками, що допомогло нам краще розуміти потреби та інтереси дівчинки. Батьки активно брали участь у заняттях, допомагали вдома і ділилися своїми спостереженнями, що сприяло успішному навчанню дівчинки.

6. Оцінювання навчальних досягнень. Оцінювання досягнень проводилося з урахуванням особливих потреб учениці. Фокусувалися на прогресі та досягненнях дівчинки, а не на її обмеженнях. Це дозволяло їй відчувати успіх і мотивацію до подальшого навчання. Кожен маленький крок вперед ми святкували разом, що сприяло підвищенню її самооцінки та впевненості в собі.

Результат: учениця стала активною учасницею освітнього процесу. Це, зокрема, дозволило її батькам відчувати турботу з боку оточуючих. Дівчинка отримала можливість виходити у світ однолітків, що сприяло її гармонійному розвитку. Взаємодія з іншими дітьми допомогла їй розвивати соціальні навички, навчитися співпраці та знайти нових друзів. Процес навчання став спільним шляхом для дитини та її батьків до подолання проблем. Кожен успіх учениці, кожен новий малюнок і кожна усмішка – стали безцінним результатом спільної роботи.

Учениця Анастасія (16 років) з **РАС (атиповий аутизм)**, який розвивається у дітей старшого віку, характеризується відсутністю одного або двох основних критеріїв, за якими ставиться діагноз аутизму (якісні порушення соціальної взаємодії, якісні порушення спілкування, поведінка та інтереси обмежені, повторювані, стереотипні). Але мрія стати архітектором та відбудувати рідну країну привели дівчину навчатися в художню школу. Дівчина має **розвинене візуальне і слухове сприйняття**.

Які порушення в розвитку мала учениця:

- погано розвинена координація рухів і дрібної моторики, як результат – незграбність та повільний темп;
- віддає перевагу бути наодинці й не контактувати з людьми;
- у незвичній обстановці легко губиться;
- порушення мовлення виявляється в мимовільному повторенні окремих звуків та складів (заїкання), неприродному розтягуванні звуків або нездатність вимовити звук;
- неухважність та розосередженість;
- несприйняття великого обсягу інформації та нового матеріалу;
- швидко втомлюється, відволікається, навіть від цікавих занять;
- уповільнена реакція;
- труднощі у правильному розпізнаванні інформації та інтерпретації власного творчого бачення;
- емоційні труднощі: низька самооцінка, почуття невпевненості, стрес, пов'язані з проблемами під час навчання та виконання завдань.

Підходи, які використовувались:

1. **Встановлення емоційного контакту**, подолання негативу в спілкуванні з дорослими, нейтралізація страхів.
2. **Правило 5 «не»:**
  - не говорити голосно;
  - не робити різких рухів;
  - не дивитись пильно в очі дитині;
  - не звертатись прямо до дитини;
  - не бути занадто активним і нав'язливим.
3. У процесі навчання впроваджувались **елементи гри**.
4. Завдання з образотворчого мистецтва були розроблені з урахуванням особливостей учениці, ступеня прояву симптомів та інших

факторів. Завжди застосовувався комплексний підхід у вирішенні певних складнощів та проблем із засвоєнням матеріалу. Наприклад, викладач повторював (відтворював) демонстрацію роботи з матеріалом декілька разів. На початку вимоги до виконання завдань ученицею були мінімальними. Постійно намагалися уникати психоемоційного навантаження. Після закінчення завдання важливим було разом порадіти успіху, відмітити позитивні моменти та прогрес.

3. Важливим було врахування інтересів та уподобань дитини. Необхідним було поєднати працю та відпочинок. Окрему увагу відводилося на заняття з психологом, створення відчуття безпеки, розвиток самостійності. Чималу роль у цьому відіграло залучення батьків дівчинки.

Рекомендації викладачу в роботі з дітьми, які мають захворювання атипового аутизму:

- встановити позитивний емоційний контакт;
- завдання викладача – попередження прояву будь-якого негативу, подолання комунікативних бар'єрів;
- використовувати елементи стереотипної поведінки дитини;
- навчати дитину мові почуттів, фіксувати увагу на емоційному стані людей і тварин, навчати поведінковій етиці на емоційній основі, аналізувати світ емоцій;
- розвивати творчі здібності та уяву, що в подальшому дозволить дитині адекватно сприймати навколишній світ. Викладачам не слід використовувати травмуючі слова: «ти злякався...», «не вийшло...».
- одним з напрямів роботи стає соціально-побутова адаптація, формування навичок самообслуговування.

Результати:

- часткова адаптація;
- подолання страху та дискомфорту в спілкуванні з ровесниками;
- поява навичок самообслуговування в класі;
- збільшення часу фокусування на певному завданні чи проблемі;
- покращення мовлення та координації рухів;
- позитивна динаміка у виявленні зацікавлення певним об'єктом або завданням;
- зацікавленість не лише творчим процесом, але й особистісними результатами;
- з'явилася вмотивованість у тій чи іншій діяльності.

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНЯ

Адаптація та модифікація навчальної програми

Робота з ученицею з РАС

У Дизайн-ліцеї курс «Скульптура» розрахований на один навчальний рік. Програма побудована дуже динамічно. Загалом передбачається опанування головних методів створення рельєфу і круглого об'єму засобами скульптури. Учень може бути взагалі без підготовки в області скульптури. Тому можна сказати, що програмою передбачається опанування знань і вмінь від самого початку, де початок – це базові вміння: розминання, відрізання, зліплювання м'якого пластичного матеріалу (пластилін, глина, солоне тісто тощо). Впродовж навчального року учень навчається створювати власні скульптурні об'єми за темами навчальної програми.

Підходи, які використовувались

1. Для учениці з РАС викладачка звузила коло вибору матеріалу – залишила натуральну глину, оскільки вважає, що саме глина якнайкраще підходить для людей з ООП (у будь-який час можна легко переробити).

2. Навчальні завдання (теми) залишились такими, як і для всіх учнів. Але враховуючи особливості учениці, досконалість та якість виконання залишились на другому плані. Під час занять зосереджувались, особливо перші півроку, на процесі створення.

3. Метод демонстрації застосовувався весь навчальний рік. За темою програми викладачка показувала методи створення простого стилізованого об'єкту (рельєфного або круглого) і пропонувала повторити. Враховуючи те, що учениця ніяк не реагувала на викладачку, було враження, що вона розмовляла сама з собою. Спочатку було складно зрозуміти, чи взагалі дитина її чує. Викладачка залишала свої глиняні приклади біля учениці на столі і відходила до інших учнів, нібито залишаючи її сам на сам із завданням і його виконанням. Спочатку учениці було складно зрозуміти, що потрібно робити. Вона просто місила глину. Здавалося, що вона ознайомлюється з глиною, вивчає властивості матеріалу. Вона робила все дуже зосереджено, спочатку нічого не виходило. Так продовжувалось приблизно 2 місяці (8 занять).

4. Після 2 місяців з'явилися перші успіхи. Учениця зліпила одну повноцінну скульптуру за темою «Стилізація природної форми. Тварина». Якість скульптури була такою, що викладачці вдалося її випалити, і скульптура «Козел-Баран» (так назвала свою роботу авторка) «вижив» у керамічній пічці. Досягнення позначились на самооцінці і зацікавленості учениці, почали проявлятися її сильні сторони.

5. Викладачка навчала ученицю облаштовувати своє робоче місце, а потім прибирати за собою. Спочатку вона сама готувала і прибирала її робоче місце. Поступово залучала її до цього процесу. Викладачка розстинала робочу тканину і учениця робила це з нею, викладачка набирала воду і учениця набирала воду для себе, викладачка діставала глину з пакету і учениця робила те ж саме. Потім процес ліплення, а наприкінці заняття починали разом прибирати.

Результат:

Наприкінці навчального року результатом такої роботи стала кругла стилізована скульптура людини, створена власноруч ученицею. Викладачка змогла її випалити, що є доказом якісного виконання.

Крім того, учениця почала спілкуватися з викладачкою. Так, це спілкування короткими фразами, але це спілкування!

Робота учениці

Учень Нікола (10 років) з РАС (атиповий аутизм). Нечітко розмовляє і погано сприймає інформацію на слух, а лише за допомогою зору. Заняття проводилися один раз на тиждень, вдома, у присутності мами.

Підходи, які використовувались:

1. Співпраця завжди починається з того, що викладач показує, що будуть робити на уроці, пояснює, які прості геометричні форми можна використовувати.

2. Хлопчику подобалося створювати з конструкторів різні об'єкти, тому на допомогу в роботі були самостійно створені моделі будинків, машин та інші об'єкти, які дитині було легко і цікаво робити.

3. Щоб зацікавити процесом навчання, обирались теми, які подобаються учню (тварини, машини, будинки). На прикладах простих геометричних форм (квадрат, куб, коло, трикутник) легко було пояснювати йому завдання з складними формами.

Роботи учня

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНЯ

Підходи, які використовувались

1. Заняття зазвичай тривало 45 хв у звичному просторі – вдома, там, де дитина почувала себе зручно. Кожна зустріч була довгоочікуваною, учень обговорював з мамою, що хоче малювати.

2. У роботі з хлопчиком орієнтувалися на особливості та здібності дитини. Самостійно малювати щось не вдавалося. Робота починалася з того, що викладачка показувала зразок та пояснювала, як це зробити.

Приклад уроку

I етап – робимо вправу. Щоб учень зосередився, вводимо новий матеріал (сірники), який активізує увагу дитини, і він більш схожий на звичний для дитини конструктор. **Завдання:** потрібно стилізувати їжачка, а сірники допомагають узагальнити нову і незрозумілу форму. Викладачка малює їжачка і показує, з яких елементів він складається і які прості форми можна використати (крапля; лінії, різні по висоті). Потім учень із сірників складає малюнок їжачка. На наступному етапі обводить сірниковий «малюнок» фломастером та доповнює потрібними деталями. І ось їжачок готовий.

II етап – це власне тема уроку. Цього разу **малюємо будинок** з подвір'ям і басейном, який хлопчик сам зібрав з конструктора по схемі. Він це робить дуже добре. До уроку готуються декілька форматів і різні матеріали (залежно від того, який настрій і бажання будуть в учня). Його улюблений кіт лежить поряд на столі і це також налаштовує хлопця на спокійне спілкування. Учень розповідає також історію про цей будинок, хто там живе, як він відкривається і що біля нього відбувається. Потім разом з викладачкою учень розбирає складну форму будинку на прості елементи (коло, трикутник, прямокутник тощо). Починають з головного – великого будинку. Потім малюють басейн, лежачки, мангал, фактури землі і води, а потім учень малює себе в тому одязі, в якому знаходиться під час заняття. На цьому уроці крім звичних фломастерів ознайомилися з новим для учня матеріалом – акварельними олівцями. З додаванням води олівці змінюють свою текстуру і це дуже сподобалось дитині. Ритуалом завершення роботи є підписання роботи і відповідь на запитання «Хто молодець?» – «Н. – молодець!». Протягом уроку постійно **використовується прийом «Похвала» і фізичний контакт**, бо учень цього потребує. Рука викладача повинна торкатися дитини під час роботи: це учня заспокоює і дає йому впевненість в тому, що він все робить правильно.

Результат. Переважне значення має зручна обстановка – та, до якої учень звик: речі, іграшки, кіт, звичні звуки, з якими зручно. Різноманітність художніх матеріалів (щоб можна було швидко перелаштуватись на потреби дитини), освітлення, підтримка мами, контакт з викладачем, зацікавленість у результаті. Все це створило зону комфорту, який через образотворче мистецтво сприяв розвитку дитини.

Учень Олександр (13 років) **з порушеннями слуху (вродженою глухотою)**. Навчався в школі з 6 років. Хлопець розвинений інтелектуально, начитаний, знає мову жестів, може читати по губах. На перших уроках спілкування було письмовим: учень писав запитання – викладачка відповідала, вносила корективи в роботу, пояснювала. Іноді з письмовими запитаннями Олександр звертався до однокласників і вони або самі відповідали, або просили пояснити викладачку, а потім самі писали йому відповідь.

Ситуація покращилась, коли в класі з'явився ще один **учень з порушеннями слуху** – Євген. Він тільки трохи чув на одне вухо і розмовляв. Саме Євген переказував Олександрові пояснення викладачки мовою жестів. Через нього також Олександр ставив запитання викладачці.

Позитивні аспекти перебування в різnorідному колективі дитини з ООП:

- через спілкування з однолітками поліпшується когнітивний, моторний, мовленнєвий, соціальний та емоційний розвиток дитини з ООП;
- однолітки надають приклади загальноприйнятих моделей поведінки, допомагають оволодіти новими вміннями та навичками;
- процес навчання орієнтується на здібності та інтереси дитини з ООП;
- з'являється можливість для налагодження дружніх стосунків з іншими учнями.

Підходи, які використовувались:

1. Можливість розвивати і вдосконалювати власні здібності в дружньому позитивному середовищі.
2. Індивідуальний підхід обумовлений також специфікою предмету: кожна дитина працювала за власними ескізами, у різних художніх техніках та з матеріалами за вибором учня.
3. Використання в роботі з дітьми альтернативних методів навчання.
4. Виховання поваги, толерантного ставлення до всіх дітей в класі.

Результати:

- сприятливі умови навчання в ліцеї загалом створили для обох хлопців з порушеннями слуху позитивні умови для творчого розвитку;
- обидва **успішно закінчили навчання**, брали участь у виставках, ставали призерами конкурсів. Обидва для продовження освіти **обрали фах, пов'язаний з дизайном**.

Робота з представниками двох різних груп учнів з ООП: **з порушенням опорно-рухового апарату та з порушеннями слуху.**

Учні з порушеннями слуху не могли сприймати на слух інформацію, спілкуватись і висловлювати свої думки чи потреби. Якщо діти вміли читати та писати, **спілкування з викладачкою було письмовим.** З учнями, які не мали таких навичок, на уроках **спілкувалися через присутніх батьків.**

У п'ятому класі до викладачки потрапив учень **з порушенням опорно-рухового апарату.** Самостійно хлопчик пересуватись не міг, його возила мама на спеціальному дитячому кріслі колісному. За робочим столом хлопчик сидів на табуреті, як всі учні. У хлопчика були слабо розвинені верхні кінцівки, тому на **уроках була присутня мама,** яка допомагала йому готувати матеріали і виконувати фізично важкі для нього дії. У подальшому навчанні хлопчик прагнув до самостійності і згодом мати вже не була присутня на уроках.

Підходи, які використовувались:

1. Діти з інвалідністю навчаються в класі разом з іншими дітьми, які не мають особливих освітніх потреб. Урок починається із загального пояснення теми, нового матеріалу для всього класу. Дається завдання, над яким починає працювати клас. У цей час викладач починає спілкуватися з учнями з порушеннями слуху зручним для них способом: **писати на папері пояснення теми та завдання, надавати презентації та відео до нового матеріалу.** У відповідь діти також писали на папері запитання чи власні думки, як вони бажають почати роботу. Після цього учні починали працювати.

2. Хлопчик з порушеннями опорно-рухового апарату **мав достатньо високий рівень інтелектуального розвитку та мав гарно сформоване творче та логічне мислення.** Тому під час роботи з ним спеціальні **методи роботи не використовувалися.** Хлопчик мав змогу працювати на загальному рівні з усіма учнями. Якщо була потрібна фізична допомога, то учневі допомагала мама, яка була присутня на груповому занятті.

Результат:

Діти із задоволенням виконували завдання, розвивались їх практичні навички, творчі здібності та логічне мислення. У дітей з порушеннями слуху своє бачення та смислове наповнення малюнків. Вони начебто світ бачать по-своєму й тому в таких дітей роботи виходять унікальні, особливі, цікаві.

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНЯ

Для оптимізації освітнього процесу з дітьми з порушеннями слуху слід використовувати такі методи та технології навчання:

- під час роботи в класі викладачка може записати свій урок та додати до нього субтитри, щоб учні могли прочитати те, що сказано на уроці;
- голосове введення та виведення тексту може допомогти учням з порушенням слуху зрозуміти письмовий матеріал. *Наприклад*, викладачка говорить у мікрофон і її слова будуть відображені на екрані у вигляді тексту;
- ефективно також використовувати в роботі відеоматеріали: відеопрезентації, відеоуроки поетапного виконання завдання, наочні матеріали.

У сучасному світі існує багато спеціальних додатків та програм, які можуть допомогти учням з порушеннями слуху зрозуміти мовлення краще. Використання цих технологій на уроці дозволяє зменшити бар'єри в навчанні, посилити залученість учнів в освітній процес, поліпшити якість навчання та сприяти розвитку соціальних вмінь.

Ігор (10 років), **учень з ДЦП та порушеннями опорно-рухового апарату**, навчався в школі з 1 класу, до викладачки потрапив в четвертому класі на навчальну дисципліну «Декоративне мистецтво». **Самостійно не пересувався**, його возила мама на спеціальному дитячому візочку-кріслі. Пандус на вході, відсутність порогів в аудиторіях, достатня ширина коридору дозволяли мамі безперешкодно пересуватися в приміщенні закладу. За робочим столом або біля мольберту хлопчик сидів на табуреті, як і всі учні. В Ігорка були **слабко розвинені верхні кінцівки**, тому **мама допомагала йому готувати матеріали**. Під час **перших уроків** **мама знаходилася в аудиторії**, а потім в холі для очікування. Працював Ігор самостійно.

Підходи, які використовувались:

1. Учень був високо розвинений інтелектуально, мав достатньо сформоване для його віку творче та логічне мислення, тому під час пояснення нового матеріалу використовувалися ті самі методи, як і в роботі з усіма іншими дітьми.

2. А ось під час виконання практичної роботи треба було враховувати його особливості. У нього була **добре розвинена дрібна моторика рук**, а ось **широкі рухи, жести йому було робити важко**. Тому під час виконання графічної роботи, аплікації, які вимагали дрібних рухів, він працював на таких самих форматах, як і інші учні. **Під час роботи з живописними техніками**, де рухи більш широкі, ми **обирали менший формат**, **збільшували час на виконання**. Під час ліплення його твори були дуже тендітні, ювелірні.

Результати:

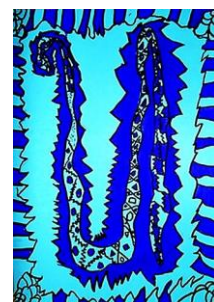
Учень показав гарні результати в навчанні, опанував компетентності, які були передбачені навчальною програмою та перейшов до наступного класу, де з ним працювали вже інші викладачі.

Декоративний килим
(аплікація з тканини)

Тарілочка
(пап'є-маше, розпис)
Роботи учня

Буквиця (графіка)

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНЯ
Облаштування освітнього середовища
для учнів з порушеннями слуху

Підходи, які використовувались

1. Допомога батьків, які володіють жестовою мовою. Один з батьків був присутній на уроці і перекладав пояснення нового матеріалу. Якщо у батьків також були порушення слуху, викладач писав їм в спеціально заведеному блокноті, а батьки перекладали. Як правило, допомога батьків була необхідна тільки на етапі пояснення.

2. Зоровий контакт з викладачем. Зазвичай діти з порушеннями слуху добре вміють читати з губ. Тому такі учні сиділи так, щоб їм добре було видно обличчя викладача. Викладач працював над своєю артикуляцією, щоб якомога чіткіше вимовляти слова.

3. Широке використання наочних матеріалів. В образотворчому мистецтві наочність є одним з головних методів навчання. Він важливий для усіх дітей, а тим більш для учнів з порушеннями слуху. Кольорове коло, композиційні схеми, таблиці пропорцій людини тощо є обов'язковими в навчальних аудиторіях нашої школи. Також викладачами розроблені мультимедійні презентації на усі теми програми, в яких подаються мистецькі аналоги, покроково пояснюються етапи виконання теми. Після перегляду цих презентації навіть не було потреби в допомозі батьків.

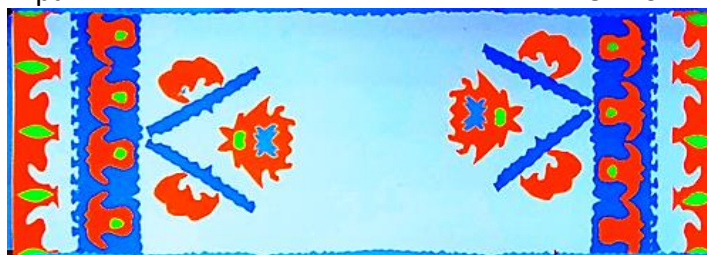
4. Демонстраційний малюнок викладача. На окремому аркуші викладач демонстрував орієнтовний зразок або ескіз, показував можливі помилки або як краще змінити композицію тощо.

Олександр, 8 р.
«Вітраж»

Кейлі-Кароліна, 8 р.
«Зимовий птах»

Софія, 8 р.
«Рушник»

Вікторія, **учениця з порушеннями слуху**. З перших днів на заняттях образотворчого мистецтва учениця продемонструвала здібності до композиції, живопису і графічної діяльності. Колектив прийняв дівчинку з повагою і розумінням.

Підходи, які використовувались:

1. Учениця мала розвинені розумові здібності, логічне, просторове мислення, гарну творчу уяву. Під час викладання нового матеріалу, спілкування проходило за допомогою листування, також дівчинка добре читала по губах, під час пояснення матеріалу викладачка намагалась вимовляти слова чітко, говорити стисло.

2. Кабінет було облаштовано навчальними таблицями, дошкою для начерків, монітором для перегляду презентацій.

3. **Доброзичлива атмосфера** класу спонукала для комфортного існування дівчинки. Мовленнєвий бар'єр стирився, учні опанували мову жестів, учениця почала вимовляти окремі звуки.

Результати:

Учениця займалася у Дизайн-ліцеї з 13 років, розкрила здібності у своїх творчих роботах. Дівчинка була відзначена грамотами і подяками за талановитість, працездатність, наполегливість цілеспрямованість і самовіддачу.

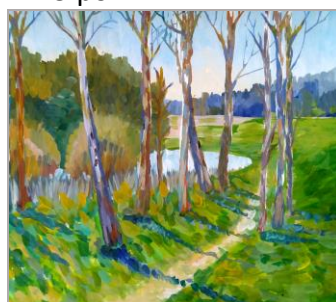
12 років

13 років

14 років

15 років

Роботи учениці

Досвід роботи з **дітьми з порушенням слуху** – 20 років. Перший учень – Євген (8 років), любив малювати і спочатку мама супроводжувала його на всіх заняттях, допомагала спілкуватись. Згодом викладачка опанувала дактиль жестової мови і могла самостійно пояснювати дитині навчальні завдання. Разом із мамою обрали шлях індивідуальних уроків на базі школи, а коли дитина адаптувалась, розуміла викладачку, вміла самостійно готуватись до занять і прибирати за собою, перевели хлопчика до загального класу. Діти дуже доброзичливо до нього ставились, завжди допомагали, спілкувались письмово. Розуміючи, що діти з порушенням слуху в подальшому дуже обмежені у виборі професії, викладачка запропонувала мамі навчити Євгена користуватись комп'ютером (на той момент спеціальна школа, де навчався хлопчик не була обладнана комп'ютерною технікою) та навчала його англійській мові.

Обрана методика виявилась досить успішною.

Підходи, які використовувались:

1. **Особистісно орієнтоване навчання, слідування за потребами дитини.**
2. **Інтегрований, комплексний підхід до навчання дітей з ООП.**

Одночасне навчання образотворчому мистецтву і комп'ютерним технологіям допомагають урізноманітнити програму, зробити її актуальною і професійно-орієнтованою. Підключення до цього комплексу англійської мови відкриває для дітей перспективи повноцінно використовувати комп'ютер, без обмежень користуватися інтернетом, розвиває комунікативну компетентність.

*Авторка – Ангеліна, 5 років,
учениця з порушеннями слуху*

Результат:

У результаті навчання в художній школі й індивідуального підходу до навчання діти з порушеннями слуху опанували навички образотворчої роботи, прекрасно адаптувались, відчули себе повноцінною частиною дитячого колективу, набули навичок спілкування з дітьми і дорослими, опанували правила поведінки в суспільстві, навчилися читати тексти англійською мовою та перекладати їх.

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНЯ

1. Для дітей, які не чують, надзвичайно важливим є **постійний зоровий контакт з викладачем**. Діти весь час слідкують за мімікою, емоціями викладача, вони можуть читати інформацію по губах. Тому, для покращення комунікації, **викладачі мають переналаштувати свій мовленнєвий апарат**, щоб вимовляти всі слова чітко, зі зрозумілою дітям артикуляцією. Діти з порушенням слуху, в свою чергу, вчили викладачів та нормотипових дітей мові жестів.

2. Для дітей з порушеннями слуху не потрібно змінювати або трансформувати освітнє середовище художньої школи, адже все було розраховано на дітей та їхню особливість сприймати інформацію. Важливо було, особливо на етапі початку навчання в школі, ознайомити дітей з правилами поведінки в школі та приміщеннях: показати, де знаходяться інформаційна дошка, туалетні кімнати, місце, де можна набирати воду для малювання та мити пензлі, як поводитися з артоб'єктами, які знаходяться в школі у відкритому доступі і як виставляти власні твори у виставковій зоні.

3. Була проведена роз'яснювальна робота з нормотиповими дітьми про особливість зазначених порушень здоров'я, про важливість допомагати таким діткам. Зазвичай у класах учні дуже дружньо ставились до діток з глухотою, опікувались ними, інформували, якщо вони пропустили якусь інформацію і пояснювали учням інших класів, як себе з ними поводити.

Результат:

Освітнє середовище художньої школи – це феномен, де діти з порушеннями слуху мають можливість проявити свій талант і реалізувати себе в майбутньому у мистецьких професіях. Образотворче мистецтво для них є засобом спілкування зі світом. А тому важливо, щоб це середовище було, в першу чергу, дружнім, а вже потім комфортним. Над цим питанням має працювати весь шкільний колектив (адміністрація, викладачі, учні, батьки). Разом можна зробити дітей щасливими.

ПРИКЛАД РОБОТИ за алгоритмом SMART-ціль

Робота з першим учнем з порушеннями слуху – це був експеримент з розвитку таких компетентностей учнів:

- **комунікативної** (дитина опанувала зовсім нову професійну лексику; налагоджено взаємодію з новим освітнім простором, комунікацію з великою кількістю нормотипових дітей);
- **художньо-естетичної** (ознайомлення зі світом мистецтва; опанування знань про образотворчі матеріали та техніки);
- **творчої** (здатність розвивати та реалізовувати творчі здібності);
- **особистісної** (пізнання себе, своїх можливостей) тощо.

Учень Олександр, 8 років, з порушеннями слуху, користується апаратом для слуху, чує певні звуки.

1. **Specific: конкретність.** Мета – розвивати у дитини творчі здібності до образотворчої роботи; через образотворчу діяльність розширювати лексичний запас слів і, внаслідок, комунікативні навички; навчити дитину розуміти себе і проявляти емоції.

2. **Measurable: вимірюваність.** Засобом вимірювання розвитку дитини слугували малюнки, створені під час занять образотворчою діяльністю, вміння описати власний малюнок, висловити бажання щодо тематики наступного уроку, розуміння професійної лексики під час уроку, вміння орієнтуватися в просторі художньої школи.

3. **Achievable: досяжний.** Плануючи свою роботу з дитиною ми виходили із запитів батьків, але завжди орієнтувалися на можливості хлопчика, його настрої і бажання.

4. **Relevant: реалістичність.** Дитина була зацікавлена процесом створення нового світу засобами мистецтва, залюбки спілкувався з викладачем й іншими дітьми за допомогою шрифту Брайля, мови жестів і згодом письмово. Сашко був задоволений результатами своєї образотворчої роботи, розумів, що навчився вимовляти і розуміти багато нових слів. Це мотивувало його до подальшого навчання.

5. **Time-bound: обмеженість у часі.** Дитина весь час росте і розвивається, відповідно до цього підбиралась і кожен раз підлаштовувалась під потреби дитини методика навчання мистецтву та розвитку комунікативних навичок.

Результат

Сашко, батьки хлопчика і викладачка були дуже задоволені результатом навчання в художній школі. Інтегрований підхід до розвитку дитини з порушеннями слуху виявився надзвичайно вдалим. В учня **значно підвищилися рівні: обізнаності щодо образотворчих технік, комунікативних навичок, розуміння власних потреб і можливостей.**

Марія – **учениця з РАС (майже не розмовляє)**, прийшла на навчання в 10 років. Мета батьків: розвинути дитину в різних напрямках, зокрема, в образотворчому мистецтві, соціалізувати, забезпечити дозвілля, залучити до арттерапії.

Підходи, які використовувались:

1. **Дружня атмосфера** під час зустрічі та протягом всього уроку.
2. Дитина самостійно або за допомогою викладача (батьків) **готує робоче місце до уроку**: ставить мольберт, відкриває фарби, наливає воду, допомагає прикріпити аркуш паперу до мольберту та інше.
3. **Тактильний контакт** (учениця любить обійми, це її заспокоює). Малювання рукою дитини, коли вона потребує такого втручання (складнощі під час деталізації об'єкта, оскільки рука трясеться), іноді треба допомогти змішати фарби на палітрі.
4. **Працюємо стоячи** за мольбертом, сидячи – тільки дрібні графічні роботи або під час ліплення.
5. Використання **великого формату аркушів** для роботи (А1 або А2), тому що учениця сприймає саме збільшений масштаб зображення.
6. Застосування **різноманітних матеріалів** для малювання: гуаш, олійна крейда, кольорова туш, фломастери та маркери, пластилін, кольоровий папір для малювання, аплікацій тощо.
7. **Використання спеціальної техніки малювання** (пуантилізм – малювання крапками). Оскільки рухи дитини хаотичні, нервові, така техніка в цьому випадку доречна. Також дівчинці сподобалась робота над створенням аплікацій у техніці вириванки.
8. Оформлення кожної вдалої роботи для подальшої участі в дитячих виставках.
9. **Обов'язкова співпраця з батьками** на кожному уроці та за межами класу.

Результат:

Учениця під час навчання брала активну участь у різних дитячих виставках з образотворчого мистецтва – як персональних, так і спільних з іншими учнями, **була нагороджена грамотами за участь у конкурсах.**

Учень Роман із синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю (СДУГ), дуже багато говорив, рухався, а коли почали малювати – швидко стало нудно.

Підходи, які використовувались:

1. На початку уроку обов'язкове повідомлення його змісту та послідовності, за якою буде виконуватися малюнок, опис очікуваних результатів.

2. Нагадати теми, які вже вивчалися й на основі яких буде опанування нового матеріалу.

3. Нагадування про правила поведінки на уроці: обов'язково перепитати, чи всі зрозуміли та запам'ятали ці правила. Важливо, аби дитина з гіперактивністю на цьому етапі вже була включена в процес та «чула» викладач.

4. Підтримувати увагу такої дитини можна частими запитаннями та короткими завданнями, спрямованими на корекцію її поведінки протягом коротких проміжків часу (наприклад, «Нагадай мені тему», «Це зрозуміло?», «Як ми це можемо зробити?»).

5. Учні з гіперактивністю складно зосереджуватися на довготривалому завданні, можна розбивати його на менші частини – виконання кожної буде швидшим і мотивуватиме до наступних дій.

Результати:

- учня з гіперактивністю можна навчити всьому, варто лише розробити (придумати) систему заохочень;
- систему заохочень варто розробити разом з батьками, щоб і на заняттях, і вдома ця система мотивації була єдиною;
- робота з дітьми вимагає дуже сильного емоційного включення від викладача;
- обов'язковим є чіткий план діяльності, дотримання правил та вимог, тоді успіх у навчанні точно відбудеться.

Робота учня

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНЯ

Робота з учнями із СДУГ

1. Намагатися не помічати дрібних витівок, стримувати роздратування і не підвищувати голос під час спілкування з дитиною, тому що від шуму її емоційне збудження посилюється.

2. Необхідно спілкуватися м'яко, спокійно. Бажано, щоб не було захоплених інтонацій, емоційного підвищеного тону.

3. Похвала та позитивна реакція викладача дуже потрібні. Підняття самооцінки, посилення віри дитини у свої можливості – прекрасний інструмент – хвалить за успіхи і досягнення, навіть малі, здавалося б незначні.

4. Похвала має бути обґрунтованою («Саме оце тобі особливо вдалося»), а не просто «Молодець!»).

5. Зменшити кількість критичних та пасивно-агресивних зауважень на кшталт «Ти знову...», «Що з тебе виросте?»).

6. Заборон має бути небагато, але говорити чітко, твердо. Бажано, щоб дитина знала, які «санкції» будуть використані викладачем за недотримання правил.

7. Побудова зв'язку між учнем та викладачем: особисте привітання з дитиною, спілкування під час перерви на загальні теми («Як настрій?», «Як пройшли вихідні?» та інше).

8. Розміщувати учня в класі бажано ближче до викладача (подалі від вікна чи шафи, щоб не відволікався на зайві подразники).

9. Потрібно розробити систему спеціальних заохочень та, за необхідності, санкцій за порушення правил. За бажану поведінку можна «нагороджувати» балами, за які учень отримуватиме певні привілеї в класі (обрати самостійно матеріали для виконання завдання чи малювати власну вільну тему). Натомість, теж як додатковий стимул, ці бали можуть «згорати».

Результат

Дитину із синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю (СДУГ), як і кожного учня в класі, потрібно прийняти та зрозуміти, а на основі цього створювати відповідну атмосферу та навчальний план.

Результати:

- викладач та учень знайшли контакт, учень прислухався до викладача, потроху від простих запитань перейшли до якісного спілкування;
- завжди завершував розпочату роботу.

Сергій – **учень з ДЦП**, навчання в школі розпочав у 9 років. Батьки вирішили надати можливість дитині займатися улюбленим заняттям та проявити і розвинути творчі здібності. За своїм характером хлопчик дуже позитивний і доброзичливий, тому відразу подружився з однолітками. Ніхто з дітей не акцентував увагу на його незначні **порушення в координації**: під час малювання в дитини тремтіли руки, тому **фарба виходила за контури, лінії були нерівними, малюнки виходили не чіткі**. Йому було складно виконувати такі завдання. Через це він засмучувався, але продовжував працювати з великим бажанням.

Підходи, які використовувались:

1. Використання нетрадиційних технік малювання дає можливість вільно і легко обирати різні прийоми та матеріали для того, щоб отримати позитивний результат.
2. Ліплення з пластиліну та глини, виготовлення аплікацій, що допомагає розвивати дрібну моторику рук.
3. Тактильні вправи для стимулювання сенсорних відчуттів.
4. Емоційна підтримка.
5. Створення сприятливих і безпечних умов для взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу.
6. Зміна місця виконання завдання (стіл, мольберт) для зменшення навантаження на руки.
7. Обговорення виконаного завдання і обов'язкова похвала.

Результати:

- закінчив 4 роки навчання, за цей період набув навичок малювання різними матеріалами;
- особливих успіхів здобув, працюючи акварельними фарбами в техніці «по мокрому»;
- відпрацював власний стиль робіт: яскраві та «живі»;
- став спокійно ставитися до своєї манери малювання;
- радіє здобутим успіхам, задоволений своїми роботами;
- брав участь у шкільних і міських виставках.

Робота учня

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНЯ

Учень (9 років) із синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю (СДУГ), важко концентрується на виконанні завдань, весь час відволікається.

Підходи, які використовувались

1. Індивідуальний підхід.
2. Використання різноманітного наочного матеріалу.
3. Виконання копій малюнків, які подобалися учневі, тому що спочатку йому було складно перемістити свою увагу на папір.
4. Робили короткострокові замальовки окремих предметів з натури олівцем.
5. Поступово перейшли до композицій з уяви.
6. За урок робили 3–4 фізкультхвилинки.
7. Заохочення до творчості (закінчений малюнок можна подарувати друзям, рідним).
8. Схвальні відгуки про успіхи дитини, що спонукало його до подальшої зацікавленості в навчанні і підвищувало самооцінку.

Результат:

- за навчальний рік освоїв різні техніки та матеріали;
- зрозумів, що роботу потрібно завершувати, щоб отримати гарний результат;
- для швидшої реалізації поставленого завдання менше часу тратив на непродуктивні дії. Малюнки презентував на шкільних виставках;
- коли досягав поставленої мети, отримував задоволення і позитивні емоції.

Учень Артем – з порушеннями слуху та інтелектуального розвитку. З дитинства хлопець обожнював малювати.

Підходи, які використовувались:

1. Індивідуальні заняття з корекційним педагогом: викладачка працювала з учнем за модифікованою навчальною програмою, створеною спеціально для нього, яка враховувала його глухоту та затримку в розвитку. Заняття допомагали покращувати комунікативні навички та сприяли соціалізації.

2. Арттерапія: учень брав участь у групових заняттях з арттерапії, де міг спілкуватися з іншими дітьми через малювання. Це не лише розвивало його художній талант, а й допомагало висловити свої емоції та почуття.

3. Використання жестової мови: вся родина вивчила жестову мову, щоб краще спілкуватися з хлопчиком. Це дозволило йому відчувати себе частиною сім'ї та спільноти.

4. Технічні засоби: для комунікації із зовнішнім світом використовувалися спеціальні додатки на планшеті, які допомагали учню висловлювати власні думки та бажання.

5. Сенсорна інтеграція: щоб допомогти учню справлятися із сенсорними перевантаженнями, виконувались спеціальні вправи, які сприяли кращій адаптації до навколишнього середовища.

Результати:

- завдяки комплексному підходу та підтримці з боку родини й спеціалістів, учень поступово почав відкриватися світу;
- його роботи привернули увагу місцевої громади і невдовзі він отримав запрошення взяти участь у виставці дитячих малюнків.

**ДОСВІД РОБОТИ
ЗІ ЗДОБУВАЧАМИ
ОСВІТИ З ООП:**

СЦЕНІЧНЕ МИСТЕЦТВО

Денис (13 років) — учень з порушеннями опорно-рухового апарату, порушеннями мовлення. До викладача звернулась мати хлопця з проханням долучити його до навчання в театральному класі.

Підходи, які використовувались:

1. Заняття в театральному класі відбуваються в груповому форматі й тільки така дисципліна як «Сценічна мова» проходить індивідуально. Тому треба було підготувати учнів до появи в класі учня з особливими освітніми потребами. Діти в класі прийняли учня радісно і потім жодного разу ми не помічали якогось образливого ставлення до нього від інших учнів.

2. На індивідуальних уроках зі «Сценічної мови» ми розпочали мовленнєво-дикційний тренаж, поступово ускладнюючи його. Згодом приступили й до роботи над окремими художніми творами. Заняття відбувалися в межах навчальної програми.

3. На групових уроках готували новорічній розважальній захід. Учні дали роль Ведмедика. Учень був щасливий, він ніби здійснив свою мрію.

Результати:

- викладачу, як керівнику творчого колективу, вдалось зробити життя учня насиченим, яскравим, сповненим цікавого спілкування з однолітками;
- відбулась **соціальна адаптація, вимова стала чітка і виразна**, учень почав впевнено використовувати особливості свого голосу, послідовно і чітко формувати думки і вдало доносити їх до співрозмовників чи до глядачів;
- заняття з «Основ сценічного руху» та «Ритміки і танцю» допомогли **розвинути і вдосконалити почуття такту, ритму, покращилась координація рухів**;
- публічні виступи на сцені допомогли **більш впевнено триматися на публіці** і долати скутість;
- для інших учнів це був цікавий, пізнавальний досвід спілкування, який дав їм змогу по-іншому сприймати людей з інвалідностями та особливими освітніми потребами.
- **зараз цей юнак – дипломований психолог.**

Матвій – **учень із синдромом Сільвера-Рассела, соматотропна недостатність**, у 7 років був зарахований до театрального класу мистецької школи. Був на голову нижче зростом від своїх однолітків, погано бачив, на початковому етапі мав невеликі проблеми з координацією в просторі.

Підходи, які використовувались:

Періоди засвоєння навчальної програми для учня:

- **1-й період** – процес особистого **адаптування дитині в колективі**. Знайомство одне з одним, налагодження довірливих відносин з викладачем. На цьому рівні дитина спостерігає за іншими, проявляє емпатію до них, спостерігається потяг до виявлення власних почуттів і дій.

- **2-й період** – проходження **соціальної адаптації в колективі на основі ігротерапії**, що корегує поведінку та емоції дитини, знімає м'язову та емоційну напругу, розвиває координацію рухів та дрібну моторику.

- **3-й період** – повне включення в освітній і творчий процеси. **Сюжетні ігри, придумування казок, імпровізаційний театр, участь у виставах, концертах.**

- Впродовж усіх періодів застосовується посилене навчальне навантаження, враховуючи індивідуальні особливості дитини та стан здоров'я.

Результат: **участь Матвія у виставах, концертах, фестивалях і конкурсах** (вистава «Добрий Хортон» – роль Бегемотика, вистава «Муха-Цокотуха» – роль Комара; сольні виступи з віршами на культурно-тематичних заходах міста та області; лауреат в номінації «Художнє слово» на обласному фестивалі-конкурсі талантів серед людей з інвалідністю).

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНЯ

Степан (8 років) – **учень з РАС**, не вмів читати і писати, прийшов у театральний клас. Завдання: дозволити учню залишатися собою й одночасно розкрити потенціал, який в ньому зложений, допомогти самовиразитися та адаптуватися в колективі.

На той момент викладачка ставила з учнями виставу **В. Нагорняка «Півникова наука»**. Там є такий персонаж, як Сонечко. Воно виходить на початку п'єси, сповіщає всіх, що почався новий день і потім протягом дійства періодично коментує, що відбувається з головними героями. Роль було запропоновано Степанові і вона йому дуже сподобалась. Але згодом почалися труднощі: хлопчик не міг запам'ятати текст ні з п'ятої, ні, на жаль, з десятої спроби. Він виходив на сцену, тримаючи в руках намальоване яскраве сонечко, намагався згадати, що йому говорити, але так і продовжував просто стояти на сцені. Однак Степан кожної репетиції дуже зосереджено спостерігав за перебігом подій у виставі і дуже емоційно переживав за героїв. Викладачка вирішила прибрати весь текст персонажа Сонечка, але залишити його, як такого «спостерігача з неба», який в потрібний момент виходить на сцену і відображає певні емоції, як своєрідну рефлексію на те, що відбувається на сцені. І в учня це вийшло дуже органічно і переконливо.

Результат:

Такий досвід був корисний також іншим дітям, які проявили емпатію, терпимість одне до одного та вміння враховувати особливості інших.

Вероніка (18 років) – **студентка з порушенням слуху** («легка гіпоакузія» – цей стан характеризується зниженням здатності сприймати звуки в діапазоні 20–40 дБ, що може впливати на розпізнавання тихих звуків і розмову в шумному середовищі). Навчається на 3 курсі коледжу. Мріє стати актрисою або режисеркою.

Підходи, які використовувались на заняттях з навчальної дисципліни «Історія мистецтв»

1. **Акцентування уваги на візуальних матеріалах.** Використання яскравих зображень, відео та презентацій, що допомагають студентці краще зрозуміти контекст та історичне значення мистецьких творів.

2. **Письмові пояснення та конспекти.** Надання письмових матеріалів з детальними поясненнями до кожного заняття для кращого засвоєння інформації.

3. **Використання жестової мови.** Залучення сурдоперекладача або вивчення базових жестів для полегшення спілкування під час занять.

4. **Індивідуальні консультації.** Проведення додаткових консультацій для роз'яснення складних тем та обговорення прогресу в навчанні.

5. **Емоційна підтримка та врахування індивідуальних потреб.** Створення комфортного освітнього середовища, що враховує індивідуальні особливості учениці.

6. **Групова робота.** Залучення студентки до групових проєктів для розвитку комунікаційних навичок та співпраці з однокурсниками.

Результати:

- покращення розуміння історії образотворчого мистецтва: **демонструє глибокі знання та розуміння матеріалу;**

- розвиток творчих здібностей: **активно бере участь у практичних заняттях,** створює власні мистецькі проєкти;

- підвищення впевненості: завдяки емоційній підтримці та успіхам у навчанні стає **більш впевненою у своїх силах;**

- розвиток комунікативних навичок: **активно взаємодіє з однокурсниками та викладачами,** що сприяє покращенню її комунікативних навичок;

- робота зі студенткою з порушеннями слуху вимагає особливого підходу, врахування її індивідуальних потреб та створення сприятливих умов для навчання.

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНЯ

Освітнє середовище

Технічні аспекти

Звукове обладнання та технології

Використання індукційних петель у класах та театральних залах для підсилення звука, що дозволить студенту з порушеннями слуху краще сприймати аудіальну інформацію.

Забезпечення доступу до сучасних слухових апаратів та інших асистивних технологій.

Візуальні матеріали

Широке використання допоміжних візуальних матеріалів, таких як субтитри до відеоматеріалів, презентації, графіки та діаграми.

Використання жестової мови або субтитрування під час виступів, лекцій тощо.

Акустичне середовище

Оптимізація акустики приміщень, де проходять заняття та репетиції, щоб мінімізувати фоновий шум та покращити якість звука.

Педагогічні аспекти

Індивідуальний підхід

Розробка індивідуальної освітньої траєкторії для студента з урахуванням його потреб та особливостей.

Постійна співпраця з сурдопедагогами та спеціалістами з інклюзивної освіти для адаптації навчальних матеріалів та методів викладання.

Мовна підтримка

Навчання викладачів основам жестової мови.

Залучення сурдоперекладачів під час важливих лекцій, семінарів тощо.

Адаптація навчальних матеріалів

Переведення навчальних матеріалів у доступні для студента формати (текстові, відео з субтитрами).

Використання інтерактивних методів навчання, які сприяють залученню студента до освітнього процесу.

Соціальні аспекти

Емоційна підтримка

Створення доброзичливої атмосфери в групі, де всі студенти розуміють та приймають особливості свого однокурсника.

Проведення тренінгів для студентів та викладачів щодо взаємодії з людьми з порушеннями слуху.

Соціалізація

Організація спільних позанавчальних заходів, які сприяють інтеграції студента в колектив.

Підтримка участі студента у творчих проєктах коледжу.

Психологічна підтримка

Наявність психолога, який має досвід роботи з людьми з інвалідністю.

Підтримка самооцінки студента через визнання його досягнень.

Арина – **учениця з РАС, СДУГ**. Займалася акторською майстерністю. Яскрава, талановита дівчинка виявилася дуже непосидючою та неуважною. Головна проблема – **конфлікти з іншими дітьми**, що заважало творчому процесу.

Підходи, які використовувались:

1. Індивідуальні заняття зі сценічної мови та акторської майстерності.
2. Вправи на розвиток мовленнєвого апарату.
3. Вправи на розвиток і концентрацію уваги.
4. Вправи на розвиток тіла та свідомості («Ментальний фітнес»).
5. Вправи на розвиток координації руху.
6. Комунікативні вправи з іншими учасниками колективу.
7. Тренінги на відчуття партнера та позитивного ставлення до нього.
8. Емоційна підтримка та своєчасна похвала за певні здобутки.

Результат:

Учениця значно **покращила концентрацію уваги**, взаємини в колективі, **активно брала участь у театральних виставах**, відповідально виконуючи поставлені завдання, брала участь у конкурсах читців та різноманітних концертах і заходах.

ПРИКЛАД РОБОТИ **за алгоритмом SMART-ціль**

На індивідуальних заняттях зі сценічної мови:

- засвоєння техніки дихання та постановки голосу;
- робота над артикуляцією (від простих абеток та скоромовок до більш складних);
- спільний добір репертуару з обґрунтуванням чому саме цей твір обирається;
- спільний добір музичного матеріалу для оформлення виступу (з обґрунтуванням);
- вправи на координацію рухів та мовлення;
- логічний розбір обраних віршів, казок, байок;
- вільний переказ текстів з визначенням головної думки;
- робота над виразністю та доцільністю жесту;
- залучення до публічних виступів.

На групових заняттях з акторської майстерності:

- налагодження взаємин у колективі завдяки парним та груповим вправам на розвиток довіри і комунікації;
- вправи на розвиток уваги та координації;
- доручення, пов'язані з організацією творчого процесу (помічник режисера).

Результати:

- завдяки індивідуальному підходу і налагодженому контакту, учениця **стала більш зосередженою** і змогла досягти певних успіхів. Особливо це вдалося на індивідуальних уроках зі сценічної мови: вона навіть посіла 3 місце на обласному конкурсі читців;
- на групових заняттях з акторської майстерності **стала більш врівноваженою, відносини з іншими учнями покращилися**;
- наприкінці року учениця брала участь у спільній театральній постановці класу.

СТЕЦЕНКО Юлія Юріївна

**Мистецька школа при КЗ «Ніжинський фаховий коледж культури і мистецтв імені Марії Заньковецької»
Чернігівська обл.**

Марія – **учениця із СДУГ**, легко забуває те, що в неї запитали, постійно в русі, їй складно організувати себе, «спочатку робить, а потім думає». Дівчинка **надмірно говірка**, постійно задає безліч запитань, але **рідко чекає відповіді**. Під час уроку **здатна утримувати увагу лише короткий час**. Через гіперактивність не знаходить спільної мови з однолітками.

Підходи, які використовувались:

1. Створення **сприятливих умов** для розвитку дитини.
2. **Залучення батьків**, їхня присутність на уроках.
3. До уроку та після – обійми: щоб дитина почувалася захищеною та спокійною.
4. **Винагорода за досягнення** ключових моментів у навчанні.
5. **Підкріплення малюнком чи відео** під час вивчення танцювального руху.

Результати:

- **проявляє інтерес до навчання**, самостійно відтворює комбінації;
- дитина задоволена результатом;
- поведінка **стала стриманішою**;
- через мотивацію і заохочення **розвинулася концентрація уваги**.

**ДОСВІД РОБОТИ
ЗІ ЗДОБУВАЧАМИ
ОСВІТИ З ООП:**

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Артем (7 років) – **учень з РАС**, 1-й клас Ладижинської дитячої музичної школи. Проявляє інтерес до мелодійних звуків, співу та всього, що пов'язано з музикою. Має певні **бар'єри в комунікації**:

- не використовує мовлення;
- може ігнорувати звернення та не використовувати інструкції;
- інколи непосидючий, має некеровану поведінку (може наносити тілесні ушкодження собі та дорослому);
- має порушення дрібної та великої моторики;
- увага – мимовільна, нестійка.

Досвід роботи показав, що навчальний матеріал учень засвоює із значними труднощами, такі ж проблеми виникають і у відтворенні матеріалу. Під час виконання завдань потребує неодноразового повторення. Дитина не хоче чути, коли до неї звертаються, але загалом в школі дуже активна, зацікавлена в грі на різноманітних музичних інструментах, особливо – на фортепіано. Мама учня намагається завжди бути присутньою на уроках і дає поради викладачу, як комунікувати, як скерувати дії або як передбачити реакцію дитини. Контакт з дитиною встановлювався поступово.

Підходи, які використовувалися:

1. Часті перерви.
2. Індивідуальна робота в тиші.
3. Облаштування місця для навчання за принципами **комфортності та зручності**.
4. Різні засоби комунікації, **позитивні підкріплення**, **візуальні підказки**, зокрема, картки-підказки, підкріплювальні жести.

Комплексний урок включав такі дії:

1. За інструментом:

- **використання різноманітних вправ та ігор у вільній та невимушеній формі**;
- гра нескладних мелодичних ліній та дитячих пісень, які легко запам'ятовуються;
- гра по чергово правою та лівою руками за допомогою викладача (підтримка руки на інструменті);
- **використання яскравих наліпок / стікерів** для швидкого орієнтування на клавіатурі інструмента;
- використання **стимулів**: похвали, бонусної системи, подарунків, винагороди.

2. Запуск мовлення:

- вправи на дихання, дикцію та артикуляцію;
- спів нескладних розспівок / складів з підкріплюючими рухами;
- акцентування на потрібних голосних чи інших буквах у певній вправі;
- спів коротких дитячих пісень з легкими складами та частими повтореннями.

3. Ритміка:

- корекція порушень загальної та дрібної моторики;
- використання відповідних аудіо- та відеоматеріалів;
- виконання спеціальних корекційно-розвиваючих ігор;
- ритмічні вправи з допоміжними матеріалами (пластикові стаканчики / тарілки, лего, об'ємні ноти тощо).

4. Музикотерапія:

- слухання музики на килимку;
- використання пластичних рухів, нескладних етюдів;
- використання допоміжних матеріалів / предметів.

Облаштування освітнього середовища

1. Розміщення в класі робочого матеріалу, відповідно до потреб: поруч або, навпаки, подалі, біля вікна або стіни.

2. Відкривали віконні ролети для більшої освітленості робочого місця учня чи навпаки закривали їх.

3. Оснащення меблів додатковими гумками, балансовою кулею (м'ячем), килимками.

4. Оснащення тимчасовим «екраном» для допомоги з фокусуванням уваги (огороження парти з трьох боків, наприклад, з картону) від впливу зовнішніх подразників.

Результати:

- використання комплексного уроку дало змогу швидко переключати увагу дитини на іншу діяльність, що **мінімізувало присутність некерованих приступів**;
- гра короткої мелодії / пісеньки до кінця, почергово правою та лівою ручками з допомогою викладача;
- **спроби самостійного відтворення мелодії на інструменті**;
- розвиток **стійкості, посидючості та терпіння**;
- **спроби повільно співати пісні голосними** за допомогою підкріплюючих рухів у процесі формування правильного положення рота під час співу;
- **самостійні наспіви, імпровізації різних мелодій**, зокрема у домашніх умовах.

Марія, **учениця з порушеннями слуху** (двобічна сенсоневральна приглухуватість, глухота, розлад експресивної мови, має кохлеарний імплантат). Дуже **активна, працелюбна, комунікабельна**. Останні 2 роки навчалася дистанційно.

Підходи, які використовувались:

1. **Зоровий контакт** під час мовлення.
2. **Спокійний, нормальний за гучністю голос та доброзичливість**.
3. **Чітке, граматично правильне мовлення** під час пояснення матеріалу.
4. **Нові, незнайомі слова (терміни) давати в письмовій формі**.
5. Використання невербальних засобів комунікації (міміки, пози).
6. **Зворотний зв'язок: слід контролювати, чи почула й зрозуміла дитина матеріал**.
7. Використання **вправ для дихання та артикуляції** (розспівок, скоромовок, дитячих пісень, віршів).
8. **Музично-ритмічні вправи** для розуміння темпу та характеру музики.
9. **Показ та пояснення викладачем (перегляд відео та виступів інших учнів)**.
10. **Співпраця з викладачами теоретичних дисциплін, використання різних навчальних, наочних матеріалів (малюнки, відео тощо)**.
11. Використання на уроках **різних інструментів (маракаси, трикутники, дзвіночки тощо), фізичні ритмізовані вправи (плескання, танці, крокування), малювання рисок під музику та інше**.
12. Використання **різних ігрових методів, прослуховування різнохарактерних, різножанрових програмних творів**.
13. **Аплікатурна дисципліна на уроках та під час виконання домашнього завдання**.
14. **Дружня та творча атмосфера на уроках**.
15. **Тісна співпраця з батьками та викладачами теоретичних дисциплін**.
16. **Емоційна підтримка учениці та віра, що все обов'язково вийде**.

Результат:

Закінчила музичну школу на відмінно. На контрольному заході наприкінці навчального року учениця самостійно виконала 2 простих інструментальних твори та 1 дитячу пісню (діапазон терція).

Емілія (8 років) мала прояви **дислексії** та **дислалії**, 2-й клас ліцею, 1-й клас мистецької школи, клас бандури.

Підходи, які використовувались:

1. Вправи на розвиток мовлення – скоромовки.
2. Вправи на розвиток дихання.
3. Вправи на координацію рухів.
4. Спів дитячих пісень.
5. Малювання «музичних образів» після прослуховування музики.
6. Емоційна підтримка учениці з врахуванням її емоційного та фізичного стану.

Результати:

- грає гаму до мажор та соль мажор правою рукою, терції (1–2, 1–3, 1–4), тризвуки, п'єси в межах 1 октави (до та соль мажор);
- грає та співає дитячі та народні пісні (відповідно програми);
- використовує прийом гри «щипок».

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНЯ

Приблизний план уроку (одне заняття) за алгоритмом:

1. Спільний перегляд мультфільмів про нотну грамоту (5 хв).
2. Розмальовування малюнків з нотами (7 хв).
3. Вправи на дихання (5 хв).
4. Розспівки, скоромовки (5 хв).
5. Вправи на координацію рухів, пальчикова гімнастика (5 хв).
6. Гра на інструменті (за допомогою викладача) (15 хв).
7. Підсумок уроку – спільне обговорення з учнем (що вдалося, що не вдалося) (3 хв).

Порядок кроків може змінюватись відповідно до навчальної ситуації.

Олена (9 років) має **порушення інтелектуального розвитку**. У музичну школу її привела старша сестра. Навчається в класі баяна. Дівчинка мала **проблеми в спілкуванні з однолітками**, оскільки значно **відставала від них у розвитку**. Без допомоги мами або старшої сестри не могла виконати жодне домашнє завдання. У спілкуванні проявляла **пасивність, замкнутість**. Спілкувалася короткими фразами, часто відповідала не по суті. Коло інтересів охоплювало рівень розвитку 4–5-річної дитини. Читати не любила, оскільки дуже погано читає, не може переказати зміст прочитаного. Навчалася за адаптованою до її можливостей робочою навчальною програмою з фаху. Тривалість навчання в мистецькій школі – 2 роки.

Підходи, які застосовувалися:

1. На початковому етапі роботи з дитиною викладач зіткнулася із значними труднощами: ті невеличкі просування, яких вдавалось досягти на уроці, до наступного уроку зникали, оскільки учениця не працювала вдома. Тому щозаняття доводилось починати все з початку. Розвиток часто відбувався за схемою «крок вперед, два назад». Важливо було **налагодити співпрацю з сім'єю** учениці.

2. Акцентування уваги на тому, чого вдалось досягти.

3. **Індивідуальний темп розвитку**.

4. Сестра допомагала повторювати з Оленкою опрацьовані на уроці завдання та виконати мінімальне домашнє завдання (за яким у щоденнику учениці містяться чіткі інструкції для сестри).

5. На уроках **часто змінювалися види діяльності** (спів, слухання музики, виконання ритмічних вправ та руханок під музику), щоб підтримувати зацікавлення учениці.

6. **Комунікація проходила виключно в позитивно-емоційному ключі**: похвала за найменші успіхи і прояви самостійності, аналіз невдач разом, встановлення чітких термінів виконання завдання.

7. Поки не вдалось сформувані стійке бажання вчитись: здібності до пізнавальної діяльності достатньо на низькому рівні, тому як наслідок спостерігається й низька мотивація до навчання. Учениця мала труднощі з концентрацією уваги, не завжди розуміла пояснення викладача, тому **пояснення для неї були максимально конкретними** і такими, **які спираються на життєвий досвід дитини**.

8. Узагальнень і абстракцій не розуміла. Значну частину необхідного теоретичного матеріалу (тривалості нот, написання нот в обох ключах) якісно засвоїти не вдалося. Пам'ять – переважно слухова і тактильна. На кінець другого року навчання **грає простенькі п'єси у формі періоду** (більший обсяг інформації не втримує в пам'яті) з обов'язковою підтекстовкою.

Результати:

- відвідує заняття стабільно, **уроки не пропускає**;
- має **дружні взаємини з викладачем**;
- має **мінімальний прогрес у розвитку** самостійності та інтересу до навчання;
  - п'єси, які вивчила, грає вдома із задоволенням;
  - **навчилась просити про допомогу на уроці** (у перший рік навчання навіть мінімальні труднощі викликали реакцію «Не хочу!», зараз реакція – «Давайте разом»);
    - концентрація уваги нестійка – **на уроці нема примусу до виконання саме зараз і саме цього завдання**, викладач дає право вибору, наприклад, «Довчимо цю фразу зараз, чи давай повторимо нотки, які там зустрічаються, потім трошки відпочинемо (насправді пограємо в метроритмічну гру «Відлуння», використовуючи ритми, які зустрічаються в п'єсі), а потім довчимо»);
    - **виконала індивідуальний план**, брала участь у всіх заходах поточного та підсумкового контролю; висловлює намір вчитись далі.

ПРОКАПАЛО Тетяна Миколаївна
Цуманська дитяча мистецька школа
Волинська обл.

Ірина (9 років) – **учениця з ДЦП**, навчалася в 3-му класі ліцею, у 1-му класі мистецької школи. У музичну школу дівчинку привела мама з метою соціалізації дитини, подолання труднощів у спілкуванні з однолітками, кращої адаптації дитини до подальшого життя. Дитина **замкнута**, неохоче йде на контакт. Перенесла декілька операцій та курсів реабілітації, які значно покращили її фізичний стан. Самостійно ходить, права частина тіла функціонує добре, є **проблеми з функціональністю лівої частини тіла. Нервова, потребує дуже уважного та делікатного ставлення** від оточуючих. **Навчається за адаптованою до її можливостей робочою навчальною програмою з фаху.** З теоретичних предметів – за типовою навчальною програмою. Кілька місяців на початковому етапі навчання заняття відбувались у присутності мами учениці, оскільки дитина не хотіла контактувати з викладачем і відмовлялась займатись музикою. **Довелось моделювати ситуацію, ніби це мама прийшла вчитись, а Іринка її просто супроводжує.** Дитина спостерігала за маминими заняттями і поступово зацікавилась і приєдналась до занять. **Через два місяці учениця почала спілкуватись і стало можливим проводити уроки без присутності мами.** Стиль спілкування з дитиною був максимально дружній, що дало можливість налагодити контакт. Дитина дуже боялась ситуацій, коли вона може не

впоратись із практичним завданням, оскільки усвідомлювала свої фізичні можливості. Реакція на невдачу могла бути дуже емоційною, аж до істеричної. Тому на першому етапі завданням викладача був пошук завдань, які б формували «історію успіху».

Підходи, які використовувались:

1. Налагодження довірливих відносин з ученицею та побудова системної міжособистісної комунікації, пошук тем, на які дитина емоційно відгукнеться та захоче спілкуватись.

2. Прослуховування музики у виконанні викладача та спостереження за реакцією дитини та її емоційним сприйняттям.

3. Виконання ученицею нескладних метроритмічних вправ під музику, яка сподобалась.

4. У допотному періоді – гра в ансамблі з викладачем (партія учня – «з рук»), у подальшому – постійна гра в ансамблі із вивченням партії з нот або читанням з аркуша нескладних партій.

5. Вправи, які активізують гармонічний та мелодичний слух (добір відповідного басу із двох-трьох заданих та добір закінчення мелодії).

6. Пальчикова гімнастика, вправи для розвитку координації дій пальців та рук.

7. Застосування образних, цікавих дитині пояснень з основ нотної грамоти.

Результати:

- наприкінці навчального року виявляє інтерес до занять, із задоволенням відвідує уроки, взаємини з викладачем довірливі, озвучує проблеми під час їх виникнення, виявляє бажання долати труднощі;

- виконує посильні домашні завдання, з'явилась мотивація до подальшого навчання;

- засвоїла необхідний теоретичний матеріал, інколи демонструє на групових заняттях кращі результати, ніж решта учнів, що є для неї значним стимулом до продовження навчання та загалом підвищує власну самооцінку;

- є певні успіхи в опануванні гри на фортепіано – **гра двома руками водночас**: правою (більш функціональною) рукою вільно виконує мелодії в рамках меж позиції штрихами *non legato* та *staccato*, лівою – нескладний акомпанемент 3 пальцем на сильну долю такту;

- брала участь у публічних виступах, менше комплексує, виконувала пісню та п'єсу із супроводом викладача.

Анатолій, **учень із затримкою психічного розвитку**, клас гітари. Знайомство викладача з учнем відбулося у дитячому садку. Хлопчику сподобались музичні заняття, він емоційно реагував на звучання музичних інструментів, пісень, старанно виконував музичні вправи.

Підходи, які використовувались:

1. **Відсутність сторонніх під час занять:** як викладачів, так і учнів, які приходять до класу.

2. **Контакт з батьками.** Викладач багато спілкувався з батьками до та після уроків, заздалегідь дізнавався про настрій учня, щоб бути готовим до можливих емоційних перепадів настрою. Після уроку завжди надавався зворотній зв'язок батькам.

3. **Демонстрація роботи на інструменті, ретельний добір нотного матеріалу, гра з викладачем в ансамблі.** Ретельний добір вправ, п'єс для роботи з огляду на можливості та здібності учня. Зазвичай це були або дитячі пісні, або яскраві програмові твори, наприклад, «Ведмідь», «Зайчик», «Корабель». Спостереження за тим, щоб учню було цікаво, зрозуміло та не набридало вчити один твір кілька уроків поспіль.

4. **Велика кількість наочного яскравого матеріалу:** картки з нотами, розмальовки з нотами, ритмічні вправи в малюнках, завдання намалювати малюнок до твору, який вивчається.

5. **Фізкультхвилинки для фізичного та емоційного розвантаження.**

ПРИКЛАД РОБОТИ **за алгоритмом SMART-ціль**

Мета: вивчити 2 твори на річний академічний концерт, зменшити перепади настрою, покращити запам'ятовування:

- вивчити 2 твори на 25 травня;
- за 4 уроки вивчити 1 легку мелодію;
- на кожен урок вивчати 2 строчки вірша;
- за 1 урок вивчати 2 такти мелодії;
- кожні 15 хв уроку відстежувати настрій та змінювати вид діяльності.

Результати:

- відвідування занять із задоволенням та мотивацією;
- покращилося запам'ятовування;
- батькам стало легше відстежувати настрій дитини, сам учень став помічати зміни свого настрою, вчитися з ним справлятися;
- задоволення батьків успіхами дитини;
- зіграв 2 твори на академічному концерті.

Учениця активно працює на уроці лише перші 20–25 хвилин, потім її увага розсіюється, швидко втомлюється, може залізти під стіл і там квакати по жаб'ячі, а може лягти на підлогу і робити «ангелочка» тощо. Це викликає певні труднощі в організації навчального процесу та потребує особливого підходу для забезпечення ефективного навчання.

Підходи, які використовувались:

1. Уроки розподілено на частини. У першій частині є 20–25 хв. Це більш активній етап, увага учениці сконцентрована, йде активна робота над творами з використанням різних методик та форм роботи, щоб досягти певного результату. Друга частина уроку – гра, яка також спрямована на результат. Наприклад, можна організувати роботу над вокальним диханням, лежачи на підлозі. Це не обмежує дитину в її поведінці і дає певний результат для розвитку м'язів дихання під час співу.

2. Самостійна робота: протягом другої (ігрової) частини уроку учениця самостійно виконує певні індивідуальні завдання в зручному для себе положенні (під столом або лежачи). Це дозволяє їй залишатися зайнятою та зосередженою, але в комфортних для неї умовах.

3. Перерви: після кожної форми роботи, частини уроку – пропонується перерва для релаксації. Це допомагає дитині відновити сили та зберігати інтерес до подальшої роботи на уроці. Часто релаксуємо разом (танцюємо, копіюємо звуки тварин, мультиплікаційних героїв тощо).

4. Позитивні емоції: під час найкоротших фаз уроку намагатися позитивно підтримати ученицю, хвалити та наголошувати на важливості її участі в роботі на уроці. Використовувати позитивні емоції, щоб мотивувати ученицю.

Результати:

- застосовані методи на роботу учениці в класі вплинули позитивно;
- дівчинка завжди з цікавістю приходить на уроки, стала більш активною та «включеною» у роботу;
- активна частина уроку поступово збільшується;
- робота у формі гри та робота у комфортних для учениці положеннях, середовищі (лежачи, під столом тощо) посилює почуття довіри до вчителя, знімає як емоційне, так і фізичне напруження.

Учениця першого року навчання на елементарному підрівні, з дуже **слабкими природніми вокальними даними** не інтонувала більше 2–3 звуків. У неї були незвичні реакції на прохання взяти дихання чи на якусь розспівку, нібито втрачений зв'язок з реальністю, **неспроможність концентруватися на завданні**. Іноді проявлялися такі емоції, як істеричний сміх та **неадекватна реакція на умови завдання**.

Підходи, які використовувались:

1. Концентрація на 1 завданні протягом декількох тижнів / місяців.
2. Закріплення вивченого більш тривалий час.
3. Робота над звуком через асоціативний ряд.
4. Відпрацювання звука через тактильність.
5. Фонопедичні вправи.

Результати:

- за 1 рік навчання **інтонує в межах октави**;
- розуміє музичну фразу, речення, період;
- **за спостереженнями виявляє більш стабільний стан психіки**.

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНЯ

Марія, 12-річна учениця з ООП, має деякі **труднощі з мовленням і координацією рухів**.

Оцінка індивідуальних потреб та можливостей

Діагностика вокальних здібностей Марії. Спостереження за її реакцією на музику, її здатністю до ритму, інтонації та загальними музичними навичками. Спілкування з батьками, щоб дізнатися більше про її інтереси, вподобання та особливості здоров'я. Обговорення рекомендацій логопеда та психолога, щоб забезпечити комплексний підхід до навчання.

Індивідуалізація навчального процесу

На основі отриманих даних розроблено адаптовану робочу навчальну програму з фаху для Марії. Визначено **короткострокові цілі**: покращення дикції та розвиток музичного слуху, **довгострокові цілі**: підготовка до виступу на шкільному концерті. Програма включала різноманітні завдання, що відповідали темпу навчання Марії.

Педагогічні прийоми та методи

Застосовувалися візуальні та аудіальні матеріали, щоб полегшити засвоєння нової інформації. Наприклад, разом переглядали відео з виступами відомих співаків та обговорювали їхню техніку. Під час занять Марія виконувала прості вокальні вправи, грала музичні ігри та імпровізувала мелодії.

Психолого-педагогічна підтримка

Створено атмосферу підтримки та заохочення на кожному уроці. Похвала за зусилля і досягнення, навіть найменші. Це допомагало підвищити самооцінку учениці і зміцнити її віру у свої сили. До співпраці в команді супроводу залучено психолога, який проводив тренінги для зниження тривожності Марії перед публічними виступами.

Інтеграція у колектив

Одним із важливих аспектів навчання була можливість організувати соціалізація учениці в дитячому колективі, залучити її до групових занять, де вона співала разом з іншими учнями, готувалася до шкільних концертів та фестивалів. Також на заняттях організовувалися рольові ігри та театралізовані вистави, де Марія могла проявити свої творчі здібності.

Результат: Марія не тільки покращила свої вокальні навички, але й стала більш впевненою в собі, знайшла нових друзів і почала активніше брати участь у шкільних заходах.

ДОЛГОВА Оксана Григорівна
КЗСМО «Музична школа №4» КМР
м. Кривий Ріг, Дніпропетровська обл.

Алла (11 років) – учениця з хронічним захворюванням **розсіяний склероз**. Опановує програму «Сольний спів» 2-го року навчання елементарного підрівня початкової мистецької освіти (скорочений варіант). Незважаючи на фізичні та психологічні порушення, на вступних іспитах показала чисте інтонування, чим надихнула викладача на роботу з нею.

Підходи, які використовувались:

1. Активізація м'язів голосового апарату.
2. Робота з диханням: дихання по квадрату, довгий видих, видих на голосні.
3. Виконання вправ на зняття напруги рук та нижньої щелепи.
4. Використання фонопедичних вправ для розвитку діапазону.
5. Мотивація та емоційна підтримка для набуття впевненості в сольних виступах.

Результати:

- формує та корегує вокальні компетенції, набуті за перший та другий роки навчання;
- виконує та розпізнає на слух м'яку та тверду атаку звука;
- розуміє музичну фразу, речення, період музичної форми;
- знає про регістрову будову співацького голосу;
- розвиває самоконтроль у процесі співу;
- за період навчання брала участь у конкурсі юних вокалістів, де отримала диплом III ступеню.

Михайло (10 років) – **учень з РАС**, 1-й рік навчання в мистецькій школі.

Підходи, які використовувались:

1. Обов'язкові «ритуали» на початку заняття та наприкінці: запитати про настрій, чи сподобався урок тощо.

2. Розвиток дрібної моторики за допомогою **пальчикової гімнастики**, **тактильні вправи**, **ритмічні вправи** для задіяння всіх груп м'язів.

3. **Спів дитячих пісень** і поспівок під акомпанімент із задіянням ритмічних вправ, музичних і шумових інструментів (ложки, брязкальця, дзвіночки, металофон, папір, керамічні пташки з водою тощо).

4. Гра на музичному інструменті (фортепіано) самостійно і з викладачем в ансамблі.

5. **Імпровізацій** для створення власного уявлення про музику (ритм, темп, настрій) за допомогою таких інструментів як глюкофон, калімба.

6. Арттерапія: малювання «музичних фантазій» на уроках «Бесіди про мистецтво».

7. Емоційна підтримка дитини під час уроку.

Результати:

- **грає** гаму *до мажор, ля мінор* на 2 октави правою і лівою руками (окремо);

- **п'єси в обсязі 5 нот** грає окремо лівою і правою рукою в тональностях *до мажор / ля мінор*.

- **засвоїв динамічні відтінки *forte, piano***, відчуває і розуміє поняття *мажор, мінор*.

- **інтонує в межах першої октави.**

Софія (11 років) – **учениця з ДЦП**, закінчила 4-й рік навчання елементарного підрівня мистецької школи. Має хороші музичні дані: **гарний музичний слух, чітку інтонацію, непогану музичну пам'ять.**

Підходи, які використовувались:

1. Створення зручних умов для занять (використання стільця), оскільки учениці важко триматися на ногах довгий час.
2. Вправи на розвиток правильного співацького дихання та на розслаблення напруження щелепи (**«Дихальні вправи за методом О. М. Стрельнікової»**).
3. Заохочення до занять співом через **використання улюблених пісень.**
4. **Позитивна оцінка роботи** учня, спонукання до подолання труднощів.

Результати:

- учениця **демонструє вокальні прийоми звукоутворення** на основі м'якої атаки звука;
- **розуміє принцип вокального звуковедення**, контролює формування співацького дихання та постави;
- демонструє **впевнений та емоційний виступ** перед аудиторією;
- лауреатка міжнародних та всеукраїнських дитячих конкурсів і фестивалів.
- має велике бажання співати.

Виконання пісні ученицею: https://youtu.be/lnRkLK_HlaM.

Учень **із затримкою психічного розвитку, з порушеннями фізичного розвитку**. Дисципліна: «Основи диригування». **Ритмічно нестабільний**, іноді важко засвоював матеріал. **Руки були дуже зажаті, нерівні**, ліву руку в спеціальних вправах не міг зігнути, тримав руки на різній висоті, стояв з нерівною поставою, збивався з сітки 3/4 та 4/4.

Підходи, які використовувались:

1. Під час роботи розташовували учня поруч зі стіною, намагалися ставити рівно його руки, спину, плечі, кисті, потім **імітували фарбування стіни лівою, правою та обома руками**. Застосовували різноманітні рухи, щоб учень відчував рівну лінію та контролював свої рухи. Дуже плавні та повільні, а потім трохи швидші рухи допомогли йому згодом відчутти свої м'язи. Показуючи акценти в руках, було розроблено спеціальну **вправу з імітацією набивання дитячого м'яча**. Також у роботі застосовували **вправу з кришкою піаніно на долі та акценти**: щоб учень не опускав руки нижче, ніж потрібно, викладач просив його уявити, що кришка гаряча, щоб він торкався і різко відштовхувався.

2. **Малюнки власно створених схем диригування** для того, щоб учень швидше розумів і запам'ятовував, виконуючи вправи спочатку біля стіни, а потім – без стіни.

3. Вправи для рук, розминки, дихальні вправи для заспокоєння та розслаблення затиснутого тіла.

4. Слухання метронома та диригування під нього.

5. Вирівнювання стійки, коригування положень рук під час виконання вправ та диригування.

Результат:

Наприкінці року учень **не збивався з сітки, його руки перестали бути зажатыми і стали дуже плавні. Загалом учень став ритмічним**, навчився **відчувати своє тіло** набагато краще, за спостереженнями викладача його **мозок став контролювати більше м'язів**. Учень перестав бути замкнутим і почуває себе більш впевнено.

Кіра, **учениця з РАС**, ознаки: **ехолалія, уникання зорового контакту, відсутність діалогу**. Вступила до мистецької школи в 6 років (сольний спів). Учениця мала яскраві музичні дані: **бездоганно чиста інтонація, відчуття ритму, хороша дикція**. На початку навчання спостерігався **невеликий затиск нижньої щелепи**. Проявлялась здатність до навчання, швидко виправляла помилки. Мінус в роботі був у тому, що учениця **відмовлялася повторювати, «заучувати»** окремі моменти творів – тільки один «прохід» матеріалу за урок.

Підходи, які використовувались:

1. Знання специфіки спілкування з учнями, які мають РАС.
2. Використання жестів та яскравої емоційної реакції для схвалення позитивних моментів на уроці, замість вербальних зауважень, які не були ефективними за наявності ехолалії.
3. Добір музичного матеріалу з урахуванням вподобань учениці.
4. Ретельна підготовка до уроків, великий добір завдань та пісень.
5. Складання разом з ученицею списку послідовності дій та виконання завдань на уроці.
6. Гнучкість у використанні різних педагогічних прийомів.
7. Налагодження емоційного контакту з ученицею.

Результат:

У 2024 р. Кіра **закінчила навчання на елементарному підрівні**, склала іспити на рівні з іншими учнями та вступила на базовий підрівень. За час навчання брала **участь** у багатьох вокальних **конкурсах**, де завжди отримувала схвальні відгуки від журі. Учениця **дуже любить виступати, бути на сцені**, у центрі уваги. Викладачу довелося цього року задуматись над ускладненням завдань, тому, що **в учениці з'явилося «хобі-розвага» надстроювати верхню партію під час вивчення пісень під плюсову фонограму**, довелося на деякий час перейти на спів під фортепіано.

Виконання музичних творів ученицею:

https://youtu.be/f_DfX0rXMhs?si=QJZf1ZPc1MvScpsr,
<https://youtu.be/UQC4wpDzltE?si=HdGuE8wY0SpVDL7C>,
https://youtu.be/cv20003-qNM?si=YZCCOfyZoVa_8SjG,
<https://youtu.be/jPp6Hv-8bb4?si=fdoCO3ABITpNG7o8>.

Михайло, **учень з діагнозом СДУГ**. На вступних іспитах демонстрував прекрасні музичні здібності, якісно інтонував, ритмічно стабільний, але **емоційно збуджений, імпульсивний**, на уроках проявляв **різкі зміни настрою**, відволікався на найменші подразники, багато балакав і вимагав уваги до себе.

Підходи, які використовувались:

1. Застосування на уроці корегувальних прийомів щодо поведінки: наприклад, акцентування та зосередження уваги на одному завданні, Зведення до мінімуму відволікаючих чинників.
2. Створення **спокійної атмосфери** на уроці.
3. Використання символічної системи винагород та тайм-аутів.
4. Мотивування та емоційна підтримка сольних виступів.
5. Використання розпланованого **стереотипного алгоритму занять** на основі робочої навчальної програми.

Результати:

- демонстрація знання нотної грамоти;
- **розрізнювання основних градацій динаміки** та позначення динамічних відтінків;
- відтворення сформованих та скоординованих рухів;
- володіння **навичками звукоутворення** та розуміння поняття «культура звуковидобування»;
- **високий технічний рівень виконання**;
- участь, здобутки на **міських, всеукраїнських та міжнародних фахових конкурсах**.

Викладач
К. Помазанська

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНЯ

Оформлення музичного кабінету. Зараз всім дітям під час навчання важлива наявність яскравої наочності, тож просто одного інструмента в класі та пояснень викладача під час уроку може для ефективної роботи буде мало. Також учням важко довго концентруватись на одному завданні, тож треба часто змінювати види діяльності під час уроку: **поплескати, зробити зарядку, помалювати чи пограти в ігри.**

Підходи, які використовувались:

1. У кабінеті з фаху стіни були оформлені **картинами за номерами**, на яких зображені **музичні інструменти** та ілюстрації, пов'язані з музикою, вишивка хрестиком. Є картина гумористичної тематики: Мона Ліза з котиком на руках. Діти цікавляться, хто або що зображено, так ознайомлюються ще й з образотворчим мистецтвом.
2. На столі обов'язково є **кольорі олівці, ручки, фломастери, папір та наліпки**. Учні (елементарний підрівень) до чи після занять щось малюють, потім залишають свої шедеври викладачу або дарують батькам, тобто **після кожного уроку залишається намальована емоція**.
3. Наявність в класі наборів **іграшок-антистресів**: поп-іт, слайми, сквіши – це корисно не тільки для розслаблення рук піаністів, а й для загального заспокоєння дитини.
4. **Дощечки з нотами** – дозволяють і навчати, і допомагають запам'ятовувати ноти, а також підходять для розвитку дрібної моторики, що добре впливає на мовлення учня.
5. Наявність **«вільної» дошки / фліпчарту**, на якій учні будуть писати (або малювати) про свої вподобання в музиці, що хочуть грати і з ким, побажання та враження від занять.

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНЯ

Шульга (лівша) – людина, яка має інші принципи функціональної організації мозку. Ліву руку таких людей контролює права півкуля, яка відповідає за творчі здібності та сприяє активізації творчого потенціалу. **Перевчати таких дітей не треба, адже це просто фізіологічна особливість, а не хвороба.** Такі учні потребують комфортного середовища: зручні парти, додаткове освітлення, ручки, перероблені музичні інструменти.

Особливості роботи (за власними спостереженнями):

1. Швидке **стомлення, потреба тривалішого відпочинку**, ніж іншим учням. Варто дозволити їм посеред уроку додаткові паузи для відновлення сил. Особливо це актуально на першому році навчання.

2. **Довго звикання до нових умов.** Якщо більшість дітей адаптується за місяць, то таким учням потрібно 2–2,5 місяці й викладач має це враховувати.

3. Під час навчання варто **спиратися на зорову пам'ять** таких учнів, їхню **здатність охоплювати одночасно весь матеріал.** Цим учням зазвичай підходить методика глобального читання, коли дитина запам'ятовує все слово, а не складає з літер та складів.

4. Підвищена **емоційність.** Бажання спілкуватися нерідко спонукає порушувати дисципліну на уроках, іноді варто задовольняти цю потребу.

5. Учні мають іншу фізіологію гри на музичних інструментах. Наприклад, гітару достатньо легко пристосувати під необхідності шульги (**необхідно дзеркально переставити струни**).

Дівчинка Діана (7 років), яка мала **порушення фізичного розвитку** (проблеми з руками: негнучкі, мали незвичну зігнутість, діагноз відсутній). Дівчинка дуже **розумна, з гарним музичним слухом**. Привела її мама, яка сподівалась, що заняття скрипкою покращать рухливість рук.

Підходи, які використовувались:

1. Розвиток музичного слуху.
2. Вправи для розслаблення та збільшення рухливості м'язів.
3. Вправи для пальчиків.
4. Тривала робота з постановою інструмента, постановкою рук.
5. Гра смичком з використанням відкритих струн (цей етап мав повільний темп, довгий час грали дуже маленькою частиною смичка).
6. Гра одним пальчиком (цей етап роботи був дуже важкий, пальчик намагалися ставити зручним способом саме для Діани).

Результат:

За період навчання (тільки 1 рік) Діана навчилась добре тримати інструмент, **грали маленькі п'єси** з використанням одного пальчика (були спроби постанови інших пальчиків). Грали частиною смичка, але намагалися збільшувати його. Помітно **збільшилася рухливість пальців**.

Анастасія, **учениця з порушеннями зору, вроджена глаукома**. Навчалася в мистецькій школі та опанувала освітню програму з музичного мистецтва в класі «Музичний інструмент домра». Творчість – це улюблений вид діяльності дівчинки. Учениця має **хороші музичні здібності**, використовує набуті знання та навички в колективному музикуванні, любить ознайомлюватися з шедеврами музичного мистецтва, здатна до естетичних переживань, відчуває потребу в художньо-творчій самоосвіті та самовдосконаленні, вміє поєднувати мистецтво та життєві явища.

Підходи, які використовувались:

1. **Діагностика творчих здібностей**, ресурсу, напряму розвитку.
2. **Психологічна адаптація** та організація особливого **просторового освітнього середовища**.
3. **Залучення батьків** у вирішенні освітніх завдань на кожному віковому етапі.
4. Поєднання навчання та виховання.
5. Розкриття та стимуляція компенсаторних можливостей.
6. Здійснення регулярного контролю.
7. Розробка та реалізація **індивідуальної робочої навчальної програми з навчальних дисциплін «Сольфеджіо» та «Музична література», підготовка дидактичних та наочних матеріалів**.
8. Поєднання традиційних та корекційних методів навчання з урахуванням порушень розвитку здобувача освіти.
9. Усунення соціальних проблем, пов'язаних з порушеннями зору.
10. Позитивний психологічний клімат на заняттях сприяв розвитку мовлення, покращенню **соціалізації учениці** з порушеннями зору.
11. Зміст занять був комбінований: загальний для всіх здобувачів освіти в групі та одночасно адаптований до індивідуальних можливостей та інтересів учениці з ООП.

Були використані такі види розвивально-корекційної роботи: **музикомалювання, рецептивне сприйняття музики, ритмічні вправи, рухове сприйняття музики** тощо.

На уроках використовували:

- яскравий кольоровий дидактичний матеріал;
- наочні посібники та зошити із збільшеним нотним станом;
- кольорові ручки та олівці;
- карточки з ритмічними групами та ступенями відповідного розміру.

Результати:

- успішно **здано всі випускні іспити** та учениця отримала похвальну грамоту за відмінне навчання та грамоту за активну концертну діяльність;
- протягом навчання була залучена до групових, індивідуальних занять та колективного музикування в шкільному ансамблі та оркестрі, **активно брала участь у концертах** школи і міста, виставках, шкільних, обласних та міжнародних конкурсах;
- навчання в школі мистецтв дало змогу розкрити потенціал творчих здібностей, подолати залежність від бар'єрів, сформувати цінність процесу навчання.

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНЯ

Музично-дидактичні ігри

Сергій – **учень з РАС**, навчається в мистецькій школі та опановує освітню програму з музичного мистецтва за навчальною дисципліною «Музичний інструмент акордеон». Улюбленим видом діяльності учня є творче музикування. Учню подобалося грати та співати українські народні пісні, виявляв лідерські здібності.

Гра – це творче середовище, в якому учень активно пізнає світ музики, активізує емоції, пам'ять, увагу. Граючи, він краще розуміє та запам'ятовує термінологію, правила.

Підходи, які використовувались:

1. На заняттях із музично-теоретичних дисциплін активно застосовуються такі форми роботи як **музично-дидактичні** та **рольові ігри**. Учень з ООП із задоволенням брав участь в іграх, бесідах та вправах на релаксацію. Завдяки систематичній роботі **в учня покращилися сенсомоторні вміння та навички, увага стала більш стійкою, сконцентованою**, поступово продовжується розвиватися мислення (вміння аналізувати, узагальнювати, порівнювати, комбінувати).

2. Великим плюсом є **соціалізація учня з ООП**. На заняттях з музично-теоретичних дисциплін учень вільно спілкується, відчувається рівноправним, так формується самостійність та впевненість у собі. Таке творче середовище допомагає розвивати музичні здібності, креативне мислення та збагачує внутрішній світ учня з ООП.

Анастасія (13 років) – **учениця з синдромом Дауна**. Навчалася у 2-му класі, клас синтезатора (фортепіано), але спочатку дівчинка захоплювалася грою на сопілці в дитячій школі-інтернаті. Незважаючи на **труднощі з мовленнєвим апаратом**, вона окрім гри на клавішних інструментах, **займається ще й вокалом**.

Підходи, які використовувались:

1. **Спостереження** за дитиною під час її вільної імпровізації за інструментом.
2. **Створення спонтанних емоційних образів** і вираження їх тембрально разом з викладачем за допомогою можливостей синтезатора.
3. Написання на спеціальному **нотному папері (збільшеного формату)** різнокольорових нот створеної сумісної музичної мініатюри.
4. Використання методу пластичного інтонування у формуванні правильного ігрового апарату учениці під час музикування.
5. Підтримка творчої самореалізації учениці з урахуванням її психосоматичного стану.
6. **Залучення рідних дитини**.
7. Сумісне музикування та використання технічних засобів навчання.

Результати:

- вільно **імпровізує** на заданий образ;
- **грає музичні мініатюри**, які були створені під час уроку;
- знає **основні функції управління синтезатором**;
- за навчальний рік взяла участь у конкурсі для дітей з ООП та отримала диплом лауреата I ступеня у своїй віковій групі.

Посилання на урок з ученицею:

https://youtu.be/hR9PIhwUu_E?si=bz2PWxRvudlVT_ZK.

Михайло (14 років) – **учень з РАС**, навчався в мистецькій школі 3,5 роки, клас вокалу. До школи Михайла привела мати з метою всебічного розвитку сина, розвитку емоційної сфери та через його бажання навчитися співати. Для вирішення проблеми, пов'язаної із **затримкою розвитку мовлення**, рідні учня звернулись до фахівців. Як результат – до 6 років Михайло мав достатній словниковий запас для спілкування і залюбки знайомився з людьми, яких йому представляла мама.

Підходи, які використовувались:

1. Уроки проводилися з використанням **технології «Storytelling»** (найбільше підійшла модель коротких історій з чарівником Оле Лукойє) та **казки, з розвинутими сюжетами і великою кількістю персонажів**. Сюжет ділиться на серії, кожна серія – новий навчальний матеріал відповідно до програми. Наприклад:

- «Як звучить казка “Дюймовочка”» (можливість показати пори року, стихію води, світ тварин, емоції героїв та інше);

- **створення вдома ілюстрацій** «Про що розповіла музика» (застосування техніки «колаж» з використанням ілюстрацій з різних журналів, фотомонтаж).

2. **Прийоми арттерапії** (слухання розслаблюючої музики, ліплення фігурок персонажів прослуханих творів; **метод рольової гри**: Михайлик – викладач, а викладач (або мама вдома) – учень, який робить помилки).

3. **Музично-дидактичні ігри з картками**, рухами під музику.

4. **Позитивне ставлення до найменших успіхів і заохочення до будь-якої навчальної ініціативи**.

Результати:

- учень **розрізняє види мистецтва**, розуміє жанри музичного мистецтва, за допомогою карток, власних ілюстрацій в різних техніках, простими реченнями **може пояснити, що він відчуває, коли слухає музику**, пояснити зміст музичного твору (танець принцеси на балу (менуєт), танець мужніх воїнів (гопак, аркан), так шумить гроза, журчить ручай тощо);

- називає різницю між **музично-театральними жанрами** (опера, балет, мюзикл);

- називає композиторів певної групи навчальних творів для слухання;

- розуміє значення музичних творів у кіно і цирковому мистецтві;

- розуміє поняття «композитор», «виконавець», «слухач», «диригент», «режисер»;

- проявляє ініціативу у виборі творів для слухання.

Богдан – **учень із синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю**. Навчається в музичній школі в 4-му класі. Хлопчик **обдарований, має абсолютний слух**. Підбирав відомі мелодії на іграшковій клавіатурі, тому батьки привели до музичної школи.

Підходи, які використовувались:

1. **Доброзичлива атмосфера** на уроці, довіра учня до вчителя.
2. Фокусування уваги дитини на головному.
3. Проведення занять **за системою Карла Орфа**: мовленнєві ігри та поспівки-вітання, пальчикова гімнастика, вправи для розвитку відчуття ритму, тактильні вправи.
4. **Музикування**, добір на слух.
5. **Гра в ансамблі** з вчителем.
6. Контроль та **допомога батьків**.

Результат:

Богдан успішно **закінчив 4-й клас**. На травневому академічному концерті виконав «Сонату» соль мажор Л. Бетховена та «Танець з Йольстера». **Перемагав на конкурсах.**

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНЯ

Учень зі СДУГ

- **ставляться маленькі цілі**, які приведуть до досягнення великої;
- **різноманітність завдань**: 10 хв граємо, 5 хв слухаємо музику, 5 хв робимо зарядку;
- **встановлення конкретного часу для досягнення цілі**: два місяці для вивчення п'єси без допомоги вчителя, два тижні на розбір нотного стану;
- **інтерактивні ігри** – для розвитку творчої уяви;
- замість оцінок – похвала;
- замість оцінки в кінці уроку – **різнокольорові наліпки з приємними словами**.

Михайло – учень **з розладами аутистичного спектра**. Навчався в 6-му класі ЗЗСО та музикою ніколи не займався. За словами його мами, Міша не виявляв музичних здібностей, в мистецьку школу прийшов за рекомендацією логопеда. Міша не одразу пішов на контакт, але після розмови почав виконувати завдання. Виявилось, що він має **приємний тембр, але координація слуху та голосу була недостатньою**.

Підходи, які використовувались:

1. Врахування інформації щодо навчальних можливостей Михайла на основі розмови з його мамою та довідки з ІРЦ.

2. Під час уроку доводилось м'яко наполягати на доречності особливостей проведення уроку (наприклад, навіщо співати ще раз фразу, яку щойно проспівали), багато **пояснювати на різних прикладах**, враховуючи, що хлопця найбільше цікавило.

3. Намагання спиратися на позитивні прояви дитини та те, що учневі потрібно **більше пояснень для досягнення необхідного результату** й, звичайно, **любов**.

Результат:

Михайло – випускник школи. Він чудово показав себе на випускному іспиті. **Напам'ять було вивчено 4 твори**, серед яких один твір виконувався іспанською мовою. Мама хлопця відмітила, що уроки допомогли йому **вільніше висловлювати свою думку**. Виступи на концертах **сприяли подоланню страху публічності в представленні досягнень**.

ПРИКЛАД РОБОТИ

за алгоритмом «SMART-ціль»

Михайло – перший мій досвід роботи з учнем з ООП. Мама привела його в клас з проханням поліпшити його дикцію та артикуляцію, оскільки йому було важко спілкуватися з учителями та однокласниками в загальноосвітній школі. У висновку інклюзивно-ресурсного центру було написано, що йому **важко запам'ятовувати, концентрувати увагу, спостерігаються часті зміни настрою**. З урахуванням цього було створено адаптивну навчальну програму.

Підходи, які використовувались

1. **Вивчення літератури** щодо особливостей навчання дітей з аутизмом.
2. **Визначення мети занять на перший рік навчання**: вивчити ноти першої октави; представити на академічному концерті два твори.
3. Які **проблеми довелося подолати**:

- недовіру учня (через постійні бесіди);
- визнання викладача другом, наставником, рекомендації якого треба обов'язково виконувати (через переконання та пояснення, іноді тривалі);
- вдалося подолати емоційну закритість та перепади настрою учня (високу ефективність показали вокальні вправи).

Результати:

- за 2 місяці було сформовано **довірливі відносини**. Почали працювати більш-менш повноцінно в системі викладач – учень;
- Михайло **чітко розуміє, що він робить**. Проявляє інтерес до фортепіано й в період втоми від співу із задоволенням намагається підбирати мелодії на слух;
- незважаючи на слабку пам'ять, було **вивчено ноти першої та другої октав, чотири вокальні твори та два вокалізи**;
- виступ на академічному концерті допоміг **подолати страх сцени**.

БУЦ Надія Сергіївна
Київська дитяча музична школа №26
ім. О. Г.Холодної

Анастасія (8 років) – учениця з **нирковою недостатністю**. Дівчинка була високого зросту та міцної статури, вона не могла рівно сидіти на стільці та дуже швидко втомлювалася.

Підходи, які використовувались:

1. Гра дуже коротких вправ та маленьких п'єс, щоб можна було перепочити між ними.
2. Фізичні вправи для зняття напруги в м'язах спини.
3. Поступова проводилася робота над силою звука, щоб зменшити додаткове навантаження на хребет, адже дитина не могла сидіти рівно.
4. Використовувалися ігрові вправи на відчуття кожного пальця рук.
5. Гра в ансамблі (викладач – учень).
6. Поступове збільшення часу гри на акордеоні під час уроку.

Результат:

Анастасія закінчила музичну школу з гарним результатом. **Грала багато різноманітних п'єс з великим задоволенням**. Часто **виступала на шкільних концертах та конкурсах**. У складі ансамблю брала участь у різних концертах, наприклад, у міському технічному огляді акордеоністів / баяністів.

Учень Артем – з **синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю (СДУГ)**. З перших уроків було помітно, що ця дитина **не може довго утримувати увагу**, перш ніж почати виконувати певне завдання – довгий час готується, ніколи не може виконати завдання з першого разу, більшість часу на уроці витрачається на концентрацію уваги до початку гри. Йому важко було витримати 45 хв уроку, продуктивний час для Артема був в межах 15 хв. Мама попередила про ці проблеми з концентрацією уваги та розказала, що вони систематично відвідують психолога.

Підходи, які використовувались:

1. У 1-му та 2-му класах протягом уроку **часто змінювали види діяльності**: ритмічні вправи, гра на інструменті, розмови, написання нот, прослуховування музики. Ефективність уроків була досить низькою, тому займались додатково (за можливості). Допомогали підтримувати цікавість різні **творчі завдання** – придумати мелодію або слова до мелодії. У репертуар обов'язково включали улюблені мелодії Артема.

2. Останнім часом, щоб пришвидшити процес концентрації уваги, спробували **метод відліку часу**: коли **учень починає «тягнути час»**, викладач починає рахувати вголос до моменту початку гри, щоб він зрозумів скільки часу на уроці витрачається даремно. І це спрацювало. Артем **почав грати в ансамблі**, а це чудова можливість навчитися зібраності, сконцентрованості.

Результати:

- на четвертому році навчання Артем грає твори простіші за складністю, ніж інші учні;
- разом з його мамою вдалося налагодити систематичність домашніх занять. Учень **розвивається, грає в ансамблі, виступає на класних концертах**. Розвиваються його музичні здібності: він **легко запам'ятовує мелодію окремо правою рукою**, а от поєднання правої руки з лівою поки що дається важко.
- головне досягнення – **вдалося зберегти зацікавленість Артема в грі на акордеоні**.

Андрій (10 років) – **учень з порушеннями інтелектуального розвитку, майже не розмовляв, поводив себе дивно, розглядав інших дітей, не долучався до робочого процесу групового уроку**, навіть не реагував на викладачку, на заняттях його завжди супроводжували мама чи бабуса. Декілька місяців поспіль він був просто слухачем (за домовленістю з батьками). За дозволом адміністрації почали займатись з ним індивідуально. Було розроблено план занять та прописані форми робіт, які він міг опанувати. Все коригувалось на практиці. Якщо викладачка бачила, що Андрій не розуміє та не може виконати завдання, змінювала його.

Підходи, які використовувались:

1. **Слухали музику.** Вчилися розрізняти звуки шумові та музичні. Під час діалогу з учнем домовилися, що жестами та хитанням голови він відповідає «Так». Спрацьовувало це через раз. Але слухати музику йому подобалося.
2. **Розрізняли регістри на фортепіано.** Низький регістр – ведмідь, середній – голос мами, високий – пташки.
3. Працювали над визначенням мажору (весело) та мінору (сумно).
4. **Займалися ритмічними вправами.** Викладачка плескала примітивний ритмічний малюнок. Він повинен був повторити за нею. Наприклад: та-ті-ті – чверть та дві вісімки (вдавалося через раз).
5. **Намагалися записувати та вчити ноти.** На жаль, кожен урок все починалося спочатку. З письмом та співом були великі проблеми. Через декілька занять викладачка відмовилась від цих форм роботи. Працювали лише над тим, що більш-менш виходило.
6. Продовжували **вчити ноти, сидячі за фортепіано.** Натискав на клавіши за допомогою викладача. Вивчили лише ноту «до» (міг її знайти на клавіатурі через раз).

Результат:

Провчився Андрій в музичній школі один рік. Був відрахований за заявою батьків. У закладі загальної середньої освіти також були значні проблеми. Пізніше батьки відправили дитину до спеціалізованого закладу (інтернату). На жаль, учень не мав якогось результату з класу акордеону. З сольфеджіо – **міг розрізняти регістри**. Але не розмовляючи, а хитаючи головою на моє запитання: «Це ведмідь? Мама? Пташки?». **Розрізняв на слух мажор та мінор. Міг повторити простіші ритмічні формули.**

У хорі молодших класів навчалися декілька дітей з синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю (за спостереженнями викладача). На перших уроках викладачка приділяла багато уваги безпосередньо спілкуванню, в класі хору вони мали можливість займатись колективним музикуванням, формували комунікативні навички та, головне, бачили приклад, як це роблять всі учні навколо.

Підходи, які використовувались:

1. Доброзичлива та позитивна атмосфера на заняттях, встановлення дружніх відносин між учнями.
2. Індивідуальний підхід. Уважне ставлення до особливостей поведінки учнів. Згладжування незручних ситуацій, підкреслення їхніх талантів та підтримка творчих проявів. Готовність завжди змінити перебіг заняття.
3. Дихальні вправи: 4-4-4-4, 3-4-7, «Свічка», «Квіточка», «Літачки» та всі можливі варіації, вправи зі зняття стресу, 5-4-3-2-1 і афірмації на кшталт «Сьогодні у нас буде радісний день», «У нас вийде вивчити і круто виконати».
4. Диференційований підхід до навчання. Введення ігор та загадок.
5. Використання наочних матеріалів, допоміжної інформації, рухова активність (крокування, пластичні рухи, відтворення ритмів оплесками, тупотінням та голосом).

Результати:

- усі учні взяли участь у різдвяному та весняному концертах для батьків. Знайшли друзів. Спілкувались, ділились своїми думками та вподобаннями;
- збагатили свій репертуар на 14 дитячих пісень;
- старанно слідували за своєю поведінкою. **Намагались відтворювати мелодію, настрій творів і рухи.** Проявляли наполегливість та зацікавленість результатом і дуже раділи виступу і оплескам;
- малювали ілюстрації до пісень, з яких потім зробили виставку. Учні склали текст для пісні та мелодію, працювали над сюжетом.

Валентин – учень **із сильним заїканням**, навчався в класі естрадного сольного співу 8 років та закінчив достатньо добре музичну школу. До школи дитину привели його батьки та дуже просили допомогти подолати сильне заїкання та навчити хлопчика співати. Валентин досягнув певних успіхів, **став лауреатам міжнародних фестивалів та конкурсів**.

Підходи, які використовувались:

1. **Обов'язково на початку уроку аналізувався психологічний стан, настрої учня.** Починаючи урок, приділялася увага психологічному та фізичному розвантаженню, зняттю всіх затискань.

2. **Робота над вокальним диханням**, різноманітні вправи для укріплення м'язів.

3. **Робота над чіткою дикцією**, над приголосними, голосними та шиплячими буквами.

4. **Робота над текстом пісні без мелодії**, щоб якісно за дикцією та акторською майстерністю передати зміст твору.

5. **Робота над кантиленою** у вправах та вокалізах, яка дуже корисна при заїканнях.

6. **Робота над технікою рухливості гортані, мелізмами.**

7. **Виконання творів як сольо, так і в ансамблі з іншими учнями.**

8. **Психологічна підтримка учня**, віра в нього та активна участь у концертних програмах різного рівня.

9. **Співпраця з командою супроводу:** оториноларингологом, фоніатором, логопедом, дефектологом, психологом, з батьками.

Результати:

- володіє: **повним діапазоном голосу; вокально поставленим голосом на диханні;** має достатньо **нормальну дикцію;** знає різноплановий пісенний репертуар та **вміє записуватися в студії звукозапису та в музичних телепроєктах;**

- отримав **дипломи на конкурсах-фестивалях** учнівської та студентської творчості.

Посилання на виконання музичних творів учнем:

- [пісня «Ой хто, хто Миколая любить»;](#)
- [пісня «Батько»;](#)
- [пісня «Моя сорочка-вишиванка»;](#)
- [пісня «Білий сніг»;](#)
- [пісня «Ніченькою темною».](#)

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНЯ

Учень Валентин дуже довго вчив пісенні тексти на пам'ять, постійно плував слова, зупинявся посеред твору, губився. Він потребував підтримки, додаткової уваги та особливих прийомів у навчанні. Для того, щоб учень якомога якісно та швидко запам'ятовував пісенний текст, пропонувалось спочатку працювати над твором з відкритим текстом перед собою, розставляючи певні змістовні акценти та вчити твір виключно за розділами. Наприклад, розпочавши роботу над першим куплетом пісні, потрібно було спочатку проаналізувати його зміст, уявити перед собою картину, що саме відбувається в сюжеті, які емоції, який настрій та характер. І вже наприкінці першого куплету обов'язково подумати наперед, а що йде далі, який сюжет, щоб учень був вже готовий впевнено перейти до наступного розділу твору. Висновок: не треба йти далі у вивченні твору, якщо ще невпевнено вивчено 1 куплет, краще вивчити один, але якісно. **Результат можна побачити**, коли учень довів до автоматизму свій рівень виконання, **чітко знає структуру твору за розділами**, а найголовніше – **уявляє картину, про що саме співає** та постійно передбачає, як далі розгортається сюжетна лінія твору. **Виконання стає впевненим** та учень не губиться у творі.

Максим – **гіперактивний учень, з синдромом дефіциту уваги (СДУГ)**. За словами мами – це спадкове явище, бо його тато також мав цю особливість, яка приблизно до 15-річного віку припинила проявлятися. Коли Максим прийшов на перше заняття, то майже не слухав викладача, увесь час розглядав сопілку (навчання диханню і постановці апарату розпочинається саме на цьому інструменті), крутив її, намагався видобувати звуки, сердився, що нічого не виходить. Постійно рухався по кімнаті. Проте на наступному занятті він вже був більш спокійний, навіть були моменти зосередженості. Загалом навчання впродовж першого року виглядало як гойдалка: періоди стабільної праці перемежовувалися моментами гіперактивності.

Підходи, які використовувались:

1. **Терпіння, спокій** у ставленні до учня, **пошук мотивуючих чинників**.
2. Коли учень був у збудженому стані, не міг сконцентруватися, викладач **вислуховував** те, про що він хотів розказати, ставив уточнюючі запитання.
3. **Дозволяв переривати заняття, рухатися по класу**; також разом з ним розглядали різні сопілки, фото музикантів і обговорювали те, що бачили.
4. **Вправи на повторення дій за викладачем у формі гри**: на дихання, гру подовжених звуків, визначення нот на нотному стані.
5. **Вербальні спонукання як мотивуючий фактор** («Якщо ти гарно і правильно виконаєш ось цю вправу / фрагмент, тоді...»).

Результати:

- упродовж року занять Максим **опанував діафрагмальне дихання**, досить успішно **виконує подовжені звуки, штрихи *legato* і *staccato***, вивчив **ноти першої і другої октав**;
- вивчив 2 п'єси відповідно до вимог першого року навчання;
- виступав на сцені (у межах концерту класу), під час якого виконав одну із вивчених п'єс. За його власним відгуком, йому сподобалося виступати.

Соломія (9 років) – учениця з **ДЦП**. Любов до музики, співу, музичних ритмів привели дівчинку до класу фортепіано, де вона, незважаючи на всі труднощі, працює на досягнення свої мети – **навчитися гри на фортепіано**, заразом це сприяє **покращенню дрібної моторики та розвитку пам'яті**.

Підходи, які використовувались:

1. Акцентування уваги на висоті звуків, слуханні мелодії в різних октавах, знаходження будь-якого звуку в першій октаві, співання його, чисто інтонуючи.

2. Спів багато пісень, особливо українських народних, а також маленьких п'єс нотами, так запам'ятовуючи їх розташування.

3. Виконання різних **вправ на кришці інструмента**, розвиваючи пластику рук. Коли перейшли на штрих *legato*, виконували різні **вправи-розминки на розвиток рухливості пальців лівої та правої руки**. Також виконували **вправи на свободу рук**. Це були тактильні вправи, які допомагали розвивати уяву. Для розвитку свободи кисті робили вправи «Колобок», «Райдуга» та інші.

4. На уроках панувала невимушена, доброзичлива атмосфера з жартами та гумором. Коли щось вдавалося досягти, аплодували своєму успіху. Також практикували гру в ансамблі, щоб відчувати гармонічне наповнення п'єси.

Результати:

- у березні відбувся **перший виступ на публіці**: на концерті для батьків учениця зіграла напам'ять 5 п'єс, навіть одну двома руками;
- загалом грає багато етюдів та 3 гами;
- учениця має **успіхи з сольфеджіо (заняття в групі) та в хорі**, з яким бере участь у конкурсах.

Згідно з висновком ІРЦ Роман, 9 років, має діагноз **СДУГ та РАС**. Асистентом учня є мама, яка постійно інформує, як справи у дитини, дає поради, як краще організувати навчальний розклад, які мотивації більш доцільні в певний момент. Паралельно корегуємо поведінковий спектр: як хлопчик спілкується з однолітками, викладачами, про що можна говорити, а чого варто уникати.

Підходи, які використовувались:

На уроках дотримуємось **чіткого алгоритму**:

1. Вітаємось з викладачем та з інструментом (балалайкою).
2. Перевіряємо налаштування інструмента на потрібні ноти і проспівуємо їх. Якщо треба, налаштуємо.
3. Сідаємо, кладемо килимок і починаємо з вправ.
4. Граємо навчальні пісеньки в установленому порядку. Якщо алгоритм з якоїсь причини порушено, виникають проблеми з концентруванням уваги.
5. Коли потрібно включити новий елемент чи нову пісеньку, робимо це після того, як відпрацьовано основні пункти.
6. **Орієнтуємося на інтерес дитини** (любить котів), на її фізичний стан і настрої. Наприклад, разом складаємо невеличкий віршик (про ката) і легку мелодію (до 5 нот). Малюємо, як можемо, ката, розфарбовуємо, потім починаємо грати.
7. Необхідною умовою успішного навчання стали **довірливі відносини** учня з викладачем. Це значно зменшує стрес у складних ситуаціях, наприклад, під час публічного виступу. Якщо учень відчуває поруч підтримку викладача, якому довіряє, концерт стає святом. Обов'язковою є позитивна вербальна оцінка: *«Ти молодець!»*.

Результати:

- **брав участь у трьох публічних виступах**: двох академічних концертах і концерті для батьків. Пісні були зовсім маленькі, деякі з них – ті, що придумали разом з викладачем. Але для цієї дитини – це успіх. Він **відчуває рух мелодії, чітко може відтворити ритмічний малюнок**.
- у викладача з дитиною склалися дуже теплі, довірливі відносини: Рома розповідає про свої бажання, що його хвилює, чого боїться. Кожен урок на 50 % є педагогічною імпровізацією, приносить щось нове для учня: позитивна динаміка відчувається щоразу.

Соломія (5 років) прийшла до школи посеред навчального року. Її зарахували до молодшої підготовчої групи. Була **жвава, активна**. Мала прекрасні природні дані: **абсолютний слух, чудову пам'ять, легко засвоювала матеріал**. На початку першого класу викладачка звернула увагу на зміни в поведінці дитини: вона **стала неуважною, відповідала іноді неуважно**. Перед новим навчальним роком, коли пропонували батькам обрати формат навчання (дистанційно чи очно), мама попросила винятково очний формат, бо у дитини діагностували **епілепсію** і вона почала приймати певні препарати, які пригнічують різні психологічні прояви. Оскільки офіційно батьки не надали в адміністрацію школи медичних документів, учениця продовжила навчатися в групі. Основні прояви в **поведінці**: слабка концентрація уваги, пригнічення, особливо під час колективної роботи; не може відповісти на поставлено запитання, забуває матеріал, який знала; ніби «випадає» з процесу.

Підходи, які використовувались:

1. **Постійне активування уваги:** коли дається завдання учням, викладачка обов'язково запитує, чи дівчинка почула, зрозуміла, просить її повторити умову завдання.
2. Під час аналізу нотного тексту викладачка: а) просить, щоб учениця показувала пальчиком усі ті елементи, які проговорюються; б) коли ставиться запитання до всієї групи щодо того чи іншого елемента в нотному тексті, викладачка показує (вказує пальцем або олівцем) його Солі в нотах, щоб вона бачила про що йдеться, активно використовуючи як підтримку візуальний стимул.
3. Під час співу з листа: а) просить аби учениця показувала пальчиком, де вся група співає; б) **сама веде пальцем за нотним текстом**.
4. Намагання **гнучко підбирати або змінювати вправи**.
5. Використовування акторських **ораторських прийомів**: намагання говорити так, ніби розповідаєш якусь історію за ролями, інтонаційно яскраво.

Результати:

- за умови постійного контролю викладача учениця **виконує письмові вправи**, може зосередитися. Проте без цього контролю вона ніби занурюється в себе. Як наслідок: або не виконання вправи, або багато помилок;
- **індивідуальне інтонування, слуховий аналіз, інтонування із проплескуванням метру, ритму** учениця дуже непогано виконує, оскільки ці форми роботи вимагають фізичної / моторної активності учениці.

Святослав – учень **порушеннями зору**. Клас гітари.

Підходи, які використовувались:

1. Створення адаптивного варіанту робочої навчальної програми з урахуванням можливостей учня.
2. Ознайомлення з інструментом через постановку корпусу, рук та опанування найпростішими прийомами звуковидобування.
3. Навчання в ігровій формі (бряцання по струнах, віршований супровід).
4. Поступове опанування нотної грамоти:
  - на слух проспівували нотний матеріал;
  - ритмічний малюнок розбирали окремо, спочатку крокуючи по класу з рахунком. Коли учень запам'ятовував на слух ритм, повторювали його, використовуючи прості ударні інструменти (бубон, палички);
  - потім підставляли словесний текст. Якщо це була пісня, то співали мелодію та акомпанували собі на цих ударних інструментах;
  - переносили вивчений матеріал на інструмент, граючи на одній струні та виконуючи прийоми звуковидобування.

Результат:

Поступово Святослав **навчився розбиратися в нотному тексті та грати на гітарі** спочатку дуже прості мелодії, а з часом й більш складний матеріал.

Олексій – учень з **розладами аутистичного спектра**. У мистецькій школі з 9-ти років. Початковий етап навчання на фортепіано зайняв приблизно 2 роки. Важко давалося вивчення нот, спостерігалася **погана координація рук**. Мав добру пам'ять, на уроках був уважний і старанний, але **швидко відволікався** на розмови. Декілька разів протягом навчання були зриви: кричав, махав руками. Як особистість дуже товариський і контактний, з постійною потребою в спілкуванні, але не завжди це сприймали всі діти в класі.

Підходи, які використовувались:

1. Уроки необхідно було проводити дуже уважно, з максимальною концентрацією уваги на учні.
2. Рахували лінійки для визначення нот на початковому етапі навчання.
3. Координацію рук з часом вдалося покращити завдяки **розучуванню різноманітних фізичних вправ** та частково тому, що дитина займалась гімнастикою вдома.
4. Зриви вдавалось зупиняти шляхом присутності на занятті супроводжуючій особі. Олексій швидко заспокоювався.
5. З іншими учнями викладач проводила **бесіди, щоб вони з розумінням ставились і коректно себе поводити з цим учнем**.

Результат:

За 8 років навчання Олексій досягнув значних успіхів у навчанні гри на фортепіано. **Виконував програмні твори на рівні 5-го класу**. Мав **чітку координацію, достатньо розвинені ігровий апарат, пам'ять, проявляв музичність виконання** на гарному рівні. Грав із задоволенням, зберігаючи незначні зупинки між фразами.

Дівчина (19 років) – зі слів бабусі-опікунки, з **розладами аутистичного спектра**, але без проявів у критичних ситуаціях. Має **гарний музичний слух**, вміє грати на фортепіано, підбирає на слух. Ціль – навчитися співати і виступати на сцені, бо з дитинства бере участь у концертах для людей з інвалідністю як піаністка. На початку навчання: на вправи на постановку голосу **реагує мляво, втомлюється від одноманітності**, часто сідає перепочити або бере цукерку до рота (заспокоєння, пауза); нервується, коли щось не виходить або йде не за її планом. Під час співу виконує одноманітні заспокійливі (але не сильно нав'язливі) рухи, дівчинці **бракує навичок емоційного розслаблення**. Трохи сторониться викладача, довго налаштовується на процес.

Підходи, які використовувались:

1. **Привітання та налаштування.** На початку дівчина грала якийсь твір на фортепіано: цей вид діяльності був для неї більш звичним, допомагав побороти хвилювання, зануритися в навчально-музичний процес.

2. **Контакт та заохочення.** Намагалися знайти контакт, спілкуючись про улюблені твори, ілюструючи їх: грали, слухали, дивилися відео, обирали їх до свого репертуару. Перспектива вивчити свою улюблену композицію сприяла посиленому інтересу до навчання.

3. **Від простого та інтуїтивного до більш складного.** Постановка дихання, розспівки, робота з дикцією відбувались у невимушеному форматі, дозовано, ґрунтувались на природному включенні вокально-дихального апарату (без складних пояснень, інтуїтивно), з перервами та поступовим зменшенням інтервалів на відпочинок.

4. **Акцент на позитивному досвіді.** Коли в дівчини гарно виходила вправа чи твір, обов'язково робився акцент на цьому (похвала від викладача): *«Молодець, ти впоралась! Сьогодні все вийшло»*.

5. **Зміна видів діяльності.** Якщо щось не виходило, то для того, щоб не формувати негативний досвід, переключалися на інший вид діяльності – вправу, пісню.

6. **Новизна та різноманіття музичного матеріалу.** Для можливості вибору та переключення, для підтримки цікавості до освітнього процесу.

Результати:

- за рік спільної роботи учениця почала бути **включеною в навчальний процес впродовж усього заняття**, без перерв на перепочинок (за винятком коли фізично втомлювалась). З розумінням ставилась до голосової розминки,

з цікавістю **засвоювала нові твори**, із задоволенням обирала наступний вид діяльності, навчилася **гідно триматися на сцені** (без заспокійливих рухів);

- було вивчено понад 10 творів, серед них – багато пісень англійською мовою;

- успішно **виступала на концертах та конкурсах для дітей та юнацтва з ООП** як піаністка та вокалістка, мала значні успіхи. Була запрошена до участі в міжнародному проєкті, де діти з різних куточків світу записали три англійські композиції багатоголосся (кожен учасник надіслав відео і було змонтовано спільну відеороботу).

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНЯ

Вокал допомагає в розвитку дихання, артикуляції, опануванні нових можливостей голосового апарату, сприяє розвитку слуху, уваги, аналітичного мислення, концентрації уваги, подоланню стресів тощо. На практиці зустрічаються учні з ООП, які активно прагнуть виступати на сцені, але для деяких з них своєю сценою можуть стати і виступи перед рідною людиною. Дуже важливим для підтримки таких учнів є спілкування в колективі до та після відвідування концертів серед своїх однокласників, а також віра викладача з фаху в результат, підтримка та мотивація від батьків.

Підходи, які використовуються:

1. **Налагодження контакту з батьками (опікунами)** для визначення особливостей дитини, очікувань від занять.

2. **Постановка цілей та визначення освітньої траєкторії** для учня/учениці.

3. **Налагодження контакту з учнем** для розуміння вподобань, зацікавлень, особливостей спілкування, типових реакції на оточуючих.

4. **Визначення найкращих дієвих методів у роботі з цим учнем** (мовленнєві, демонстраційні, повторення тощо).

5. **Рутинні вправи на розігрів голосового апарату.** Вони повинні бути інтуїтивними, без надмірних пояснень. Можна вдаватися до імітацій зрозумілих учневі звуків, дати їм назви (*насос, машинка, гелікоптер, бджілка, тигреня* тощо), задіяти картки із зображеннями; для тренування дихання використовувати навколишній простір (*пройти від дверей до вікна, зробивши один вдих, видихати поштовхами на кожен крок, стільки разів, на скільки вистачить дихання чи простору кімнати* тощо).

6. **Використання зміни форм діяльності** (навчального репертуару, вправ, поспівок, пісень, рухів), **гнучкість під час занять, підлаштування під умови поточного дня.** Постійне включення учня в процес – прописування структури кожного уроку.

7. **Визначення часу концентрації уваги** для набуття певних навичок, **завчасно робити паузи, давати перепочити.**

8. Завершення уроку улюбленою вправою / діяльністю або заохоченням.

9. Домашні завдання прості для розуміння, конкретні, які не потребують надзусиль з боку учня та опікунів.

10. Аналіз очікуваних результатів, обговорення прогресу з батьками (опікунами).

Результат:

Дитина навчається у дружньому середовищі, що дозволяє розкрити її потенціал. Посильні завдання роблять навчання приємним процесом, формують бажання повертатись у клас, осягати нове. Заняття з вокалу допомагають покращити дихання, а отже вентиляцію легень, насиченість киснем організму, позитивно впливають на здоров'я вправи на дикцію та артикуляцію допомагають покращити мовлення, а отже й комунікацію дитини з ООП з оточуючими. Завдяки публічним виступам учень звикає і зрештою мінімізує почуття стресу у відповідальні моменти, у моменти соціального навантаження, підвищеної уваги, що допомагає розвинути загальну стресостійкість.

ПРИКЛАД РОБОТИ за алгоритмом SMART-ціль

Даниїл (7 років), зі слів мами, з **розладами аутистичного спектра**, помітні відставання в мовленнєвому розвитку. Дитиною отримувала підтримку спеціалістів-дефектологів. Мама звернулася до викладача вокалу за порадою лікаря з метою покращити мовлення дитини, а також підвищити концентрацію уваги. За спостереженнями за поведінкою хлопчик був досить спокійний. Налагодити з ним контакт і потрапити в коло його уваги було досить складно. Хлопчик звик виконувати загальні прості завдання, але треба було знайти підхід та модифікувати саме вокальні завдання згідно з його можливостями. Викладачу треба вміти: розмовляти виразно, проявляти підвищену цікавість до завдання, вводити багато ігрових елементів, доступних до сприйняття завдань інтуїтивного рівня.

Постановка SMART-цілі:

за 4 місяці занять учень буде здатний:

- з допомогою викладача, який жестами показує де вступ, пауза, кінець твору, та фонограми, яка дублює мелодію голосу, виконати найпростішу дитячу пісню на два куплети, досить зрозуміло вимовляючи текст, не зупиняючись і не відволікаючись посередині твору;
- зможе назвати самостійно пісню, яку виконує, та вклонитися в кінці виступу;

- зможе вивчити напам'ять один стовпчик пісні на місяць та промовлятиме його як вірш;
- кожен тиждень дитина (з підтримкою викладача) освоюватиме принаймні 1 вправу на розвиток дикції, артикуляції, дихання та, знаючи назву (машинка, гвинтокрил, насос, ліфт, гірка, тощо) вправи, зможе відтворювати будь-яку з них самостійно за проханням викладача.

Підходи, які використовувались:

1. Налагодження комунікаційного контакту на початку заняття, аналіз готовності учня до виконання навчальних завдань.
2. Завдання подаються зрозумілою учню мовою, викладач показує вправу самостійно, тільки потім просить включитися до його виконання учня.
3. Змагалися в кого вийде краще, підключали маму.
4. Вигадувалася назва для кожної вправи, з включенням асоціативного мислення (як гуде машинка, коли їде, збільшує / зменшує швидкість, підіймається на пагорб (звук вище), опускається (нижче) тощо).
5. Візуалізація завдань (предмети, роздруковані картки: букви, склади, предмети, що символізують вправи).
6. Поступове ускладнення завдань та зменшення інтервалів відпочинку.
7. Повторення вивченого матеріалу та додавання чогось нового (однієї вправи, рядочка пісні, дії) дозовано, посилено.
8. Мотиваційний чинник (хлопчик дуже любить тваринок і наприкінці кожного уроку отримував фігурку тваринки, яку додавав до своєї домашньої ферми).
9. Твір на цікаву для дитини тематику, що дозволяє привернути увагу дитини до процесу.

Результат:

Через чотири місяці занять вирішили зробити для мами маленький концерт. Даниїл зміг привітатися (вклонився), сказав назву пісні, заспівав два куплети, подякував (всміхнувся, вклонився) після маминих оплесків. Виглядало все не дуже впевнено, але послідовно, відповідально. Звісно, інтонаційно це було досить приблизно, але було достатньо зрозуміло про що співає дитина. Хлопчик засвоїв різницю між мовленням та співом, ознайомився з тривалістю нот, з підказкою викладача орієнтувався у формі твору (знав де вступити, де паузи, репризи, старався брати дихання під час коротеньких пауз, а не в середині слова). Намагався бути включеним під час виконання, та все ж дещо відволікався під час пауз. Гарно відкривав рот, не затискав щелепу. Покращилось мовлення. Загалом дитині сподобалося співати і на такому позитивному досвіді хлопець радо повертався на заняття, включався в роботу все швидше. Хоч все ще уваги вистачало ненадовго. Робота над мовленням продовжилась і надалі.

Дівчинка (9 років) з діагнозом **ДЦП**. Фізичний розвиток учениці був слабкий, вона **погано ходила, рухи мала недостатньо розвинені**, іноді плакала з будь-якої причини, особливо якщо не могла впоратись із завданням. Дівчинка була дуже відповідальна, її батьки активно займались розвитком дитини, прагнули покращення дрібної моторики, а також укріплення емоційного й фізичного розвитку.

Підходи, які використовувались:

1. **Адаптація змісту навчання** з урахуванням можливостей учениці. Підбирання індивідуально цікавий матеріал до репертуару.
2. **Психологічна підтримка в спілкуванні**: запитати, що цікаво було в школі, відволікти від негативних емоцій, позитивний фон.
3. **Вправи на свободу рук**, на показ сильних долей в п'єсі, малювання. **Ігрові вправи на відчуття кожного пальця рук**.
4. **Гра в ансамблі** (викладач – учень).
5. **Підтримка батьків**: мама була присутня на перших уроках та конспектувала основну інформацію.

Результати:

- учениця із задоволенням **грала в ансамблі**;
- на уроці працювала відповідально та уважно, виконувала вправи;
- **грала гами** до двох знаків – мажорні, до одного – мінорні;
- грала багато різноманітних п'єс та музику різних жанрів;
- навчилася **працювати над звуком, брати педаль**;
- у дівчинки покращився емоційний та фізичний розвиток;
- праця в команді з батьками дала позитивний результат, дівчинка почала більше довіряти викладачу;
- на уроці була зацікавлена у своєму успіху, згодом виступала на батьківських зборах, концертах в загальноосвітній та музичній школах.

Марійка – учениця з **синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю**. Займається з 7 років вже три роки. На перших уроках фортепіано дівчинка **на одному місці взагалі не могла сидіти**, постійно потребувала діяльності. Надзвичайно **важко було сконцентрувати її увагу** на заняттях з фортепіано. Треба було постійно змінювати види завдань.

Підходи, які використовувались:

1. Консультації вчителя з психологом, вивчення особливостей проявів синдрому дефіциту уваги з гіперактивністю.
2. Підготовка на уроці різних завдань на зміну **видів діяльності** (гра в ансамблі, плескання в долоні, малювання, прослуховування музики, складання пазлів з нотами та музичними уривками, написання нот, спів тощо).
3. **Емоційна підтримка** учня.
4. Спілкування з батьками.

Результати:

- учениця **концентрує увагу на більш тривалий час**;
- намагається контролювати свою поведінку;
- **більше часу займається самостійно**;
- є певні **результати в метроритмічних завданнях**;
- проявляє інтерес до прослуховування інших учнів (практикуються маленькі концерти учнів у класі);
- виступає на контрольних заходах та концертах.

Учень Наум, **з проявами небажаної поведінки**, – талановитий, розумово розвинений хлопчик із значним багажем музичних теоретичних знань (на момент початку навчання в музичній школі в класі фортепіано вже знав повністю весь шкільний курс сольфеджіо). **Пише музику** в програмі на планшеті, але не класичним способом, коли мелодії приходять у голову, а **методом підбору гармоній**, тембрів у комп'ютерній програмі. На **вступному іспиті поводить себе розкуто, чисто проспівав, точно проплескав ритмічні малюнки**, отримав найвищі вступні бали. Під час навчання виявилось, що в хлопчика **абсолютний слух**, що він вже самостійно навчився грати на інструменті. Мав неухважну проблемну поведінку на уроках. Мав бажання відразу грати щось складне.

Минув рік, поки учень зрозумів, що йому поки складно грати твори, які вимагають розвиненої техніки. Викладачці не вдавалося зацікавити його вправами з яскравими гармоніями, короткими, сучасним, цифровим акомпанементом. Учень не хотів грати легкі для нього п'єси, які проте потрібно було опанувати для набуття тієї чи іншої технічної навички. Загальний поведінковий фон: нудно. Хлопчик відкидався на спинку стільця й просто нічого не робив. Дуже часто кривлявся на уроках, приходив дуже неохайний, брудний, розтріпаний. Викладачка намагалась його відволікати рухливими діями, різними ігровими вправами. Загалом на уроці встигали зробити дуже мало в порівнянні з іншими учнями, які не мали особливого хисту до музики і з якими треба було вчити нотну грамоту з нуля. Акцент був на гармонізації примітивної мелодії, де було видно, що в учня є знання, але відсутня структура та ідея. Далі за ініціативою викладача та погодженням з адміністрацією школи учню почали викладати уроки композиції.

Підходи, які використовувались:

1. **Гра в ансамблі під акомпанемент**, створений учнем на планшеті.
2. **Розділення завдання на маленькі** короткі частини, де викладачка просила слідувати лише за одним якимось моментом. Наприклад: *щоб пальчики не прогиналися, щоб зап'ясток дихав* тощо.
3. Часта зміна завдань, творів.
4. **Виконання рухливих вправ**, завдань на увагу.
5. **Зміна інтонацій і тембрів голосу**: то ласкаво, то радісно або сумно, то мультяшно.
6. **Вигадування викладачем цікавих образів**.
7. **Використання в роботі іграшок, картинок**.
8. **Спілкування на теми, дотичні до навчальних завдань**, спроби пояснити і переконати, чому треба грати саме цим пальцем, а не іншим.

Дискутування щодо доречності використання того чи іншого прийому. Приймались також переконливі пропозиції учня.

9. **Мотивація** участю з виступами в концертах і конкурсі.

10. Перегляд відео та прослуховування музичних творів у виконанні на різних музичних інструментах.

11. Доброзичливий **аналіз виступів**.

Результати:

- за навчальний рік учень почав **довше тримати увагу** під час уроків, більш відповідально ставитися до виступів, стала кращою поведінка на уроках, **уважніше ставиться до вправ** і розуміє їх важливість для подальшого розвитку навичок;
- учень взяв участь у концерті класу на батьківських зборах, де зіграв 4 п'єси гарно і стабільно від початку до кінця (раніше з цим були проблеми, хоча пам'ять і слух прекрасні);
- став **лауреатом 1 премії** у всеукраїнському конкурсі юних піаністів, **отримав медаль і диплом**.

Приклад роботи над програмою на конкурс: на [першому відео](#) видно поведінкові особливості учня, а [на другому](#) проаналізовано попередній виступ.

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНЯ

Додаткові тактильні матеріали, які використовуються з усіма учнями незалежно від рівня їхнього навчального розвитку **дозволяють**:

- зосередити увагу на конкретному завданні;
- розвантажити мозок дитини, змінюючи вид діяльності;
- підтримати інтерес дитини до заняття;
- підняти настрій як дитині, так і викладачеві;
- зосередити увагу на відчуттях і позитивних емоціях, які дають додаткові матеріали;
- додати яскравих емоційних фарб у навчання;
- розбудити фантазію дитини;
- досягти цілі у виконанні того чи іншого прийому гри.

Варіативність підходів і трансформація прийомів впливу завжди сприяють якісному результату, який треба час від часу згадувати і закріплювати. Додаткові матеріали мають бути **різних видів**: різнокольоровими, різноцільовими, добрими за моральним змістом або з яскраво вираженою емоцією, іноді смішними, з різних матеріалів.

Підходи, які використовувалися:

1. *Гумова об'ємна свинка (рожева)*, яка під час різних натискань (зануреннях руки) рохкає по-різному: якщо рука вільна – вона ніби охкає від задоволення, якщо затиснена – вона видає незадоволення різким «голосом». Коли вчимо прийом *staccato*, вона ніби коротко весело сміється.

2. *Пір'ячко або листочок маленький* допомагають навчити кисть «дихати» та звільнитися від напруги. Можна використовувати *крихітну дитячу машинку*, яка під час «дихання» кисті буде з'їжджати з руки, як з гірки.

3. *Пальчикові фарби* дозволяють відчутти на кінчиках пальців вагу, поставити різнокольорові цятки на папері, а вдома дитина може придумати якийсь абстрактний малюнок.

3. *Мавпочка зі штучного хутра*, яка кріпиться на зап'ясток, як на гілочку, на якій дитина гойдає мавпочку.

4. Використання *повітряного пластиліну* для занурення пальчика. Важливі відчуття глибини занурення. Потім легше пояснити занурення пальця в клавішу до дна.

5. *Клавеси, маракаси* для розвитку ритму і координації.

6. Використання *дошки і маркеру* для написання великого розміру нот.

7. Використання вправ для *голосу, руки, ноги* на розвиток ритму і відчуття руху звуків.

8. Використання якісних ліцензійних *фонограм* для розвитку гри в ансамблі, цілісного виконання, а не фрагментарного, як це може бути в ансамблі з викладачем, бо дитина знає, що викладач почекає, повторить якщо вона зіб'ється. Натомість дитина усвідомлює, що гаджет «не зупиниться», а це в свою чергу вчить відповідальності та концентрації уваги. Також використання фонограми створює настрій, ілюзію концертного виконання.

Результат:

Кольори, інтонації, зміна завдань, картинок, ігри, відпочинок, додаткові інструменти є важливою складовою в навчанні кожного учня. Варіативність підходів у використанні додаткових матеріалів зацікавлюють дитину й в неї з'являється бажання йти на заняття в доброму гуморі. Учні, з якими використовується творчий підхід, люблять виступати на публіці. Якщо десь вони бачать інструмент, на якому вони грають, то йдуть до нього і грають те, що вміють. Так діти отримують позитивні емоції, які мотивують їх до навчання надалі.

Тимофій – **учень з РАС та СДУГ**. Перші три місяці, якби не планувався урок і щоб не готували, все відбувалося кардинально інакше, підлаштовуючись під стан, настрої та бажання учня. Поступово, вивчивши дитину, поспілкувавшись з мамою, викладачка стала краще розуміти, як спланувати свій урок.

Мета: досягнення того, щоб учень почав чути слова викладачки і реагувати на завдання/прохання. Досягнення мети відбувалося протягом 6 місяців роботи. Учень навчився співати гаму, називаючи ноти (це важливо, оскільки дитина мала мовленнєві розлади) та реагувати на різну за характером музику.

Підходи, які використовувались:

1. **Допомога батьків.** Поради викладачці щодо реакцій на поведінку дитини. Активна участь мами, яка, наприклад, *щоб Тимофій бачив як грати, грала сама*. Декілька разів на уроці була присутня донька викладачки, яка також грала прості мелодії. **Присутність іншої дитини** дуже допомагала Тимофію в роботі, учню було цікаво, він ставав більш активним. Мама дитини намагалась всіляко допомагати, приходила на концерти класу, школи, разом з дитиною слухали музику, яку радила викладачка, дома намагались займатись на інструменті.

2. Оскільки на початку не було конкретної робочої програми, працювали інтуїтивно. Мета занять полягала в адаптації учня до роботи на інструменті та творчому розвитку дитини. **Під час уроків також малювали під музику, шукали в різних звуках, які почули в класі, порівняння зі звуками природи.**

3. На уроки учень ходив із задоволенням, але були моменти, коли мама мусила **щось пообіцяти за урок**. Наприклад: *«Після уроку ми йдемо їсти морозиво»*.

4. **Заняття менші за стандартний час:** перші два тижні уроки були не довше 15–20 хвилин, далі у дитини могли початись істерики тощо. Поступово почали додавати ще час від 3 до 5 хвилин, максимальний час який витримувала дитина – 40 хвилин, і за цей час встигали вже набагато більше.

Результати:

Учень провчився 10 місяців до початку карантину, потім з батьками виїхав за місто. Досягнення:

- **став реагувати на прохання викладачки;**
- **з'явилися навички контролю власних емоцій;**
- **міг проспівати гаму, інтонуючи і називаючи ноти;**

- скрипка: грав лише за допомогою викладачки на відкритих струнах, але це вже було значним досягненням, бо сам інструмент складний, потребує величезної концентрації уваги та координації рухів;
- учень розрізняв та реагував, де весела, а де сумна музика (проявляв це не словесно, або рухами, або кольорові олівці: весела – світлі кольори, сумна – темні);
- виникла довіра до викладачку та навіть тактильний контакт (тримав за руку, давав свою улюблену іграшку: до речі, іграшка була завжди активним учасником занять), наприкінці уроку читалася казка «Я БУДУ», тобто «я ще прийду».

ПОНОМАРЬОВА Людмила Олегівна
Дитяча музична школа № 21
Дарницького району м. Києва

Юлія (10 років) – учениця з **РАС**. Навчалася в 3-му класі музичної школи в класі скрипки. Попри всі складнощі в навчанні, вона досягла успіхів та продовжує навчання.

Підходи, які використовувались:

1. Був задіяний **груповий підхід** в освоєнні гри на скрипці.
2. Використовувались **електронні програми** з тренування слухової пам'яті.
3. **Проспівування мелодії** перед розучуванням на скрипці.
4. **Імпровізація** після прослуховування певної композиції.
5. **Ігри**, спрямовані на розвиток ритмічного слуху, сприйняття високочастотних звуків.
6. **Емоційна підтримка** для подальшого натхнення та віри у власні сили.

Результати:

- **грає гаму соль-мажор** з переходом у третю позицію;
- **грає п'єси в обсязі всіх чотирьох струн** у мажорі та мінорі, двома руками та в повільному темпі;
- **засвоїла штрихи *detache, legato, portato***;
- за 3 роки навчання брала участь в академічних концертах і концертах класу скрипалів для батьків.

Учень з діагнозом **ДЦП, порушеннями мовлення** (бувають дні, коли він не може вимовити ані слова, але емоційно відгукується на музику). **Погана пам'ять, короткострокова увага, порушення моторної функції, він практично не контролює написання.** Окрім того учень дуже **лякається голосних звуків.** Але це дуже щира, доброзичлива дитина, яка постійно посміхається викладачці. Соціалізація та розвиток – основні завдання.

Підходи, які використовувались:

Особливу зацікавленість учень проявив у співі, слуханні музики та грі на фортепіано. На початку багато рухалися під музику, із захопленням робили ритмічні вправи, хоча складнощі з моторикою не давали зробити їх цілком якісно. Спроба надати більше теоретичного матеріалу та навчити учня нотопису не була успішною. Тому:

- **замість нот** на нотоносці **використовувалися кольорові круглі магніти** і справа з фіксацією нот на нотному стані пішла швидше;
- **вигадувалися короткі пісні з теоретичним матеріалом**, для того, щоб через зручну для учня форму – спів – образно передати основні теоретичні поняття. Ці пісні стали головними вокально-інтонаційними вправами;
- **доводилось постійно переключатися між різними формами роботи**, щоб утримати дуже слабку увагу учня. Якщо втомлювався, викладачка не турбувала його кілька секунд, а потім пропонувала зіграти на фортепіано улюблену імпровізацію. Це він робив кілька хвилин з великим задоволенням;
- **контролювався рівень та тип емоцій викладаки під час проведення уроку**, бо яскраві емоції високих частот (резонаторів), які часто використовувалися, щоб отримати відповідну емоційну реакцію учнів, лякали хлопця і він у відповідь здригався. Викладачка надавала **перевагу грудному резонатору**, що допомагало створити атмосферу довіри та спокою.

Результати:

- виникло стійке **відчуття довіри** між учнем та викладачкою;
- **високі звуки** згодом перестали лякати учня, він сам з **радістю почав відтворювати їх, використовуючи** під час співу відповідні **резонатори голосу**;
- **співочий діапазон розширився**;
- отримано певні навички у читанні (розташуванні нот на нотоносці) та **відтворенні нотного тексту**;
- отримано значні **результати в засвоєнні теоретичних понять**: учень почав опановувати інтервали, акорди, напрямки та типи руху мелодії, засоби музичної виразності тощо.

Данило – за спостереженнями викладача мав **дитячий церебральний параліч**. Навчання тривало протягом п'яти років. Учень **погано керував своїм тілом** та **говорив**, як згодом виявилось – ще і **погано бачив**. Попри це був дуже добрим, емпатійним і надзвичайно позитивним. Завжди на запитання «Як справи?», відповідав: «Відмінно!» й показував великого пальчика догори.

Підходи, які використовувались:

1. Слухання різноманітної за образами і характерами музики.
2. Гра супроводжувалася співом.
3. Гра за кольоровими цифрами.
4. Рухові вправи для пальчиків.
5. Ансамблева гра з викладачем.
6. Коли починали з учнем вводити в гру різні пальчики, його тіло не слухалося. Коли грав якийсь один пальчик, інші робили, що їм заманеться. Щоб показати учню, що його пальчики можуть рухатися незалежно один від одного, використовували ковпачок від ручки. Розміщували його між потрібними пальчиками і було завдання зіграти якийсь фрагмент так, щоб ковпачок не впав. Результат був: **грав трьома різними пальчиками**.

Результати:

- учень міг грати невеличкі мелодії двома-чотирма пальчиками. Свою гру супроводжував співом;
- за роки навчання покращилося інтонування;
- грав твори в ансамблі;
- навчитися грати по нотах так і не вдалося, розробили свою систему гри по кольорових цифрах. Домовилися про те, яка цифра та якого кольору відповідала за ту чи іншу ноту, знак альтерації, октаву чи руку.

Роман (10 років) – учень з **РАС**. Навчався перший рік. Інструмент бандура був для хлопчика знайомий, бо його старший брат у минулому навчальному році закінчив музичну школу. Перші тижні відбувався ознайомчий процес, безпосередній контакт з інструментом (спочатку для учня було некомфортно сидіти дуже близько та тримати інструмент, бо він його вважав великим і страшним, але звуки, що він зміг самостійно відтворити на бандурі, допомогли йому це подолати). Крім того учню подобалося грати і співати.

Підходи, які використовувались:

1. **Гра з тенісним м'ячем**, щоб створити атмосферу довіри і водночас сформуванню положення пальців руки, яке потрібне для звуковидобування під час гри на бандурі.
2. **Увага до звука**, який утворюється при щипку струни і при ковзанні по струнах у різних октавах.
3. **Грали у звукові асоціації та звукові картинки**.
4. **Увага на положенні тіла**, ніг з можливістю контролювати рухи пальців правої руки під час гри (бандура на стійці).
5. **Поєднання гри і співу** (вправи-пісеньки з початковою аплікатурою).
6. Поступове вивчення нот і гра з листа мелодій у межах октави, тривалості підпорядковувалися тексту.
7. **Гра в ансамблі** з викладачем.
8. Слухання гри інших учнів, рухи під музику, контактні ігри, малювання.

Результат:

Наприкінці навчального року Рома разом з іншими учнями взяв **участь у концерті класу**, на якому були присутні батьки та однокласники. Хлопець хоч і хвилювався, але був дуже задоволений. Він вивчив ноти від *соль* малої октави до ноти *до* другої октави, грали пісні із навчального посібника **Богдани Стандари «Зошит бандуриста» № 1, 2**. Упродовж навчання звертали увагу на спів (як набирати повітря і співати ноти, щоб звуки були довгі). Зараз учневі **вдається чисто інтонувати ноти *соль–ля–сі*** малої октави і він дуже задоволений, коли чує, що те, що він співає співпадає з нотами, які він грає.

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНЯ

Перед початком навчання викладачка спілкувалася з мамою про те, що подобається учню, що йому найкраще вдається. Рома любить малювати, тому він на першому уроці за проханням викладачки *намалював бандуру. Малюнок розмістили на дверях класу*, щоб Рома відчував, що це його простір.

Підходи, які використовувались:

1. Щоб освітній простір був комфортним, *певні речі мають свої постійні місця*: стілець, на якому учень сидить під час гри, підставка з бандурою біля стільця, пюпітр, на який він ставить папку з нотами і зошит.

2. Рома приніс *альбом для малювання й олівці, які залишаються в класі*. Він може малювати і водночас слухати інших учнів, якщо приходить трохи раніше.

3. Для зміни діяльності, зняття напруження м'язів і формування потрібного положення пальців рук використовували *м'ячик*, кидаючи його один одному. Водночас викладачка проговорювала текст пісні чи скоромовку і Рома повторював його, коли кидав м'ячик.

4. *Плескання в долоні, кроки і рухи* для кращого розуміння ритму і для контакту.

5. Певні *вправи на початку уроку незмінні*, а потім завдання доповнювались і ускладнювались.

6. *Обов'язково зверталась увага учня на все, що вийшло краще, ніж до того було*.

7. *Робили невеличкі концерти в класі для мами*.

Результати:

- учень добре **орієнтується в графічному зображенні нот**. Знає, яка струна на бандурі відповідає цим нотам (у межах вивченого матеріалу). Грає з нот, грає напам'ять, співає. Добре працює слуховий контроль, коли він виправляє неправильно зіграну ноту;

- на початку навчання співав складами або короткими словами, працювали над поєднанням звуків і диханням, що дало змогу співати фразами (реченнями);

- Рома **відчуває себе** набагато **впевненіше**, йому подобається грати, співати, слухати музику, грати перед публікою. Він тримає викладача за руку, довіряє йому.

Валерія (7 років) – учениця з **РАС**. Навчається в початковій школі для дітей з ООП та відвідує індивідуальні заняття з фортепіано в музичній школі. На заняття дівчинку привели батьки, які турботливо ставляться до розвитку дівчинки. Учениця демонструвала інтерес до занять на фортепіано.

Підходи, які використовувались:

1. Структуризація уроків, яка дає змогу учениці не перевантажуватись.
2. Тактильні вправи для відчуття клавіатури, розвитку пластики рухів.
3. Чергування часу роботи та відпочинку.
4. Порівняння музики з явищами та станом природи.
5. Гра композицій зі співом мелодії та зі словами.
6. Поступовий виклад інформації, зручний темп навчання.
7. Використання образних прийомів для кращого розуміння творів.
8. Взаємодія з батьками, робота в тандемі.

Результат:

- розпочали поєднувати та синхронізувати гру двома руками разом, навчились грати в ансамблі та вивчили штрихи і відтінки;
- відтворювали невеликі легкі мелодії з розумінням музичного тексту та емоційного наповнення творів;
- батьки учениці відзначили загальні покращення в мовленнєвій діяльності та взаємодії з іншими людьми завдяки заняттям.

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНЯ

Анна – учениця з РАС, відрізнялася від інших тим, що **не спілкувалася** ні з ким, **зоровий контакт був відсутній**, вона дивилася вбік, не завжди відгукувалася на ім'я і не цікавилася оточуючими. Коли діти імпровізували на шумових і ударних інструментах, учениця не виявляла до цього процесу інтересу, не зважаючи на те, що інструменти були яскравими і привабливими.

Підходи, які використовувались:

На наступне заняття викладачка в скриньку з інструментами додала: дзвіночки без язичків, маленьку гітару без струн, зламану сопілку, кастаньети з розтягнутими мотузочками, на яких неможливо грати, електронні іграшки без батарейок, металофон без паличок тощо. Перед груповим заняттям викладачка приділила увагу Ані та ознайомила її з усіма інструментами.

Водночас викладач не розмовляла з дівчинкою, а лише показувала іграшки, грала на них і виразними жестами, мімікою реагувала на результат, який виходив. Так, німі інструменти викликали у викладачки здивування, подив, розчарування, а працюючі – радували і дарували посмішку.

Результат:

Аня без жодного слова зрозуміла викладача. Вона спочатку несміливо, а згодом все більш впевнено обирала інструмент і музикувала на ньому. Вона не вступала у взаємодію з іншими учнями, не відбирала інструменти з рук інших «музикантів» і не комунікувала з ними, як це робили дівчата з синдромом Дауна, але грала і отримувала певне задоволення від того, що звучить, що **вона не німий інструмент, а той, що має неповторний голос.**

Тарас (13 років) – учень з **ДЦП**. Мав значні **проблеми з опорно-руховим апаратом, нервовою системою та мовленням**. Пересувався дуже важко та повільно в супроводі дорослих або на кріслі колісному. У той же час був дуже розумним, уважним, з почуттям гумору, дуже хотів вивчити акорди на гітарі.

Підходи, які використовувались:

1. Вправи на розслаблення м'язового тонусу рук.
2. Вправи на координацію рухів пальців обох рук.
3. Вправи на відпрацювання пластичного, спокійного руху обох рук.
4. Вправи на розтяжку пальців обох рук.
5. Постійна емоційна підтримка учня під час навчання.
6. Вправи на тактильні відчуття.
7. Вправи на активізацію музичної уваги з подальшим обговоренням.
8. Слухання музики.
9. Постійна увага та контроль з боку дорослих.

Результати:

Враховуючи, що навчався Тарас менше одного року (заняття відбувалися один раз на тиждень), за цей період він показав такі результати:

- **вивчив ноти** та їх розташування на грифі;
- навчився **грати гами** на 2 октави (до-мажор, соль-мажор, фа-мажор та ля-мінор);
- навчився **поєднувати бас з мелодією** в повільному темпі;
- навчився **читати прості п'єси** в повільному темпі;
- **вивчив розташування основних акордів** та простий гітарний бій по струнах.

Емілія (9 років) – учениця з **дислексією** (встановлено), а також **СДУГ** (під питанням) та **порушеннями пам'яті**. Закінчила перший рік навчання в музичній школі (елементарний підрівень). Бажання навчитися грати привели Емілію в клас гітари. Мама дівчинки перед початком занять попередила про наявність у дитини дислексії. Те, що дитина має труднощі з концентрацією уваги та засвоєнням матеріалу з'ясувалося в процесі опанування інструмента. Також згодом у розмові з батьками було з'ясовано, що в ЗЗСО для неї в класі ввели помічника вчителя та запропонували відвідувати логопеда. У розмовах з Емілією дізналася, що у 2022 році родина переїхала з міста, де дівчинка, скоріш за все, отримала стрес під час обстрілів, оскільки під час звуків тривоги в дитини виникають прояви панічних атак.

Підходи, які використовувались:

1. Ігри-вправи на координацію рухів пальців обох рук.
2. Вправи з м'ячиком та циліндром для відпрацювання гарної постановки рук.
3. Вправи на активізацію музичної уваги.
4. Слухання музичного твору з подальшою розповіддю, про що міг розказати цей твір або яку картину можна намалювати, слухаючи його.
5. Вправи на тактильні відчуття.
6. Вправи на розслаблення м'язового тонуру рук.
7. Вправи на відчуття ритму.
8. Гра з називанням нот вголос.
9. Читання (називання) нот.
10. Постійна емоційна підтримка учня під час навчання та, особливо, під час підготовки до виступів.
11. Гра в ансамблі з викладачем або з іншими учнями.

Під час роботи з ученицею було виявлено, що простий навчальний матеріал (ознайомлення з інструментом, допотний період навчання, відтворення елементарного нотного тексту з простим ритмічним рисунком), а також початкові навички гри двома руками з відтворенням окремих, одиничних нот лівою рукою, давалися учениці нескладно. **Складність викликала концентрація уваги дівчинки.** Якщо будь-яку вправу, рух чи завдання вдавалося повторити більше двох раз та ще й уважно – це був прогрес.

Враховуючи вік учениці, з другого півріччя почалося опановування плавного поєднання нот та гамоподібного руху до 5 нот. На цьому етапі роботи в дитини почалися явно виражені труднощі з опануванням нотного матеріалу. Саме під час цього періоду роботи і з'ясувалися інші порушення в дитини.

Також необхідно було враховувати психологічний стан учениці, особливо під час того, як лунала тривога. Перше півріччя дівчинка майже не спілкувалася з іншими дітьми з класу. Вона завжди приходила за кілька хвилин до початку уроку і часто підходила, щоб обійнятись та не відходила, поки інший учень не йшов з класу. Поступово вона «відтаяла» і стала дуже приязно вітатися з усіма та спокійно спілкуватися з дітьми.

Найбільшою складністю для викладачки став підбір репертуару.

По-перше, п'єси, які не подобалися учениці, від уроку до уроку майже не рухалися з місця. Причому головним чинником подобається чи не подобається виявився принцип *«Це я знаю / чула і тому хочу грати»*.

По-друге, підготовка до новорічного концерту для батьків виявила ще одну особливість дитини – вона викликала в неї паніку: «Я не буду грати, бо я це зроблю погано», «Я боюся виходити на сцену», «Всі будуть з мене сміятися» тощо.

Побачивши все це, викладачка почала **адаптувати під неї деякі пісні та п'єси**, а щоб учениця комфортно почувала себе на сцені, **домовилися грати вдвох у дуєті**.

На перший новорічний концерт учениця з викладачкою зіграли адаптовані варіанти «Jingle Bells» та «Од Києва до Лубен».

Дівчинці дуже сподобалося грати гаму. Вивчивши її, вона кожен урок хотіла починати нею.

Наприкінці року після підсумкового концерту Емілія сказала, що їй сподобалося, як вона з викладачкою зіграла в дуєті.

Учениця любить малювати, колір її малюнків часто відображає її настрій.

Дівчинка також принесла в клас 2 маленькі **іграшки, у яких можна змінити (переключити) вираз очей**. Вони стоять у класі на столі викладачки. Інколи після уроку учениця переключає їм очі на сердечкі, коли задоволена своїм уроком, або на квадратики, коли не дуже задоволена або немає настрою.

Результати:

Емілія протягом року:

- навчилася **грати гаму до-мажор** репетиціями (по 1, 2 та 3 рази);
- вивчила прийоми *tirando* та *apoyando*;
- вивчила правила роботи з інструментом;
- навчилась **грати вправи, чергуючи пальці** правої руки в різній послідовності;
- навчилась **грати прості одноголосні п'єси** до 8 тактів;
- **опанувала гру з використанням подвійних нот** (p-i/p-m) та може зіграти прості п'єси з басом у повільному темпі;
- із задоволенням **виконує прості ансамблеві партії**;
- отримала позитивні емоції під час підсумкового виступу від гри в дуєті.

Андрій – учень зі **СДУГ**, прийшов навчатися грати на гітарі майже в 13 років. **Швидко розмовляв**; коли стояв, то робив постійно якісь рухи руками й ногами. Мама хлопчика попередила, що він змалечку дуже нетерплячий, стрибає, як м'яч. **Мав чудову пам'ять, швидко вчив тексти творів**, але через гіперактивність все **грав швидко й неритмічно**.

Підходи, які використовувались:

1. **Постукування ритму** під час виконання музичного епізоду викладачем.
2. **Гра музичних епізодів** разом з викладачем.
3. Пізніше – **гра вдвох під метроном** (сам грати під метроном не міг, він йому заважав).
4. **Промовляння музичного тексту нотами** одночасно з простукуванням ритму.
5. Коли музичний епізод був вивчений правильно, **записували його на відеокамеру**. Тоді Андрій міг слухати власне виконання і вдосконалювати його, граючи під власний запис.

Результати:

- з часом ставав більш **врівноваженим, навчився самостійно працювати з метрономом**;
- наполегливо опановував репертуар, цікавився виконанням видатних гітаристів, багато **виступав на концертах, брав участь у багатьох конкурсах**, зокрема за кордоном (Словаччина, Чехія);
- протягом навчання в школі **опанував репертуар високої складності**;
- **закінчив музичний коледж**.

Костянтин – учень з **моторно-функціональним заїканням**. Дуже щира, добра і вихована дитина, але дуже соромилася розмовляти та тривожилася. Уроки академічного вокалу, над якими концертмейстер працювала в тандемі з викладачем вокалу, мали допомогти йому розвинути мовленнєву моторику.

Підходи, які використовувались:

1. **Доброзичливе ставлення, індивідуальний підхід, терпіння та відкритість у спілкуванні.**
2. Застосування **вокально-артикуляційної гімнастики**, робота над голосними, йотованими. Проспівування голосних по одному, парами, трійками під зоровим контролем (перед *великим настінним дзеркалом*).
3. **Метод проспівування слова з акцентованою вимовою наголошеного складу в поєднанні з його кінетичним виділенням.**
4. **Дихально-голосові вправи.**
5. **Фонетична ритміка** під час фізичних хвилинок (вимову та дихання синхронізували з рухами рук, що сприяли економному витрачання видихуваного повітря під час мовлення, спокійному та рівномірному диханню).
5. **Постановка мовленнєвого та вокального діафрагмального дихання.**
6. **Використання авторської методики Л. З. Андронові-Арутюнян** (синхронізація мовлення з рухами пальців руки, «малювання» пальцем по запропонованому зображенню з використанням наочності або ж просто вистукування ритму свого мовлення пальцями).

Результати:

- став **комунікабельним**, легко спілкувався з іншими учнями, у нього знизилась нервовість і тривожність;
- **сформувались і закріпились навички діафрагмально-релаксаційного дихання**, зміцнилась координація між диханням та артикуляцією, що допомогло в подоланні його порушення;
- по завершенню навчання в мистецькій школі **розмовляв вільно**, лише зрідка, під час творчих хвилювань перед публічним виступом, міг трішки тягнути мовлення;
- **був солістом хлопчачого квінтету**, який став переможцем обласного конкурсу дитячої творчості, що значно підняло самооцінку хлопчика.

ПРИКЛАД РОБОТИ за алгоритмом SMART-ціль

Анжела (5 років) – ВПО. **Ціль:** допомогти учениці адаптуватися в нових реаліях, створивши комфортні емоційні умови за допомогою засобів музикотерапії.

Дівчинка під час знайомства і в перші дні занять плакала, згадуючи своїх рідних, що лишилися вдома, не йшла на контакт, не давала до себе доторкнутися, ігнорувала слова, мала низький рівень адаптації до навчання, оскільки по віку ще не була школяркою.

Врятували ситуацію **іграшки**, які дівчинка завжди носила у своєму наплічнику. Разом з мамою було вирішено, що на заняття будуть «ходити» саме вони, а дівчинка буде лише спостерігати. З ними викладачка й комунікувала перші уроки, грала їм різну музику, вмикала аудіозапис, показувала ілюстрації до прослуханих творів, розповідала про музичні інструменти та елементарну музичну грамоту в казках. Учениця слухала, дивилася і вже через декілька уроків почала поступово допомагати своїм іграшкам-друзям виконувати поставлені завдання і з цікавістю включалася в процес.

Підходи, які використовувались:

Формування та постановка Smart-цілі на найближчі 2 місяці:

- **1–2 тиждень** – учениця ознайомлюється з елементами музичної мови в ігровій формі (використовується музично-дидактичний матеріал, ігрові картки, аудіозаписи тощо). Починаємо формування ігрового апарату на матеріалі пальчикових гімнастичних вправ та жестових ігор без застосування інструмента (використання музичного та віршованого супроводу для впорядкованого виконання). Паралельно вчиться розрізняти жанри музики та їх характеризувати (з допомогою викладача).

- **3–4 тиждень** – розрізняє лад, темп та регістр під час слухання музики, висловлює свій настрій словесно, в малюнках і через тілесну перкусію (за підтримки викладача). Вивчає клавіатуру, відгадуючи ребуси-слова з використанням назв клавіш фортепіано. Демонструє гру штриха *non legato* третім, другим пальцями по черзі, руками, зі словесною декламацією підібраних віршиків. Вчиться наспівувати мелодію.

- **5–6 тиждень** – ознайомлюється з тривалостями нот та елементарними ритмічними формулами (застосовується роздатковий матеріал та ударні шумові інструменти). Вчиться читати ритмічні склади та збирати запропоновані ритмічні формули за допомогою карток. Вміє координувати роботу другого, третього, четвертого пальців і руки загалом на клавіатурі під час гри дитячих пісеньок штрихом *non legato*.

- **7–8 тиждень** – характеризує почутий музичний твір (жанр, настрій, образ, зміст) самостійно. Під час музично-фізкультурних хвилинок проявляє танцювальну імпровізацію. Починає ознайомлюватися з нотами на матеріалі музичних казок «*Де живуть нотки?*», «*Як виникли нотки?*», «*Куди поселити добру нотку?*», використовуючи кольорові наліпки та вивчаючи вірші (за підтримки викладача). Здатна контролювати свої емоції та поведінку самостійно. Проявляє зацікавленість та бажання музикувати.

Результат: через 2 місяці учениця почала відкриватися, довіряти, **проявляти ініціативу та зацікавленість музикою**. Музичні заняття із застосуванням адаптивних методів роботи стали своєрідною терапією для дівчинки та допомогли частково подолати негативні наслідки стресових ситуацій, адаптуватися до нового соціального середовища.

КАМІНСЬКА Наталія В'ячеславівна
Борівська школа мистецтв, Київська обл.

Елизавета (10 років) – учениця зі **СДУГ**, 1-й клас фортепіанного відділу. **Легко відволікається, стає неуважною і швидко втомлюється**. Батьки підтверджують дефіцит уваги, але проблему заперечують.

Підходи, які використовувались:

1. **Вивчення нот через асоціації** (вірші, графічні зображення – образ-асоціація).
2. Постійна **зміна форм роботи** (одне й те саме робимо по-різному).
3. Опанування музично-теоретичних елементів на прикладі простих пісень, паралельно з **використанням наочних матеріалів та ігрових / рухових форм** (наприклад, кожний ступінь ладу має колір, свій жест релятивної системи, свій танцювальний рух і співаємо зі словами, з назвою ступенів, нот, ритмоскладів).
4. Тотожній **алгоритм роботи** з включенням в опанований матеріал нових елементів (наприклад, від пісень з двозвучними інтонаціями V–III, V–VI до трихордів V–III–I, гексахордів тощо).
5. **Закріплення матеріалу вдома** з використанням відеоматеріалів з ігровими формами роботи (ритмічні вправи, спів пісень з вивченими інтонаціями).
6. **Використання творчих завдань та імпровізація** на опанування кожного нового елементу з програванням їх на інструменті, співом, записом (імпровізація на запропонований текст, створення тексту до ритмічної фрази тощо).

Результат:

Багаторазове повторення пісень-інтонацій в поєднанні з використанням руханок, ігрових елементів та різних типів пам'яті (тактильної, рухової, зорової) сприяли **формуванню ладового слуху та впізнаванню базових інтонацій та ритмічних формул**. Міжпредметні зв'язки та елементарні імпровізаційні навички додають **впевненість під час використання фортепіано, занять з сольфеджіо і з фаху** (загального фортепіано).

Учениця з **порушеннями координації та поведінки**. Дитина **має хорошу пам'ять**, здатна до узагальнень. Має **порушення координації**. Не піднімає ноги під час ходіння.

Підходи, які використовувались:

1. Урок був поділений на час роботи та час розслаблення (10 хв – гра за інструментом, 15 хв – інші види діяльності або відпочинок). Заняття проводилися **у великому за розміром класі**, де учениця **могла пересуватися по колу** (рух, що постійно повторювався).
2. Створення малюнків. Зазвичай малюнок повторювався.
3. Виконання завдань разом з іграшкою («Музичне поросятко»).
4. Проведення занять у присутності мами, яка записувала рекомендації та чітко виконувала їх з дитиною вдома.
5. Виконання багаточисленних вправ на координацію рухів.
6. Створення віршованих підтекстів до творів.
7. Використання метроному. Марширування для виховання ритму та поліпшення рухових навичок.
8. Використання творів, які мають схожі технічні та музичні завдання з дуже поступовим ускладненням матеріалу.
9. Розвиток здатності відчувати та співпереживати за допомогою створення історій до музичних творів.

Результати:

- за два роки навчання учениця **опанувала більшість прийомів гри на інструменті на початковому рівні**. Виконала багато творів, серед них – етюди зі збірки К. Черні, № 1–24 (вибірково), гами до-мажор, ля-мінор, соль-мажор, п'єси, варіації, твори поліфонічного складу;
- **брала участь у концертах** шкільного, міського та обласного рівнів;
- **успішно продовжила навчання**.

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНЯ

Робота з учнями, які потребували першого рівня підтримки: мали **бар'єри, що перешкоджають взаємодії, мобільності під час освітнього процесу**.

Підходи, які використовувались:

1. Розвиток *тактильних відчуттів*: гра з різноманітними предметами, м'якими іграшками, іграшкою-антистрес павучком Жорою, м'ячиками, попідом (сенсорні іграшки).
2. *Одягали на пальчики* чобітки та черевики (одяг ляльки Барбі) для фіксації постановки пальчиків.

Робоче місце викладача

3. На *магнітній дошці* постійно прикріплювали малюнки та поробки дітей, які з періодичністю один раз на місяць поновлювали.

4. У *перервах* між активними заняттями малювали, складали пазли, розглядали картинки природи.

Результат:

Учні проявляли інтерес до уроків, краще взаємодіяли з викладачем, поступово звикали до роботи. Періоди активних занять на уроці ставали з часом все довшими, а періоди відпочинку коротшали.

ФОКТ Ірина Едуардівна
Борівська школа мистецтв
Київська обл.

Артем, учень з **РАС**. Знайомство почалося в класі хорового співу. На заняттях учня супроводжувала мама.

Підходи, які використовувались:

1. **Бесіда з мамою**, обговорення способів, методів навчання, враховуючи особливості діагнозу.
2. **Вивчення спеціальної літератури, перегляд відео** роботи з дітьми з подібним особливостями розвитку.
3. **Робота в групі** дітей, щоб інтегрувати учня в дитячий колектив, здружити, адаптувати.
4. **Індивідуальні бесіди** з дитиною поза груповим уроком, аналіз уроку в дружній формі: («Що сподобалось?», «Що б ти хотів повторити?» тощо).
5. **Релаксаційні та дихальні вправи** під час уроку для всієї групи.
6. **Поступове розширення діапазону музикування дитини** (до індивідуального виконання соло).
7. **Навчання в позитивному фоні:** в радість та задоволення.
8. **Застосування арттерапевтичних методів.**

Результат:

Дитина, яка була дуже тривожною, недовірливою, закритою до нового, змогла наприкінці навчального року виступити на **концерті в групі**, а згодом – погоджувалася на **постійні групові та сольні концертні виступи та участь у конкурсах**. Але головне – хлопчика захопило мистецтво, він став ним жити, заняття мистецтвом надало йому нових сил.

Зоя (8 років), з ознаками **РАС**. Має **дуже затиснені руки**. На прохання розслабити руку та покази як це зробити, учениця реагувала діаметрально протилежно, навмисно їх стискала та викручувала пальці так, що грати ними було неможливо. **Робилося багато різноманітних вправ для розслаблення ігрового апарату**. Складалося враження, що дівчинка розуміє, що викладачка просить її зробити, але не виконує це навмисно, ніби грається. Часто під час спілкування замикалася в собі, не йшла на контакт.

Підходи, які використовувались:

1. Використання простих гімнастичних **вправ на розслаблення рук** (підняти руки догори, а потім розслабити їх, щоб вони «впали» вниз).
2. **Демонстрування «важкої» розслабленої руки викладачки**, а потім відтворення такої ж руки ученицею.
3. **Накладання руки учениці на руку педагога** під час гри на фортепіано.
4. **Вправа біля дверей**, де рух вгору здійснюється зовнішньою стороною руки, а рух вниз йде внутрішньою (погладити двері).
5. **Вправа з м'ячиком (округлість пальців)**, тримання рівного зап'ястка.
6. **Вправа з пір'їнкою / монетою** (вільне спадання предмету із зовнішньої сторони руки).
7. **Вправи з коректором рук для початківців**.
8. **Гра на фортепіано із дзеркалом**.
9. **Вивчення віршика, скоромовок з виконанням розслаблюючих вправ для рук «Поламаний робот» (пальці, кисті рук, лікті, плечі, тулуб)**.
10. **Визначення настрою за допомогою емоційних смайликів** перед заняттями, а також характеру музичних фрагментів, що звучать на уроці.
11. **Подача теоретичного матеріалу повністю в ігровій формі** із застосуванням **магнітної дошки**.
12. **Використання інтерактивних та дидактичних ігор, розмальовок, ребусів**.
13. **Визначення та заучування пальців на руках за допомогою «веселої сімейки» (пальчикових ляльок)**.
14. **Запам'ятовування лівої і правої руки за допомогою різнокольорових браслетів**.

Результат: за рік учениця продемонструвала такі досягнення. Руки залишилися затисненими, пальці провалювалися в середній фаланзі, зап'ясток руки був опущений. Проте дівчинка **вивчила колискову «Котику сіренький»** і грала її на академічному концерті для батьків разом з усіма дітьми. **На сцені відчувала себе впевнено**, виступати перед публікою їй сподобалося, незважаючи на те, що під час гри вона допускала деякі помилки. Займатися музикою загалом їй сподобалося дівчинка буде відвідувати музичну школу і надалі.

Володимир, діагноз – **лівобічний геміпорез**. Навчається в класі фортепіано 4 роки. Коли прийшов до школи, у нього з **лівого боку не працювали ні рука, ні нога. Мовлення зрозумілого також не було**. Через рік додалися ще й **епілептичні приступи**. З цих причин ніхто з викладачів не виявляв бажання працювати з учнем, навіть пропонували мамі оформити його в спеціалізований заклад. Але у хлопчика було чудове інтонування та великий діапазон – 2 октави, а ще величезне бажання співати та виступати.

Підходи, які використовувались:

1. **Спів** – для розвитку мовлення та координації (збірки композиторки *Анастасії Комлікової*).
2. **Вправи для рук та пальців обов'язково з музичним супроводом**.
3. **Співпраця з фізіотерапевтом**.
4. **Слухання музики** – музикотерапія як невід'ємна частина роботи.
5. **Гра на інструменті спочатку здоровою рукою та доступним методом**.
6. **Навчання нотній грамоті за допомогою наочних матеріалів**.
7. **Відвідування теоретичних дисциплін разом з іншими учнями**.

Результат:

Чотири роки тому учень грав тільки однією рукою. З п'ятого року навчання вже **почали грати обома руками. Покращилось мовлення**. Учень вже не відвідує логопеда, а займається вокалом. **Грає в ансамблі шумових інструментів**, що свідчить про значні здобутки з покращення координації та вміння сконцентруватися на ритмі. **Знає нотну грамоту, читає з листа**, відвідує всі групові заняття. **Виступає на концертах** разом з учнями і **зовсім не боїться сцени**.

Приклад уроку з фаху за посиланням: <https://youtu.be/GIDQDzpo0Mc>.

Регіна, учениця **з РАС**, навчається два роки. Дівчинка інтелектуально розвинена, соціально адаптована, але не могла висловити свою думку та сказати про свої потреби. На початку була дуже фізично затиснутою: **постійне напруження в м'язах**, а також **невміння відчувати напрямок руху звука**. Учениця під час занять була **емоційно напруженою**, на прохання повторити ще раз – кричала, якщо щось не виходило – плакала. На навчання дівчинку привела мама, яка була впевнена, що музика допоможе навчити її справлятися з бар'єрами. Перший рік мама була присутня на заняттях. Крім музичної школи дівчинка відвідувала психолога, логопеда, фізіотерапевта.

Підходи, які використовувались:

1. Робота над інтонуванням за допомогою поспівок, логопедичних пісень.
2. Робота над зняттям м'язового тону та координацією за допомогою нейроігр та фізіотерапевтичних вправ. Співпраця з фізіотерапевтом.
3. Вивчення нотної грамоти за допомогою наочних матеріалів для вибудовування логічних послідовностей та структури мислення.
4. Обов'язкове слухання музики для заспокоєння та стабілізації емоційного стану.
5. Співпраця з викладачами сольфеджіо та музичної літератури – спільне опрацювання одного матеріалу, робота над різними завданнями, які доповнюють і складають загальну картину образів твору.
6. Опрацювання вдома пройденого матеріалу під контролем мами.

Результати:

- стала набагато спокійнішою, зменшився м'язовий тонус. Зникли істерики;
- добре інтонує, діапазон 1,5 октави;
- стала займатися вокалом. Почала висловлювати власні думки;
- сумлінно працює вдома самостійно. **Робить аналіз твору** та застосовує його під час виконання;
- **брала участь у фестивалях-конкурсах** всеукраїнського та міжнародного рівнів.

Владик, діагноз – **сенсоневральна туговухість**. Має два апарати на обох вушках. **Активний, артистичний, гарно інтонує та цілеспрямований**. Значна проблема: через апарати звук поступає до вуха із запізненням і тому відбувається порушення ритму. Консультація спеціаліста ІРЦ, вивчення літератури відповідної тематики допомогли встановити, що секрет полягає **у розвитку внутрішнього слуху, який дасть можливість інтуїтивно відчувати час звучання**.

Підходи, які використовувались:

Програму для учня було складено з урахуванням потреби розвитку як піаністичних навичок, так і для адаптації використання слухових апаратів під час співу та гри на фортепіано.

Основні складники індивідуальної адаптованої програми:

1. Вправи для слуху, ритму та інтонування:

- **для інтонування** – поспівки та ритмівки з музичним супроводом. Рекомендуються вправи *Любові Чулак*. Паралельно на уроках сольфеджіо – вправи на інтонування;

- сенсорні ігри з музичним супроводом для ритмової структуризації мозку;
- гра на шумових інструментах – важливий аспект. Усі учні з ООП в класі грають в ансамблі шумових інструментів. Десятирічний досвід показав, що така методика замінює багато методів роботи і має дуже гарний результат вже на першому році навчання;
- для розвитку внутрішнього слуху вправи на сліпій клавіатурі.

2. Фортепіанні вправи та твори

Чергування нот першої октави зі співом, тоді з'єднання по дві, три, чотири ноти. Наприкінці року вправи за постановкою *Ш. Ганона*.

Твори, в яких є дублювання мелодії, грають викладач і учень вдвох по черзі. Зміна граючого відбувається раптово, коли учень не очікує. Тоді, поки грає викладач, учень змушений тримати й співати в голові продовження мелодійної лінії, щоб вчасно почати грати свою партію. Так відбувається активізація внутрішнього слуху, що запобігає запізненню звука через апарати.

Фортепіанні ансамблі. Також варто підбирати твори, де б дублювалася мелодія в кожній партії та ускладнювати їх зміною динамічних відтінків та ритму.

Результати:

- закінчив перший клас музичної школи;
- досяг своєчасного відчуття звука через апарати;
- брав участь у всіх концертах класу та школи;
- виконував партії в ансамблі, де в його партії акомпанемент мав синкопований ритм, а це дуже важко не тільки для дітей з такими викликами, як у учня, а й для всіх;
- хлопчик залюбки грав в ансамблі шумових інструментів, де потрібно чути не тільки себе, а й ще 10 інших інструментів і вчасно вступити.

Приклад уроку з використанням сліпої клавіатури:
<https://youtu.be/yExsw46T9qY>.

У групі учнів, які займаються в класі сольфеджіо та теорії музики упродовж двох років базової школи займається **дитина із синдромом Аспергера**. Характеристика рівня розвитку здібностей учня: **творчо обдарована в музиці та живописі, любить обидва мистецтва**.

Має такі труднощі в навчанні: **неможливість зосередитися** на самостійному виконанні завдання, особливо завдання конструктивного характеру, **постійні переключення з музичних завдань на малювання**.

Була поставлена **мета:** протягом року, поступово збільшуючи час і розширюючи, ускладнюючи типи, досягнути здатності самостійно виконувати декілька завдань з теорії музики різної складності за взірцем за 40 хв.

Підходи, які використовувались:

1. Створення **позитивної атмосфери** на уроці та на індивідуальних консультаціях, **формування довіри**.
2. **Застосування технології «навчання без помилок»**.
3. **Періодичні індивідуальні консультації** (без присутності групи) для кращого засвоєння алгоритмів виконання певних завдань.
4. **Розроблення взірців виконання завдань** у кольорах разом із дитиною (кольори, що привертають увагу до певних особливостей завдання, обирала дитина).
5. **Розподіл завдання на чітко виокремлені прості елементи**.
6. **Зрозуміло, просто, послідовно, логічно прописаний алгоритм виконання** кожного із завдань.
7. **Часткове адаптування завдання** (наприклад, використання тональностей, не складніших від 2 ключових знаків, використання в завданнях різного типу лише 1–2 тональностей).

Результати:

- **підвищення мотивації** до навчання на уроках музично-теоретичних дисциплін;
- **покращення вміння опанувати себе** під час самостійної роботи в групі;
- **самостійне виконання** завдання на уроці, на іспиті з теорії музики без проявів страху, стресу.

Остап (13 років) – учень з **дислексією**. Навчається шість років у класі баяна, інструмент обрав самостійно. Основна складність навчання полягає в **низькому рівні розвитку дрібної моторики рук**, що призводить до неправильної постановки рук та швидкої втомлюваності, особливо під час самостійної роботи. Учень витрачає багато зусиль на читку нотного тексту та гри його на інструменті на початковому етапі роботи над музичним твором. **Увага учня нестійка**, для **підвищення уваги змінювали види діяльності**. В учня **добре розвинений мелодичний слух** та яскраво виражена **уява**. Музична **пам'ять середнього рівня**, короткотривала, переважає механічна. Принцип запам'ятовування мимовільний. Відчуття метроритмічної пульсації потребує корекції. Під час гри допускає пропуски нот у кінці такту або нот, що повторюються. **Основні проблеми в навчанні**: читка нот з листа, виконання штриха *legato* та гра творів у швидких темпах. Сценічна витримка недостатня.

Підходи, які використовувались:

1. Донотний період:

- ознайомлення з **будовою інструмента**, робота над посадкою та постановкою рук;
- гра дитячих **поспівок на слух** від різних нот;
- **логоритмічні вправи** для освоєння правої та лівої аплікатур;
- **гра в дуєті з викладачем** і з **використанням інструментів шумового оркестру** для розвитку відчуття метроритмічної пульсації;
- **слухання музики і спів дитячих пісень** під супровід викладача.

2. Нотний період:

- **вивчення тривалості нот** за допомогою *lego duplo*;
- вивчення нот за допомогою магнітної дошки;
- робота над розвитком читання нот з листа: перегляд мультфільмів, відеопрезентацій, **використання елементів ейдетики**, позначення нот різними кольорами;
- **проговорювання нотного тексту вголос**;
- **вивчення творів напам'ять по одному такту**;
- нумерація тактів твору та дотримання аплікатурної дисципліни;
- робота над технікою ведення міха, вивчення динамічних відтінків;
- запис творів у виконанні учня з подальшим прослуховуванням та аналізом;
- **гра в дуєті з викладачем**;
- **онлайн-уроки**;
- психологічна підготовка учня до концертного виступу з метою подолання сценічного хвилювання.

Результати:

- учень **грає гами** мажору та мінору до трьох знаків, двома руками, різними штрихами та ритмічними комбінаціями, терціями, секстами. Грає **арпеджіо**: довге та коротке, **акорди**;
- за навчальний рік **вивчив різні твори**: 4 етюди; 2 твори з елементами підголоскової поліфонії; 2 обробки українських народних пісень; 2 сонатини; 4 п'єси різного характеру;
  - засвоєно **штрихи**: *legato, non legato, stakato, tenuto, marceto*;
  - засвоєно **прийоми гри**: розтягування та стягування міха, тремоло міхом, вібрато;
- учень дотримується вимог навчальної програми та виконує твори згідно з робочою програмою. Вчасно здає технічні заліки, екзамени, займається згідно загального розкладу.
- бере участь у концертній діяльності школи.

ЧОКОВА Наталя Сергіївна
Полігонівська мистецька школа, Миколаївська обл.

Анна – учениця з діагнозом **ДЦП**, вступила до музичної школи (бандура) у віці 10 років з метою розвитку рухомості рук, соціалізації, покращення роботи мовленнєвого апарату.

Підходи, які використовувалися:

1. Виконання розспівок під фортепіано (на кшталт, «Ліфт», «Рокотання в печері», «Бджола», «Звуки пташок», «Рик лева»). Учениця відтворювала звук, а викладачка знаходила його на фортепіано і з цього моменту починали розспівку.
2. Використання прийому казкотерапія під час занять. Кожного заняття вигадувалася казки з новими героями, явищами природи. Їй зображали за допомогою гри на інструменті залежно від діапазону, де грали.
3. Викладачка брала руку учениці й грала кожним її пальцем.

Результати:

- покращення дикції, вимови деяких конкретних слів;
- покращення рухливості пальців, спроможність брати два звуки одночасно;
- покращення інтонування;
- розширення діапазону від 3 до 6 нот;
- покращення комунікативних навичок спілкування в колективі.

Учень (8 років) **з емоційними порушеннями, з проявами небажаної поведінки** (унаслідок обстрілів та знаходження в підвалі під час воєнних дій), навчався в класі фортепіано. Відвідував також психолога. Спочатку хлопчик здавався розумним, розмовляв «дорослою» мовою, але робив зауваження, чіплявся до слів, сміявся, проявляв агресію, не хотів займатися, несподівано вибігав з класу, міг заплакати, проявлявся нервовий тик. При цьому мав яскраві музичні здібності: **чудову пам'ять, відчуття ритму, слух, голос**. Мав **складнощі з концентрацією уваги**.

Підходи, які використовувалися:

1. **Налагодження контакту, отримання довіри** дитини, створення психологічної атмосфери для розкриття здібностей. У дружній атмосфері налагоджувалися відносини з викладачем, він любив розповідати про сім'ю, друзів, свою домівку, тварин. Іноді викладачка просила його щось вигадати й показати на фортепіано. Тоді він вигадував мелодії з тем про маму, кішку, собаку. Розряджали обстановку обійми.

2. Розробка **адаптованої робочої навчальної програми** та розробка **наочних навчальних матеріалів** (магнітна дошка з нотами та ключами).

3. Запрошувались на уроки інші учні з класу для гри в ансамблі в 4 та 6 рук та для **проведення різних конкурсів**. Учнію подобалися конкурси «Хто вгадає більше нот», «Хто перший». Тут хлопчик був на висоті. Також для роботи були задіяні декілька добровільних **«асистентів»-учнів**. Це найкраща учениця класу, відмінниця, яка любить всім допомагати та ще одна дуже емпатійна дівчинка. Саме з ними й проводилися всі конкурси та додаткові заходи у вільний час.

4. Маму на уроці учень не сприймав, коли щось у нього не виходило, починав плакати, мати хотіла заспокоїти, він зовсім уходив.

Результати:

- **сформувалося позитивне ставлення до занять у класі фортепіано, знайдено психологічний контакт з викладачкою та іншими учнями;**
- **були засвоєні ноти скрипкового та басового ключів, тривалості, динаміка, штрихи;**
- на зимовому концерті учень **виконав п'єсу самостійно**, викладачка тільки за руку вивела його на сцену, бо сам він боявся;
- **виступив на звітному концерті** у травні, хоч перед цим часто нервував та плакав на репетиціях у залі; сміливо грав перед учнями в класі за «солодким столом» та вдома перед родиною;
- **учні грали у 6 рук ансамблем** і хлопчик впевнено провів нижню партію, тримав темп і ще допомагав дівчаткам; планує брати участь у конкурсі піаністів.
- **полюбив групові заняття** (хор та вокальний ансамбль);

Робота з ученицями з **ООП** розпочалася, коли вони закінчили навчання на елементарному підрівні і перейшли до старшого хору. Головним завданням було, щоб в хоровому класі вони змогли опанувати найбільш можливий для себе обсяг компетентностей, а головне – привчалися взаємодіяти з іншими учнями в межах хорових партій та всього хору. Маргарита – учениця з **РАС**, успішно навчається на фортепіанному відділі, має **чудову механічну пам'ять** та **розвинений ігровий апарат**. У неї дуже **сильний голос**, яким вона не вміє керувати. Співати любить, домашні завдання виконує. Форма навчання в дівчинки – змішана. Адріана – учениця з **дислексією**. Навчається на вокально-хоровому відділі. **Процес запам'ятовування** тексту **дуже уповільнений**, є певні проблеми з дикцією, але **непоганий слух та голос** допомагають дівчинці досить гарно справлятися із завданнями. Форма навчання дистанційна. Учениці беруть участь у віртуальних хорових проєктах.

Підходи, які використовувалися:

1. Спів хорових творів із виразною мелодикою та змістовним текстом.
2. Максимальна візуалізація під час уроків.
3. Використання елементів дихальної гімнастики О.Стрельнікової та артикуляційних вправ, а також елементів системи К. Орфа на заняттях хору.
4. Використання відеоуроків, які завжди можна передивитися в асинхронному режимі.
5. Емоційна підтримка учнів, програмування ситуації на успіх.
6. Спів разом із викладачем не тільки на уроці, але й в асинхронному режимі за допомогою записаних викладачем аудіоматеріалів.
7. Якщо дитина відчуває незручність під час уроку – налагодження міжособистісної взаємодії за допомогою доступних месенджерів.
8. Участь учнів у віртуальних хорових проєктах.
9. Підтримка зв'язку з батьками.

Результати:

- учениці демонструють задовільне **володіння навчальним хоровим матеріалом**;
- **поліпшення концентрації уваги, пам'яті, розвиток артикуляційного апарату**;
- під час виконання творів демонструють **здатність зберігати образну цілісність**;
- формуються компетентності міжособистісної та колективної взаємодії.

Посилання на віртуальний хоровий проєкт: Музики Диво. Старший хор ДМШ №5 м. Миколаїв-2024. URL: <https://youtu.be/KVit4e4l2nc>.

ПРИКЛАД РОБОТИ за алгоритмом SMART-ціль

Робота з учнем, який має **синдром дефіциту уваги та гіперактивність (СДУГ)**. Сашко **не міг довго концентруватись** на якомусь одному предметі чи дії, йому було нудно виконувати монотонні завдання. Дитина дуже **імпульсивна, багатослівна і вразлива**, могла ображатися на будь-які дрібниці і зауваження. У сім'ї, крім нього, є ще дворічна дитинка, і відчувалось, що хлопчику не вистачає уваги родини/мами. Він часто брав викладача за руки, обіймаючи себе ними. Учень **вокально дуже здібний**, має чудову пам'ять і емоційну виразність.

Підходи, які використовувалися:

1. Індивідуальний підхід до учня, тривалість уроків відповідно до його можливостей.
2. Постійний контакт та співпраця з батьками.
3. Підбір цікавого для учня вокального матеріалу з урахуванням його вподобань (розповідав про них під час спілкування).
4. Для формування та правильного розвитку вокальних навичок – використання **авторських дихальних та вокальних вправ**, розспівок.
5. Створення ситуації успіху на уроці.
6. Залучення до групової форми творчої співпраці з однокласницею, організація роботи у вокальному дуеті.
7. Система заохочень (позначки-смайли в щоденнику, запис аудіо для родичів, солодощі, чаювання з однокласницею).
8. Мотивація для розвитку якісних виконавських компетентностей – участь у конкурсних та концертних заходах (офлайн та онлайн формати).

Результати:

- протягом року Сашко **вивчив 20 пісень**, виконавши навчальну програму в повному обсязі;
- **взяв участь у двох міжнародних конкурсах** як соліст та в складі вокального дуету, де посів 1 та 2 місце;
- **взяв участь у 12 концертних виступах** (7 офлайн, 5 онлайн);
- **навчився сприймати критику**, перестав ображатися на дрібниці, уроки відвідував із задоволенням;
- оволодів навичками суспільної поведінки, набув соціального досвіду у взаємодії та комунікації з партнеркою по вокальному дуету та в молодшому хорі;
- набув здатності виконувати інструкції та завдання; працює протягом всього уроку.

Аліна (15 років) – учениця з **енцефалопатією**. Почала займатися в 10 років. Займається на фортепіано по індивідуальній програмі 5 років, 3 роки – у дистанційному форматі. Має певні **порушення опорно-рухового апарату, спастичність м'язів, проблеми з концентрацією, увагою та пам'яттю**.

Підходи, які використовувалися:

1. **Вправи на розробку пластичного піаністичного апарату, ліплення з пластиліну.**
2. Використання **сенсорних м'ячів**, дозволяючих розслабити руки.
3. **«Кольорова» музика**: присвоєння кожній ноті власного кольору, запис мелодій кольоровими нотами.
4. **Спів дитячих пісень**, обов'язкове сольфеджування мелодій, що граються.
5. **Контроль психоемоційного стану** учениці з урахуванням її фізичних особливостей.
6. **Гра в ансамблі** з викладачкою та старшою сестрою.

Результати:

- знає **розташування нот** на клавіатурі (з орієнтацією на ноту до або кольорові підказки);
- **пояснює** прості музичні терміни, побудову акорду, інтервалів секунди, терції, квінти, октави;
- **володіє штрихами**: *legato, non legato, staccato*, знаки альтерації;
- грає **гами до мажор, соль мажор, ля мінор** (окремо кожною рукою);
- грає **п'єси** невеликого обсягу (у межах малої – другої октави) з простим акомпанементом.

ПРИКЛАД РОБОТИ **за алгоритмом SMART-ціль**

Аліна, учениця з **ООП. Мета** – вивчення нот та їх розташування на клавіатурі за допомогою використання кольорів веселки (використання методу співвідношення конкретної ноти з кольором).

Підходи, які використовувались:

1. З першого уроку вивчили назви нот та прописали їх у зошиті знизу догори (дитина вміла трохи читати).
2. Визначили кольори веселки в їхньому порядку. Намалювали веселку, використовуючи червоний, помаранчевий, жовтий, зелений, блакитний, синій і фіолетовий кольори.
3. Навпроти кожної написаної ноти намалювали кружечок відповідного кольору (До – червоний, Ре – помаранчевий, Мі – жовтий, Фа – зелений, Соль – блакитний, Ля – синій, Сі – фіолетовий).

4. Зробили з пластиліну кольорові кружечки та наклеїли їх на відповідні клавіші фортепіано (у першій октаві).

5. Для закріплення результатів вивчили коротеньку поспівку та записали її в зошит за допомогою кольорових ноток – кружечків.

6. Домашнє завдання: зробити разом з батьками на аркуші картону формату А4 клавіатуру в межах 1 октави та кольорові кружечки з пластиліну.

Результати:

- учениця за короткий проміжок часу (пара уроків) **вивчила всі сім нот та зміла зіграти кожна з них на клавіатурі** (за допомогою кольорових наліпок).
- з першого уроку **почала самостійно записувати мелодії**, що вивчала, та **відразу змогла зіграти мелодії на фортепіано**, спираючись на свій запис;
- продовжуємо використовувати метод розпізнавання нот на клавіатурі під час вивчення творів, роблячи кольорові позначки маркером чи пластиліном на фортепіано (за необхідності).

МАЗУР Людмила Володимирівна
Одеська школа мистецтв № 12

Ксенія (13 років) – учениця **з емоційними труднощами**: ознаки апатії, прихованого гніву, стресу; заблокованість вираження емоцій; відсутність інтересу до слухання музики; низький розвиток уяви.

Підходи, які використовувалися

1. Особистісно орієнтований підхід.
2. Індивідуальний темп здобуття освіти.
3. Педагогіка партнерства.
4. Створення умов та ситуацій успіху.
5. Співпраця з батьками.
6. Інноваційні методи та прийоми: «Вокалографія» (мелодизація емоцій); «Музичний портрет», «Мій режим»; звуковий вібраційний «масаж»; синестезивний метод «Мандала»; метод «Референс».

Результати:

- участь у мистецьких проєктах;
- створення аудіовізуальних творів (1 рік навчання: https://youtu.be/B_Dl-cuAzw);
- наявність мотивації у подоланні фізичних, і психологічних затискачів;
- формування навичок рефлексії, емоційної саморегуляції;
- окреслення музичних вподобань, творчих інтересів;
- оволодіння творчо-виконавськими навичками.

Влад – учень з **порушеннями зору**. Прийшов навчатися гри на гітарі у 9 років. Займався 2 роки вивченням сольфеджіо та музичної літератури.

Підходи, які використовувалися

1. **Налагодження контакту** з дитиною, створення атмосфери повної довіри.
2. Постійна **співпраця з мамою учня**, зворотний зв'язок у процесі навчання.
3. **Індивідуальний підхід** до учня, повага, терпимість, розуміння та прийняття його особливостей, можливостей та потреб.
4. Постійна **емоційна підтримка** учня, його віри в себе, своєчасна похвала за досягнення та успіхи.
5. **Темп роботи, який відповідає потребам** учня.
6. **Збільшення часу** на виконання практичних завдань.
7. Використання **рельєфного та контрастного наочного матеріалу** (збільшений нотний стан, магнітна дошка з нотами та ін.).
8. Дотримання **режиму зорового навантаження**, виконання вправ для зняття зорової втоми через 15–20 хв.
9. **Чергування різних форм роботи** на уроці, більше слухових, ритмічних вправ.
10. **Організація робочого місця** (більше світла, поруч з інструментом).

Результати:

- учень **вивчив розташування нот на нотному стані**;
- вільно **орієнтується на фортепіано (на дотик)**;
- **викладає** на магнітній дошці **нотами невеликі фрази-поспівки, інтервали, акорди**, які викладачка грає йому на слух;
  - повторює на інструменті фрази-поспівки, інтервали, акорди, досить добре **інтонує їх**;
  - **запам'ятовує** та добре **відтворює різномантні ритмоформули** (плесканням, жестами, рухами);
  - уважно **слухає музичні твори, дає їм досить влучну характеристику**.

Ірина (7 років) навчається в 1-му класі мистецької школи в класі фортепіано після переведення з класу вокалу, в якому займалася 1 рік за ініціативою батьків. Також в учениці був досвід навчання в класі фортепіано в іншого викладача. Має такі **особливості розвитку**: **СДУГ**, здається неслухняною, не може зберігати тишу, їй хочеться вставати, стрибати або бігати під час уроку, **не виносить найменший дискомфорт у навколишньому середовищі** (може роздягатися або знімати взуття, коли спекотно, кутатися у верхній одяг, коли прохолодно). Дитина легко відволікається, не може зосередитися на завданні, не уважно слухає вказівки, неспокійна. Має проблеми в спілкуванні з однолітками. **Особливості поведінки**: **дівчинка не тримає увагу більше 2–3 хв, не орієнтується яка ліва, яка права рука, не рахує пальці на руці в потрібному порядку**, не може всидіти на місці більше 5 хв, тримаючи рівно корпус тіла. На початковому етапі роботи виявилася проблема в розпізнаванні та написанні нот на нотному стані. Характеристика **творчих здібностей**: має **чудовий голос, чисту інтонацію**, добре запам'ятовує вірші, із задоволенням складає букви в слова і речення, любить малювати, по-своєму реагує на кожний колір.

Підходи, які використовувались:

1. Знайомство з дитиною, виявлення сильних і слабких сторін, організація піаністичного апарату для гри на інструменті через ігрові вправи, руханки під музику, ритмічні вправи.
2. Створення безпечного навчального простору в класі.
3. Розроблення робочої навчальної програми з урахуванням потреб учениці.
4. Визначення довготривалої цілі на перший рік навчання: гра простих музичних творів двома руками, різними штрихами з динамічними відтінками.
5. Визначення короткотривалих цілей:
  - вересень – жовтень: допотний період роботи, вивчення клавіатури інструмента;
  - листопад – грудень: вивчення нотної грамоти в межах трьох октав (від малої до другої) з використанням дидактичного матеріалу;
  - січень – лютий: оволодіння штрихами *non legato*, *legato*, гра окремими руками, різними пальцями;
  - березень – травень: гра найпростіших творів двома руками разом, оволодіння штрихом *staccato*, ознайомлення з динамічними відтінками.
6. Перевірка знань і вмінь на публічних виступах (3 рази на рік).

7. Узгодженість у роботі команди педагогічного супроводу (з викладачами сольфеджіо і хору).

8. Періодичні консультації викладача з фаху з практичним психологом.

9. Постійний комунікаційний зв'язок з батьками дитини.

Перелік використаних педагогічних прийомів:

1. Слухання фортепіанної музики у виконанні викладача, спільне словесне визначення характеру твору, вибір художнього малюнка (із запропонованих викладачем) під характер і образ музичного твору.

2. Вправи на розвиток різних рухів пальчиками, руками на столі або на кришці фортепіано, з наступним перенесенням їх на клавіатуру інструмента. Використання віршованих підтекстовок до кожної вправи.

3. Тактильні навчальні моделі: разом з викладачем виготовлення нот та інших музичних знаків з кольорового паперу та картону. Розміщення їх на великому нотному стані, коли кожний знак можна взяти в руку і перемістити.

4. Вправи на емоційне та фізичне розвантаження: хвилинки перепочинку під музику, танцювальні паузи (рухи під музику).

5. Обов'язкова гра найпростіших мелодій в ансамблі з викладачем.

6. Переміщення заняття в інше місце класу (наприклад, до столу з цікавим музичним приладдям).

7. Гра учениці для своїх улюблених іграшок, які сидять поруч або зверху на інструменті та «слухають».

8. Розмальовки на будь-які музичні теми, які виникають під часі занять, добір улюблених кольорів під кожен твір.

9. Вербальні стимули: обов'язкова похвала учениці за будь-яке виконане завдання.

Результати:

- вміє орієнтуватися на клавіатурі інструмента;
- засвоїла прийоми звуковидобування: штрихи *non legato*, *staccato*, гри гами до мажор кожною рукою окремо в межах однієї октави, інтервалів від секунди до квінти кожною рукою окремо;

- навчилася грати двома руками разом та по черзі;
- навчилася використовувати динамічні відтінки під час гри;
- наприкінці року стала більш уважною на уроці, більш витривалою у виконанні поставлених завдань;

- успішно показала себе на публічних виступах: протягом року учениця декілька раз виступала публічно, що було для неї великим випробуванням: *перший раз* – прослуховування в межах класу; *другий* – перевідний іспит в камерному залі; *третій* – на концерті для батьків, де виступила найбільш впевнено і вдало, що принесло задоволення як і їй самій, так і батькам.

Учень Артемій з **РАС** (12 років), 2 рік навчання в класі фортепіано. У поведінці учня спостерігаються певні **порушення емоційної сфери, мовлення, процесів інтелектуального, фізичного та когнітивного розвитку, сприйняття навколишнього світу**, також відчувається **проблема з соціалізацією** хлопчика в дитячому колективі.

Підходи, які використовувалися:

1. Створення захопливої, динамічної та цікавої **атмосфери** на кожному уроці.
2. Поетапне, покрокове вивчення музичної грамоти.
3. Вивчення клавіатури.
4. Співи під акомпанемент викладача.
5. **Гра** на інструменті **елементарних дитячих мелодій та** легких фортепіанних вправ (Ш. Ганон «Гусеничка», «Рибалка»).
6. Гра на шумових та саморобних інструментах.
7. **Спільне прослуховування** аудіо та перегляд відеоматеріалів у класі, їх обговорення.
8. **Рухова релаксація** та злиття з ритмом музики, музично-рухові ігри та вправи.
9. Гімнастика (наприклад: виконання кругових рухів руками від плечового суглобу і в бік, якомога вільніше намагатися відчувати свободу рухів у плечовому суглобі, передпліччі, кисті і важкість власної руки).
10. **Музикомалювання** (розмальовки або малювання під час слухання музичних творів).
11. **Використання іграшок та інших дидактичних матеріалів.**
12. Підбиття **підсумків роботи над домашнім завданням та інструктаж** щодо виконання матеріалу для наступної роботи.

Результат:

- відтворює одночасно **декілька звуків**, пристосовуючись до чорно-білого рельєфу клавіатури;
- грає **гами до мажор та соль мажор** кожною рукою окремо в межах двох октав (пряму, розхідну, хроматичну, тризвуки);
- вміє **будувати інтервали**;
- володіє **штрихами legato, non legato, staccato**;
- виконує **п'єси з чергуванням рук**, а також найпростіші **твори з одночасною грою обох рук**;
- оволодів навичкам **музичної імпровізації**;

- розуміє поняття **динамічних відтінків**;
- оволодів **аплікатурними формулами**;
- **звільнює рухи рук**, особливо коли відчувається скутість у ліктях;
- **розкриває художній зміст твору**;
- **розбирає нотний текст, вчить напам'ять**;
- **працює над звучанням інструмента**.

МИСЬ Тетяна Сергіївна
КЗ «Рівненська дитяча музична школа № 2»
Рівненської міської ради, Рівненська обл.

У молодшій групі хору (елементарний підрівень) на 1-му році навчання, відділ хорового співу, навчаються 2 учні:

- Владислав (7 років) – хлопчик **з порушеннями мовлення**, спостерігаються складнощі з чіткістю вимовляння багатьох звуків;
- Дмитро (9 років) – учень знаходиться **на диспансерному обліку** в медичному закладі, має дуже добрий слух, може бути непосидючим, дуже контактний, любить спілкуватись.

Підходи, які використовувались

1. Робота учнів у групі: **спів дитячих пісень**, розспівок (різні звукові звороти), поспівок, гам.
2. **Вимовляння** всією групою дітей вголос тексту пісень, **скоромовок**, показ почутого музичного матеріалу (**демонстрація рухами того, про що співають**).
3. **Вистукування долонями ритмічних вправ**, а також ритмічної будови творів, які виконуються.
4. **Включення елементів хореографії** у виконання творів.
5. **Заохочувальні заходи**: участь у концертах, спілкування, чаювання в класі з усіма учнями класу, заохочувальні дипломи, подарунки (розмальовки) по закінченню навчального року.

Результат:

- Владислав став **вільніше спілкуватись з однолітками**, змінилася **вимова** та стала більш чіткою та зрозумілою; спостерігається продовження **розвитку інтонаційного слуху та пам'яті**, хлопчик став **дуже уважний та зосереджений**, коли виконує пісню, гарно ритмує вправи долонями;
- Дмитро веде себе жваво, емоційно, **гарно співає та інтонує**, відчуває ритм.

Досвід роботи з Анатолієм – студентом **з порушеннями зору** в класі диригування. Хлопець мав спадкове **порушення**, яке **не давало можливості сфокусувати зір**. Бачив тільки дуже великі знаки. Користувався системою Брайля.

Підходи, які використовувалися:

1. Створення модифікованої навчальної програми (спираючись на освітню програму коледжу з урахуванням індивідуальних можливостей студента).
2. Налагодження ефективної міжособистісної комунікації викладача зі студентом.
3. Створення сприятливих умов для творчості.
4. Пояснення технології диригування **спиралося на відчуття**. Основний прийом – показ і тактильні приклади.
5. Основна робота відбувалася тільки на уроці. Музичний матеріал розбирався та розучувався **невеликими порціями**, з **поступовим додаванням тексту** та з ускладненням завдання. Завдання – конкретні, невеликі.
6. **Твори добирались невеликі за обсягом, ті, що подобались**; відбувалося багаторазове слухання виконання 1 твору різними виконавцями.
7. **Проблеми і завдання проговорювали і записували на диктофон**. Твір записували для роботи вдома, бо диригування як навчальний предмет проходить з концертмейстером.
8. **Твори з швидким темпом вивчались у помірному та довше за часом**.
9. Проблеми з координацією, які притаманні людям із порушеннями зору, поступово вирішувалися завдяки **тренувальним прийомам**. На початку вивчення дисципліни **особливу увагу приділяли координації рук**: відпрацьовували схеми диригування на столі для посилення синхронності тактильного відчуття уявної поверхні (спочатку без музики, потім – з концертмейстером).
10. **Диригентська техніка засвоювалася почергово**: спочатку правою, потім лівою рукою, далі – двома і навпаки. Розвиток емоційної розкнутості досягався контрастом амплітуди жесту та його розміттям.
11. Гра в оркестрі сприяла розвитку професійних навичок. Відбувалося навчання по можливості із **зоровим контактом з уявними оркестровими групами**, а потім – з реальними; тренування **чітких рухів голови, рук у потрібному напрямку**.

Результати:

- значно покращилась координація рук;
- збільшилась старанність та швидкість у вивченні музичного матеріалу;
- виконання програмних вимог на рівні з нормотиповими студентами;
- розкриття творчого потенціалу: студент почав писати музику (у студентському оркестрі грали його твір в авторському аранжуванні);
- збирався вступати на композиторський відділ, але погіршення стану здоров'я не дало змогу це зробити, тому зараз займається професійним спортом та продовжує музикування.

Загальний висновок: налагодження умов навчання і взаєморозуміння зі здобувачем освіти покращує і прискорює навчальний результат. Вагому роль грає вдало підібрана програма творів, яка поступово розвиває студента, накопичуючи як диригентські, так і загально-професійні музичні навички. Поступове подолання труднощів дає явний, вимірювальний результат, який закріплює віру у свої можливості. З психологічної точки зору момент подолання невпевненості впливає на розкриття творчого потенціалу, формує сценічну витримку як у диригуванні, так і в грі на інструменті. Додатково розвивається самостійність та організованість у навчальному процесі, підвищується адаптованість у соціумі, розвиток комунікативних навичок.

Вероніка – **гіперактивна (СДУГ)**. Батьки, розуміючи певні особливості дитини, навантажили дівчинку різними гуртками (танці, малювання, англійська, плавання, вокал). Має **проблеми із запам'ятовуванням тексту творів**.

ПРИКЛАД РОБОТИ **за алгоритмом SMART-ціль**

Навчальна ціль – за 3,5 місяці підготувати твір до виступу на новорічному святковому концерті.

Підходи, які використовувались:

1. Викладачка запропонувала **вибрати репертуар на цей захід самостійно** самій учениці.
2. Разом з ученицею викладачка підбрала **рухи, які допомогли запам'ятати текст пісні**.
3. Запропонована **творча домашня робота** – підготовка та створення коміксу за змістом пісні.
4. На уроці активно використовувалася **робота з іграшками**.
5. Ближче до дати виступу викладачка декілька разів організувала **«репетицію концерту»**: запрошувала в клас іншого учня, викладача чи батьків і робили «мінівиступ».

Результати:

- **вибір репертуару**, який дуже сподобався учениці, дозволив зберігати певну зацікавленість протягом тривалого часу підготовки до концерту;
- завдяки рухам, які супроводжували спів, вдалося **подолати проблему із запам'ятовуванням тексту**;
- завдяки **створенню коміксу за змістом пісні** – учениця сфокусувала свою пам'ять на тексті та на розгортанні подій у творі;
- експеримент з іграшками дозволив без зайвих умовлянь повторювати пісню декілька разів. Запропонована роль «викладача іграшок» допомогла сформувати **навичку оцінювання та критичного ставлення до підготовки** до концертного виконання;
- **спів перед одним чи двома глядачами** дозволив поступово підготувати ученицю до виступу перед багатьма глядачами, подолати страх публічного виступу.

Ярослав (7 років) – учень з **РАС**, знаходився на домашньому навчанні, відвідував заняття для дітей з ООП (приватні заняття), тому і заняття з сольного співу відвідував також вдома. Хлопчик **проявляв зацікавленість** та любов до музики та до всього, що з нею пов'язано. Через те, що хлопчик дуже **погано розмовляв**, батьки привели його на заняття співом. Було помічено, що звучання фортепіано також дуже сприятливо впливає на дитину, заспокоює її. Наразі, через воєнні події в нашій країні заняття з Ярославом припинились.

Підходи, які використовувалися:

1. **Дихальні вправи** – короткий вдих носом та поступовий видих ротом, додаючи рухи руками.
2. **Артикуляційна гімнастика** – елементарні, неважкі вправи, з урахуванням стану дитини, її настрою.
3. **Ритмічні вправи** під короткі відео з YouTube.
4. **Логоритміка** – короткі логопедичні поспівки з YouTube.
5. **Розспівки** в межах терції на складі.
6. **Спів простих дитячих пісень** з викладачем, іноді сольоно.
7. **Гра на фортепіано** коротенької мелодії на кілька тактів.
8. **Слухання улюбленої пісні**, як спосіб відпочити або заспокоїти дитину під час занепокоєння.
9. **Емоційна підтримка** учня в ситуації збентеженості.
10. **Винагорода** за виконану роботу у вигляді цукерки (принесеної мамою) або перегляду коротенького мультфільму, відео, але тематичного.
11. **Похвала** за роботу, навіть за найменший результат.

Результати:

- **розуміє послідовність завдань**, які ставить викладач на уроці, переходить від завдання до завдання, не розгублюється якщо змінюється форма роботи;
- **грає поспівки «Їде потяг через ліс»** одним пальцем однієї руки;
- **співає розспівки** у межах терції на складі «Мі, ме, ма, мо, му», точно повторюючи за викладачем, чітко артикулюючи;
- співає пісню «Подоряночка»;
- **виконує ритмічні вправи під відповідні відеоролики** з YouTube;
- **стала кращою вимова** деяких слів;
- **вирізняє характер та настрій** пісень.

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНЯ

У роботі з учнем з ООП необхідно:

1. Створити максимально *комфортну зону для роботи*, як психологічно, так і фізично, враховуючи особливості психологічного розвитку та сприйняття інформації.
2. Під час проведення заняття завжди мати *зоровий контакт* з учнем задля контролю процесу: *Чи все розуміє та сприймає дитина? Чи комфортно їй? Можливо треба зробити перерву?*
3. *Навчальний матеріал розділяти на частини*, постійно повторюючи вивчене.
4. Значну увагу приділяти *перерві*, щоб не перевантажити учня.
5. *Навчальні завдання ставити чітко і лаконічно*, систематизуючи їх послідовність.
6. Кожен маленький *успіх відмічати, хвалити, винагороджувати* (додати перерву, подивитися разом мультфільм, відео, послухати цікаву, улюблену музику, пісню тощо).
7. *Зменшити завдання на уяву* до мінімуму, спиратися тільки на конкретику.
8. Періодично *змінювати матеріал* на уроці, форми роботи та завдання.
9. Організувати *співпрацю з батьками*, залучати їх до творчого процесу (дуети, ансамблі), контролю виконання завдань тощо.
10. *Емоційна підтримка* учня протягом всього уроку, а також під час виступу.

Ганна прийшла у клас сольфеджіо разом з мамою, яка розповіла, що дівчинка має труднощі з навчанням через особливості розвитку (ДЦП). Мама учениці просила знайти такий педагогічний підхід, який би допоміг дівчинці засвоїти музичні основи і розвинути музичні здібності.

Підходи, які використовувались:

1. **Індивідуальний підхід:** з урахуванням особливостей розвитку учениці викладачкою було розроблено індивідуальна адаптована навчальна робоча програма, під час реалізації якої кожне заняття будувалося на основі можливостей і потреб дівчинки. Замість стандартних завдань виконувались вправи, які були цікаві та доступні учениці.

2. **Візуальні матеріали:** використання кольорових нот, діаграм та інших візуальних матеріалів значно полегшило розуміння теоретичних аспектів. Кольорові позначки допомагали учениці краще запам'ятовувати і розрізняти ноти та їхні тривалості.

3. **Ігрові методи:** під час уроків використовувалося багато ігор, які сприяли закріпленню знань у ненав'язливій формі, наприклад, музичні пазли, ігри на розпізнавання нот і ритмів.

4. **Музична терапія:** елементи музичної терапії допомагали учениці розслабитися і налаштуватися на заняття. У класі прослуховувалися різні музичні твори з обговоренням, що сприяло розвитку музичного слуху та емоційної сфери.

5. **Сенсорні методи:** для розвитку ритмічного відчуття використовувалися барабани та інші інструменти, щоб учениця відчувала ритм через рух і дотик. Це допомагало краще засвоїти ритм.

Результати:

- поступово учениця почала демонструвати значні успіхи, **стала більш впевненою в собі** і зацікавленою в навчанні;
- **навчилася розрізняти ноти, визначати тривалості** й відтворювати елементарні ритми;
- почала **самостійно складати прості музичні фрази й імпровізувати**, що було великим досягненням для неї;
- найбільший результат – **відчуття радості від музики і навчання:** участь у шкільних концертах для демонстрації своїх вмінь, що сприяло **соціалізації та підвищенню самооцінки.**

Карина (8 років) – учениця **із затримкою мовленнєвого розвитку**, 1-ий рік навчання. Під час вивчення нотної грамоти стикнулись з такими проблемами:

- повільне сприйняття та переробка інформації;
- короткочасна пам'ять;
- словниковий запас нижче вікової норми;
- недостатньо розвинена координація, загальна та дрібна моторика;
- недостатній рівень самостійності у виконанні вказівок викладачки.

Підходи, які використовувалися:

1. Максимальне **унаочнення** навчального матеріалу.
2. Використання **заохочень**, **стимулюючих засобів** для розвитку пізнавальної активності та підтримки уваги.
4. Багаторазові **повторення** та збільшення кількості **однотипних завдань**.
5. **Розвиток концентрації уваги** під час виконання завдання.
7. **Розвиток вміння переходити від механічного запам'ятовування до смислового**.
8. **Розвиток вміння контролювати та оцінювати власну діяльність**.

Результати:

Протягом першого року навчання Карина навчилась:

- **писати ноти на лінійках** та між ними;
- вивчила **назви нот**;
- **знаходить** у нотному тексті **задану ноту**;
- **називає деякі ноти в нотному тексті**;
- **розрізняє графічне зображення** чверток та восьмих;
- може **відтворити просту ритмічну послідовність** з чверток та восьмих.

Дарина – **СДУГ**, енергійна та талановита, прийшла до школи мистецтв з великим бажанням навчатися естрадному співу. Не могла довго концентруватися на завданнях.

Підходи, які використовувалися:

1. **Інтерактивні методи навчання:** ритмічні вправи, музичні ігри, сценічні постановки допомогли учениці зосередитись на заняттях. Вправи, що включали рухи та гру, дозволяли їй використовувати свою енергію конструктивно.

2. **Часті перерви та сенсорна підтримка:** заняття поділялись на короткі сесії з частими перервами. У спеціально обладнаній сенсорній зоні учениця могла відпочити, заспокоїтись та відновити свої сили.

3. **Позитивне підкріплення:** активно застосовувалась система заохочень за досягнення. Це включало похвалу, маленькі призи та визнання успіхів на шкільних заходах. Таке підкріплення мотивувало ученицю продовжувати працювати над собою та розвивати свої навички.

4. **Гнучкий підхід до репертуару:** вибір репертуару здійснювався з урахуванням інтересів учениці та її енергетичного рівня. Пісні з динамічним темпом та яскравою мелодією допомагали утримувати увагу учениці та забезпечували задоволення від процесу навчання.

5. **Підтримка батьків та спеціалістів:** регулярні консультації з батьками та фахівцями (психологами, педагогами) допомагали краще розуміти потреби учениці та вчасно коригувати підходи до навчання.

Результати:

- учениця стала **більш зосередженою, впевненою** в собі та почала виявляти більше ініціативи;
- сценічні **виступи стали яскравими та емоційними**, що викликало захоплення у викладачів та глядачів;
- учениця відчула підтримку та розуміння, що позитивно вплинуло на її загальний емоційний стан і мотивацію до навчання.

Дмитро – **учень з ДЦП**, має проблеми з руховим апаратом, серйозні проблеми з мовленням. Лікарі порадили учню заняття вокалом як допомогу в роботі з логопедом.

Підходи, які використовувалися:

1. Заняття тривали 20 – 30 хв. Це залежало від фізичного стану дитини.
2. Зняття затиснення м'язів, м'язів гортані, плечового поясу.
  - Урок **розпочинали співом на *mormorando***.
  - Згодом переходили до **вправ за системою Сета Ріггса**. Вібрації на звук «р» у Діми вдавалися, а от вібрації губ не спрацювали одразу. Тому довелося допомагати зняти затиснення, притримуючи пальчиками куточки губ.
  - Наступними були **вправи на формування голосних**. Для Діми найскладнішою голосною виявилася «і», тому вибудували ряд голосних у такому порядку: **у-о-а-е-і**.
3. Опанування початкових **навичок співацького дихання**.
4. На кожному уроці потрібно було підбирати вокальні вправи за результатами попереднього заняття, вдосконалюючи виконання вивчених та опановуючи нові.

Результат:

Діма займався, на жаль, лише один рік. Посилилися проблеми з хребтом і він перестав ходити на уроки вокалу. Проте за цей короткий період роботи **учень почав повільніше говорити**. Мовлення вимагало вже менше зусиль і **майже всі звуки можна було зрозуміти**. Влітку під час випадкової зустрічі з хлопчиком він зміг звернутися до викладача і розповісти, що в нього канікули. І це вже була розповідь дитини, яку можна було зрозуміти.

Олексій (7 років) – учень з **порушеннями мовлення**, розмовляв на рівні дворічної дитини (замінював букви у словах). Розуміла його лише мама. Логопед порекомендувала йому піти в музичну школу. Мама обрала фортепіано. Хлопчик був **знервований, іноді з проявами агресії** (діти в загальній школі глузували над його порушеннями мовлення).

Підходи, які використовувалися:

1. Гра викладачем дитячих пісень, **учень складами проспівував** (та-та-та).
2. Гра **учнем легких мелодій** із називанням нот.
3. **Гра в ансамблі** з викладачем.
4. **Гра простеньких мелодій із проспівуванням слів.**
5. Щоб запобігти швидкому втомлюванню, використовувалася **зміна діяльності**: намалювати малюнок, про який говорить музика, викласти паличками ритм: довгі і короткі звуки; промарширувати, пострибати під музику.
6. **Послухати музику в записі на планшеті і проаналізувати**: подобається чи ні, весела чи сумна, швидка чи повільна, голосна чи тиха тощо.
7. **Гра під фонограму.**
8. Протягом усього періоду навчання здійснювалася **своєрідна психологічна підтримка учня**, транслювалася віра в нього, використовувалась похвала навіть найменших успіхів.

Результат:

Олексій займався рік (переїхав в інше місто). **Став спокійнішим, почав вимовляти слова, словосполучення, окремі невеликі фрази.** На інструменті **міг зіграти близько 15 пісень** і виступив на концерті класу з викладачем в ансамблі. Звичайно, заняття з логопедом також допомогали в розвитку. Головне, що **дитина повірила в себе.**

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНЯ

Створення сприятливої для навчання атмосфери в класі

1. **Стіни** класу мають сонячно-жовтий **колір**.
2. **Введення елементів роботи з ляльками** (у класі багато м'яких іграшок).
3. У вільному доступі для учнів завжди є **папір, олівці, розмальовки та конструктор**. Є виставка малюнків учнів, яка постійно оновлюється.
4. Створено **куточок «Мій пухнастий друг»** з фотографіями домашніх улюбленців учнів.
5. Учням **дозволяється приводити на урок своїх друзів**, якщо ті дотримуються правил поведінки в школі. Це підвищує самооцінку учнів.
6. У класі панує **затишна, творча та безпечна атмосфера**. Учень не боїться йти на урок. Тут, крім знань та навичок, можна розслабитись та перепочити, привести друзів, щоб продемонструвати свої вміння.

ЛОБОДА Олена Валеріївна
КЗ «Чорнобаївська дитяча школа мистецтв»
Черкаська обл.

Єлизавета (14 років) – **учениця з порушеннями опорно-рухового апарату**.

Підходи, які використовувалися:

1. Робили **вправи для зняття м'язового напруження**, розслаблення, створювали разом руханки. Це допомагало дитині відчутти власне тіло, знизити рівень перенавантаження.
2. **Вправи для розвитку піаністичної техніки** допомагали звільнити кисть та навчитися фізичної свободи рухів за інструментом.
3. Поєднували **різні методи навчання та** вносили нові елементи в навчальний процес, вправи для досягнення фізичної свободи, розвивали уяву, спілкуючись після виконання творів
4. Намагалися завжди брати **участь у публічних виступах** з метою покращення психоемоційного стану дівчини.
5. **Гра в ансамблі з однокласниками та викладачем**.

Результат:

Учениця **досконало володіє фортепіано** та грає складні п'єси. В її репертуарі переважно твори сучасних українських композиторів. Дуже любить грати романтичні та мелодійні твори. Є неодноразовою **лауреаткою** міжнародних та всеукраїнських **творчих конкурсів та фестивалів**, 4 рік поспіль **нагороджена сертифікатом на отримання щомісячної стипендії для творчо-обдарованої молоді селища**.

Твори у виконанні учениці: <https://surl.li/ijbxwj>, <https://surl.li/fzjhho>,
<https://youtu.be/2ikbbs-nUyE>.

Учень з **РАС**. Хлопчик був добре розвинений фізично, проте мав **легку ступінь порушення розумового розвитку**, порушення інтелектуального розвитку, важко сприймав та засвоював навчальний матеріал.

Підходи, які використовувалися:

1. Інтелектуальні труднощі:
  - для кращого засвоєння запланованого на кожний урок матеріал викладачка часто **повторювала та спрощувала**, за потреби, **завдання**;
  - використовували **наочний матеріал** (картки, малюнки), **прослуховування легкої музики**;
  - здійснювалася **підтримка гарного емоційного стану** учня та підвищувалася мотивація до навчання.
2. Емоційні та поведінкові труднощі:
  - щоб подолати емоційну стривоженість, роздратованість, небажання не тільки навчатися, а й спілкуватися, викладачка **створювала підтримуюче середовище**, в якому учень почувався безпечно, комфортно, захищено;
  - викладачка сприяла розвитку в учня **соціальних навичок**, залучаючи його до спілкування з іншими дітьми, до участі у спільних концертах та групових заняттях.

Результати:

- система похвали та винагород сприяла **кращій поведінці**;
- загалом заняття музикою допомагали учню **стабілізувати емоційний стан**, значно зменшити роздратованість та тривожність, покращували його психофізичний стан;
- покращення **академічних показників, розвиток моторики, концентрації уваги** тощо;
- учня підтримували однолітки, він демонстрував особисті маленькі досягнення, що підвищувало його самооцінку та посилювало мотивацію до подальшого навчання.

Ярослав (6 років) – **учень з порушеннями мовлення (логоневроз)**, заїкався та не вимовляв букву «р».

Підходи, які використовувалися:

1. Працювали над дефектом вимови (порушені плавність і цілісність).
2. Основою терапії стали мелодичні розспівки, повільні кантиленні фрази, на яких проявлялись порушення мовлення учня: *«Якщо хочеш щось сказати, це потрібно проспівати»*.
3. Розбірливість мовлення через розслаблення: робили вправи для зняття напруги, звільняли гортань.
4. Спів викладачки разом з учнем різних голосних, наприклад, [а], [о] і їх поєднання.
5. Букву «р» ми виправляли вправою «Деренчання тракторця» та розспівуючи такий текст: «Трактор, трактор, тракторець, а я, Ярик, молодець».
6. Напрацьовували вміння бути винахідливим (заміна слів, де є літера «р»).
7. Створення для учня комфортну, позитивну обстановку, не допускаючи стресових ситуацій під час занять.
8. Постійна підтримка та похвала за виконану роботу.

Результат:

Досвід роботи показав, що заїкання добре піддається корекції, особливо, коли лікування розпочато в ранньому віці. Тому якщо виникають найменші ознаки заїкання, важливо звернутися до фахівців. Лише спільними зусиллями (викладач, учень, батьки, кваліфіковані спеціалісти) та толерантним ставленням до ситуації можливо допомогти учню з порушеннями мовлення. **За 2 роки учень виправив порушення мовлення, став відкритим до спілкування хлопцем.**

Олександра (8 років) – учениця з **РАС**. На відділі сольного академічного співу навчалась 1 рік. **Дуже погано йшла на контакт, але реагувала на веселу музику, поведінку котиків / собак** і запитання про них. Завжди приходила з іграшковим котиком. Мама Олександри постійно була поряд і була провідником у складних ситуаціях.

Підходи, які використовувалися:

1. Вчилися **концентрувати увагу** за допомогою розмов про улюблених тварин, вчили невеличкі вірші про них, а потім імпровізаційно проспівували довільну мелодію на текст.

2. Вивчали характерні **розспівки під акомпанемент**: *«Як співає котик? Як каже жабенятко? Як свариться песик? Як співає пташка? А як каже і співає Олександра?»*.

3. Особливу увагу приділяли **слуханню інструментальної музики та розмовам про прослуханий твір**. Ставилися нескладні запитання і вівся діалог: *«Якого настрою твір? Якого кольору? Що хоче Олександра робити під цю музику? Чи може намалювати? Чи може музику протанцювати?»*.

4. Вивчали **нескладні пісні** протилежного характеру: веселі та сумні; за жанром – маршові, танцювальні – ліричні тощо. Під час розспівок та розучування пісень ненав'язливо застосовували вокальне дихання, вправи на дикцію, розширення діапазону.

Результати:

За рік навчання Олександра оволоділа:

- **елементарними вокальними навичками**: працювали над вокальним диханням, розвитком дикції, розширенням діапазону від терції до октави; формували свій, особливий дитячий репертуар;
- **навчилася концентрувати увагу**, реагувати та відповідати на поставленні викладачкою запитання, стабільно працювати;
- **наприкінці року змогла в присутності іншого викладача проспівати** два різнохарактерних твори і продемонструвати набуті навички.

ПРИКЛАД РОБОТИ **за алгоритмом SMART-ціль**

Учениця (6 років) – **з порушеннями мовлення**.
Ціль: за 3 місяці вивчити назви нот, знаходити їх на клавіатурі, визначати їхнє місцеположення на нотному стані в межах першої октави, спробувати озвучити назви нот. Вивчити скрипковий ключ та що він означає, де його потрібно розмістити. Імпровізувати на інструменті простенькі мелодії від кожної ноти. Викладачка запропонувала мамі бути присутній на уроках.

Підходи, які використовувалися:

1. **Наочно-зорові засоби навчання:** кольорові картки із назвами нот, відео – по 5 хв кожного уроку.
2. **Тактильно-м'язові засоби навчання:** музичний килимок – 5 хв кожного уроку, магнітна дошка з нотним станом та нотами – 5 хв кожного уроку.
3. **Наочно-слухові засоби навчання:** слухання музики, гра пісень викладачкою, читання коротких віршиків по складах, з яких починаються назви нот – 10 хв кожного уроку.
4. Закріплення вдома з батьками усної частини уроку щоденно 10–15 хв.

Результати:

- через три місяці **знаходить ноти першої октави** на клавіатурі та на нотному стані;
- коротко **дає відповіді на запитання** викладачки;
- **відтворює на клавішах ноти** (як за порядком, так і окремо);
- на музичному килимку **знаходить ноти**, наступаючи на них ніжками;
- **викладає ноти на магнітній дошці** послідовно і в межах двох октав – вибірково;
- **знає, де ставиться скрипковий ключ** і з якої октави він діє;
- **уміє промовляти назви нот** вголос;
- **імпровізує коротенькі мелодії** від кожної ноти першої октави.

Олександра – учениця, якій було діагностовано **дислексію** (нейробіологічний розлад, який виникає внаслідок того, що мозок інакше обробляє інформацію), клас флейти. **Проблеми з читанням, написанням слів**, озвучуванням слів у голові, **вимовою слів** під час читання вголос та розумінням прочитаного. На початку навчання засвоєння матеріалу відбувалося через почуття та запам'ятовування на слух. Учня з таким порушенням буває складно сприймати довгі інструкції, зачувати музичну теорію, використовувати засвоєні знання на інших уроках.

Важливо пам'ятати: дислексія у кожного учня з ООП своя, тому користь від занять музикою буде різною. Незважаючи на те, що музична практика розвиває важливі когнітивні та емоційні навички, вона не може повністю вирішити цю проблему. Музика має бути частиною комплексного підходу, розробленого разом із іншими фахівцями.

Підходи, які використовувалися:

1. Вказівки були чіткі, короткі та зрозумілі.
2. Структурування занять та розподіл інформації.
3. **Повторення** опорних пунктів у різній формі кілька разів за заняття.
4. Зменшення відволікаючих факторів.
5. Урок краще починати з короткого викладу того, що на ньому буде, під час заняття слід повторювати та резюмувати ключові моменти, а закінчувати потрібно підведенням підсумків та наданням інформації про наступний урок.
6. **Практичні прийоми розвитку навичок читання нот з листа:**
  - обводити мелодію пальцем на партитурі, потім малювати її в повітрі чи на папері;
  - підняття та опускання рук у відповідь на зміну висоти звука;
  - маршування або плескання в долоні в різних ритмах, рахування вголос;
  - написання нот різними кольорами;
  - ведення указкою чи використання лінійки визначення рядків нот.
7. **Читання нот з листа:** учні з дислексією відчують головний біль та швидко перевтомлюються в процесі концентрації. Тому коригувати їхній стан потрібно через повне розслаблення. Для полегшення підготовки учня до читання нот з листа можна прослухати аудіозапис твору, що вивчається.

Результати:

Регулярні заняття на флейті сприяли:

- покращенню опрацювання звукової інформації;
- активізації м'язів артикуляційного апарату;
- запам'ятовуванню послідовності нот;
- розвитку відчуття ритму, що внаслідок розвинуло пам'ять;
- розвитку правильного мовленнєвого дихання (флейта ідеальна ще й з точки зору вдиху-видиху, тому що повторює мовленнєве дихання);
- розвитку дрібної моторики;
- робота над постійним співвідношенням знаків (нот), аплікатурними труднощами і звуками, яка встановлює взаємозв'язки між півкулями мозку та потенційно спрацьовує над покращенням мовленнєвих навичок;
- посилення впевненості в собі – успіхи в музиці вплинули на загальну самооцінку та віру у свої сили, створили можливість самовираження.

Олександра **закінчила мистецьку школу з відзнакою**, виконавши всі програмні вимоги. Протягом навчання була активним **учасником ансамблю флейтистів та духового оркестру школи**. Брала участь у різноманітних конкурсах та в концертному житті школи та міста.

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНЯ

Рекомендації щодо організації навчання та виховання **учнів з РАС**.
Корекційна робота з учнями з проявами розладів аутистичного спектра орієнтовно розділяється на два етапи.

I етап. Встановлення емоційного контакту, подолання негативізму в спілкуванні з дорослими, нейтралізація страхів дитини

Дорослим слід пам'ятати про 5 «не»:

1. Не говорити голосно.
2. Не робити різких рухів.
3. Не дивитися пильно в очі дитині.
4. Не звертатися прямо до дитини.
5. Не бути занадто активним і нав'язливим.

Для встановлення контакту треба знайти підхід, що відповідає можливостям учня. **Спілкування базується на грі**. Вимоги спочатку повинні бути мінімальними. Успіхом можна вважати те, що малюк погоджується бути поряд, пасивно слідкує за діями дорослого. Якщо дитина не виконує завдання, її увагу слід переключити на щось легше: не можна наполягати, доводити дитину до негативної реакції.

II етап. Подолання труднощів на шляху до цілеспрямованої діяльності дитини

Навчання спеціальним нормам поведінки, розвиток здібностей.

Для дітей з РАС дуже важлива цілеспрямована діяльність. Вони швидко втомлюються, відволікаються, навіть від цікавих занять. Попередженню цього сприяє **часта зміна видів діяльності** і врахування бажання і готовності дитини взаємодіяти з викладачем.

Змістовною стороною занять з дитиною є діяльність, яку вона любить: **потрібно враховувати інтереси та уподобання учня**. Під час заняття викладач непомітно допомагає учню, створює відчуття самотійного виконання дії.

Неадекватна реакція у дитини свідчить про перевтому або нерозуміння задач.

В учня з РАС існує потреба в збереженні стабільності в обстановці, слідування заведеному порядку. Потрібно створювати **постійний розклад**, використовувати картинки, малюнки, чергувати працю і відпочинок.

Рекомендації викладачам:

- встановити позитивний емоційний контакт;
- навчити дитину мові почуттів, фокусувати увагу на емоційному стані людей і тварин;
- навчити поведінковій етиці на емоційній основі, аналізувати світ емоцій. У подальшому розвиток творчих здібностей та уяви дозволять учню адекватно сприймати музичні образи;
- викладачам не слід використовувати фрази: *«Ти злякався...»*, *«Не вийшло...»*. Завдання педагога – попередити наростання негативу, подолати комунікативні бар'єри.

Корисне посилання:

Музика і живопис як чинник розвитку та корекції поведінки дитини з аутизмом. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=qtvP54XCj08>.

До приходу в мистецьку школу дівчинка відвідувала психолога та логопеда, які тісно співпрацювали з мамою. Розпочавши навчання в мистецькій школі учениця розпочала навчатися та працювати з командою викладачів (музично-теоретичних дисциплін, хору, фортепіано, шумового оркестру). Спочатку склали індивідуальну робочу програму, яка була узгоджена з батьками та адміністрацією мистецької школи. Програма розроблялася з урахуванням усіх потреб та вподобань учениці (наприклад, дівчинка не любить сумних пісень), була направлена на розкриття творчого потенціалу, пізнання себе та самореалізації в мистецтві.

Підходи, які використовувалися:

1. Організували **комфортне середовище** для розкриття мистецького потенціалу в учениці (має улюблене місце в класі).
2. Адаптували **індивідуальну програму**.
3. Зібрали **теку інтересів учениці** (дата народження, що полюбить, що не любить, улюблені герої, кольори, рослини, тварини тощо).
4. Музичний матеріал підібрано з урахуванням уподобань і можливостей дитини.
5. Самооцінювання («Як ти вважаєш? А чому так? Чому не так?»).
6. Постійна підтримка зв'язку з мамою дитини.

Результати:

- **активно цікавиться музикою;**
- **висловлює свою думку впевнено і наполегливо, обґрунтовує її;**
- **любить фантазувати про пісні, музику;**
- **швидко вивчає напам'ять;**
- **грає на фортепіано мелодії своїх пісень;**
- **менше буває зануреною в себе;**
- **покращилось інтонування слів.**

Владислава (8 років) – учениця 1-го класу елементарного підрівня, має **порушення опорно-рухового апарату (параліч верхніх кінцівок від народження)**. Протягом першого року навчання намагалась опанувати виконавські елементи, але кожний елемент вимагав більше часу для вивчення та застосування в нотному тексті. Для подолання таких складнощів було розширено дидактичний матеріал, який видозмінився під час навчання, щоб краще пропрацювати відчуття природної пластики рухів рук. У свою чергу, це вплинуло на підбір і роботу з навчальним матеріалом.

Дитина за характером **сором'язлива, боязка** (просила батьківську присутність у класі чи під час групових занять у фое), був страх навіть ходити по коридорам школи, щоб зняти напруженість викладачка супроводжувала її до наступного класу за розкладом. Дитина **тихо розмовляла, була малоемоційна**, тому на індивідуальних уроках викладачка працювала над пробудженням її фантазії, показуючи різні настрої на інструменті. Із викладачами, які викладали інші навчальні дисципліни, постійно проводилися бесіди щодо її досягнень, позитивних моментів у навчанні.

На нашу думку, така дитина потребує **першого рівня підтримки**, але батьки не мають комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини з ІРЦ, тому виключно за посвідченням дитини про інвалідність ми змогли **змінити робочу навчальну програму в бік адаптації змісту та результатів навчання із врахуванням можливих складнощів в їх опануванні**.

Підходи, які використовувалися:

1. Доводиться збільшувати та урізноманітнювати **вправи для вільного, плавного підняття та опускання рук (робота великих м'язів спини та всієї руки)**, вправи на укріплення кисті та долонь рук за допомогою іграшок, масажних м'ячиків, вправи на самостійність кожного пальця рук із зоровим контролем учениці («Жабки», «Горобчики», «Підбери пінкод»), для укріплення м'язів долонь, які діють на кожний палець («Снігові кульки» тощо). Більшість вправ проводились на столі чи на кришці фортепіано.

2. **Дидактичний матеріал для покращення звуко-слухової роботи**, вивчення розташування звуків на клавіатурі та нотоносці, їхнє темброво-регістрове звучання (образні асоціації з героями казок, тварин чи явищ природи, їхніми емоціями та настроєм).

3. **Ритмічні вправи для координації рухів рук** від плечового поясу. **Наочно-дидактичні матеріали** та різні форми роботи з ученицею до опанування музичного матеріалу чи навичок гри.

4. У діапазоні позиції однієї руки створювали власні пісеньки на тексти загадок чи дитячих віршиків.

5. Обов'язковою була гра в ансамблі з викладачем.

6. Вивчення штрихів мало складності, бо не вистачало гнучкості кисті та пальцевої самостійності. У зв'язку з цим придумано вправи-поспівки, які були взаємопов'язані з мовленнєвою інтонацією та наголосами слів (ямб, хорей). Викладачка прописувала комбінації груп штрихів з підтекстовками (*non legato*, *legato*: дві ноти, три ноти, чотири ноти та комбінації із затактом, *legato* і *staccato*, *staccato* і *tenuto*).

7. На уроках створювалась позитивна атмосфера успіху від виконання завдань. Здійснювали аналіз вдалих і невдалих моментів виконаних музичних творів.

Результати:

- за перший рік навчання учениця змогла опанувати навчальну програму першого року елементарного підрівня в обсязі 21 твору зі складністю відповідною до її діагнозу та для закріплення вивчених штрихів *non legato*, *legato*, *staccato* і *tenuto*;

- також опанувала: етюди з елементами гамових послідовностей; читання нотного тексту в діапазоні трьох октав: мала, перша, друга; елементи гам – до мажор, соль мажор (гама в прямому русі та хроматична гама в діапазоні двох октав, тонічний акорд);

- контролює свою поставу за інструментом, відчуває постановку рук, після нагадування контролює плавність рухів рук.

Ілля почав навчатися в класі фортепіано в 6 років. Мав **заїкання**, читав нерозбірливо, по складах, дуже повільно. **Розмовляв дуже погано, ковтаючи деякі звуки**, повторюючи склади та літери.

Підходи, які використовувалися:

1. **Гра нот зі співом**, сольфеджування кожної ноти, спів коротких поспівок, примовок, потім більш довгих пісень.
2. Написання нотної грамоти, запис нот та інтонування, **проспівування пісень-примовок** про назви кожної ноти, гра на інструменті зі співом разом з викладачем, по черзі та самостійно.
3. Читання нот з листа зі збірок «По клавішах угору», ч. 1 та 2 (автор – Є. Дзюба), обов'язково – **проспівування кожної мелодії** зі словами до неї, гра та спів в ансамблі з вчителем.
4. **Спів під ритм**, удари по кожному коліну кожною рукою окремо відповідно до черговості, плескання, удари паличками по барабанчику, удари на трикутнику та одночасно декламація по складах слів пісень.
5. **Складання та спів власних, придуманих поспівок** про іграшки, природу, тварин, пори року тощо.

Результати:

- на другому році навчання **набагато меншим стало заїкання, мовлення стало зрозумілішим, чіткішим, краще промовляє окремі слова;**
- **багато співає на уроках та вдома**, читає з листа, грає різнохарактерні твори;
- **виступав на всіх запланованих академічних концертах**, на відкритих концертах класу та фортепіанного відділу, також брав участь у конкурсах;
- **має дипломи лауреата творчих дитячих конкурсів.**

**ЛІТЕРАТУРА
ТА ІНФОРМАЦІЙНІ
ДЖЕРЕЛА**

ЛІТЕРАТУРА ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА

1. Байда Л. Ю., Грибальський Я. В., Журбенко О. М. Мистецькі школи : доступне освітнє середовище : посібник. Київ : ВГО НАІУ, 2020. 36 с. URL: https://naiu.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/NAIU-Accessibility_Web-1.pdf.
2. Бриль М. Психолого-педагогічна компетентність викладача в системі інклюзивної мистецької освіти. *Вісник Львівського університету. Сер. «Психологічні науки»*. 2021. Вип. 11. С. 29–36. URL: <https://doi.org/10.30970/PS.2021.11.5>.
3. Горбенко І. Створення команди психолого-педагогічного супроводу в школі. *Кафедра педагогіки та методик навчання ХННРА*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=gfKkqSnNc5c>.
4. Довідник безбар'єрності. *Без бар'єрів* : вебсайт. URL: <https://bf.in.ua/rizni-sotsialnihrupy>.
5. Інклюзивна среда : альманах педагогічних практик викладачів мистецьких шкіл / за ред. Бриль М. М., Власенко О. В., Ковальчук І. М. Ч. 1. Київ : ДНМЦЗКМО, 2025. 77 с. URL: <http://arts-library.com.ua/handle/123456789/1149>
6. Інклюзія в мистецькій освіті : виклики, практики, перспективи : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнарод. участю, 6–7 груд. 2019 р. / за заг. ред. М. М. Бриль. Київ : ДНМЦЗКМО, 2019. 425 с. URL: <http://arts-library.com.ua/handle/123456789/309>.
7. Інклюзивна мистецька освіта. Методичні матеріали. *Державне агентство України з питань мистецтв та мистецької освіти* : вебсайт. URL: <https://arts.gov.ua/misteczkaosvita/konczepczya-rozvytku-inklyuzyvnoyi-osvity>.
8. Інклюзивна освіта від А до Я : поради для педагогів і батьків / укл. Н. В. Заєркова, А. О. Трейтяк. Київ : [б. в.], 2016. 68 с. URL: <http://surl.li/aeaoj>.
9. Інклюзивні практики для працівників культури : метод. посіб. / уклад. І. М. Брушневська, В. В. Колодяжна, О. М. Галапчук-Тарнавська. Луцьк : Вежа-Друк, 2020. 272 с. URL: <https://surl.li/jmndbx>.
10. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с. URL: <https://cutt.ly/91Rx94e>.
11. Концепція інклюзивної мистецької освіти : затв. наказом МКМС від 27 січня 2020 р. № 339. URL: <https://mkip.gov.ua/files/pdf/Концепція.pdf>.
12. Ляшенко О. Д. Інклюзивна мистецька освіта : інноваційна проблема ХХІ ст. *Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики ХХІ століття* : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. Київ : Київський Університет імені Бориса Грінченка, 2014. С. 483–491. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5256/>.
13. Малишевська І. А. Теоретико-методологічні основи підготовки фахівців психолого-педагогічного профілю до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища : монографія. Умань : «ВПЦ» Візіві, 2018. 386 с.

14. Матеріали Всеукраїнського та Міжнародного педагогічних марафонів ARTS FOR HEARTS. *Державний науково-методичний центр змісту культурно-мистецької освіти. Мистецька освіта. Інклюзивна* : вебсайт. URL: <https://www.dnmczkmo.org.ua/mystetska-osvita/inklyuzyvna/>

15. Методичні рекомендації для інклюзивно-ресурсних центрів щодо визначення категорій (типології) освітніх труднощів у осіб з ООП та рівнів підтримки в освітньому процесі / уклад. Л. І. Прохоренко та ін. Київ : [б. в.], 2021. 200 с. <https://znayshov.com/FR/11091/12.pdf>

16. Мистецька освіта. Інклюзивна. *Державний науково-методичний центр змісту культурно-мистецької освіти* : вебсайт. URL: <https://www.dnmczkmo.org.ua/mystetskaosvita/inklyuzyvna/>

17. Національний класифікатор функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я. НК 030:2022. Київ : Міністерство охорони здоров'я України, 2022. 226 с. URL: https://moz.gov.ua/uploads/8/44015-nk_030_2022_klasifikator_funkcionuvanna_obmezenna_zittedial_nosti.pdf.

18. Орф-підхід та інклюзія : метод. посіб. / уклад. В. В. Колодяжна, Т. Черноус. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 100 с. URL: <https://inhub.lutsk.ua/wp-content/uploads/2022/02/ORF-PIDHID-TA-INKLYUZIYA-POSIBNYK.pdf>.

19. Основні принципи етикету в спілкуванні з людьми з інвалідністю. *Національна Асамблея людей з інвалідністю України* : вебсайт. URL: <https://naiu.org.ua/useful/%20etika-spilkuvannya/>.

20. Практичні рекомендації щодо роботи з учнями з особливими освітніми потребами в мистецькій школі / уклад. М. М. Бриль, Ін. М. Ковальчук. Київ : ДНМЦЗКМО, 2023. 81 с. URL: <http://arts-library.com.ua/handle/123456789/1050>.

21. Подгорнова О. В. Нотна система Луї Брайля як основа ефективного навчання дітей з порушеннями зору в мистецькій школі : практично-методичні рекомендації. Київ, 2021. 38 с. URL: <http://arts-library.com.ua/handle/123456789/810>.

22. Положення про мистецьку школу : затв. наказом М-ва культури України від 09 серпня 2018 № 686. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1004-18#Text>.

23. Про освіту : Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 38–39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

24. Серія «Пікто» – соціальні історії з піктограмами. *ДивоГра* : вебсайт. URL: <https://www.dyvogra.com/picto-series/>.

25. Скрипник Т. В. Діти з аутизмом в інклюзії: сценарії успіху : монографія. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2019. 208 с.

26. Скрипник Т. В. Стратегії класного менеджменту для інклюзивного середовища. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2017. Вип. 9 (2). С. 215–223. URL: <https://surl.li/yaynsx>.

27. Скрипник Т. Успішне інклюзивне навчання для дітей з розладами аутистичного спектра» (проект «Спільна допомога» за сприяння посольства США в Україні) : вебінар. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=CDqdBg4z20&t=884s>.
28. Скрипник Т. Прийоми нормалізації психофізіологічного стану. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=408789529942203>.
29. Скрипник Т. Стереотипність у поведінці дитини з аутизмом. *Фонд Зміни Одне Життя – UAURL*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=1JJWDHr3Xlg>.
30. Скрипник Т. Соціальний розвиток дитини з аутизмом. *Фонд Зміни Одне Життя – UAURL*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=vYixXdsppmc>.
31. Степанович П. Формування інклюзивної компетентності педагогів початкової мистецької освіти. Досвід ДМШ№9 м. Києва. *І Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція «Інклюзивна освіта: ідея, стратегія, результат»*: зб. матеріалів учасників конференції, 8 квіт. 2021 р., м. Тернопіль / упор. З. І. Удич. Тернопіль : ТНПУ, 2021. С. 166–168. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/18577/3/inklyziv_conf_2021_nov_uj.pdf.
32. Тарасун В. Аутологія: теорія і практика : підручник. Київ : Вадекс, 2018. 590 с. <http://surl.li/evinf>.
33. Теорія і практика інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб.. Проект «Підтримка інклюзивної освіти у м. Кривий Ріг» / упоряд. Бондар К. М., 2019. 170 с. URL: <http://surl.li/krasj>.
34. Термінологічний довідник ІНКЛЮЗІЯ. / уклад. О. М. Гриненко, О. М. Канзюба. Слов'янськ : [б. в.], 2020. 38 с. URL: <https://surl.li/nwerkz>.
35. Україна. Інклюзія : онлайн-курси та відеоуроки. *ДІЯ* : вебсайт. URL: https://ircenter.gov.ua/static-pages/online_learning.
36. Чайка М. С., Усатенко Г. В., Кривоногова О. В. Теорія та практика використання альтернативної комунікації для осіб з особливими освітніми потребами : навчально-методичний посібник. Київ : ФОП Усатенко Г. В., 2021. 80 с. URL : <https://surl.li/uhsbi>.
37. Картки, ігри, дидактичні матеріали. *CARDS IN UA* : вебсайт. URL: <https://surl.li/pakohd>.

**АНКЕТА
САМООЦІНЮВАННЯ
РІВНЯ СФОРМОВАНOSTI
ЗНАНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ
ЗІ ЗДАТНІСТЮ
ЗАБЕЗПЕЧУВАТИ
ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ
В МИСТЕЦЬКІЙ ШКОЛІ**

Наприкінці нашого збірника педагогічних практик як елемент закріплення матеріалу ми пропонуємо анкету, яка дозволить викладачу закладу мистецької освіти самостійно оцінити рівень інклюзивної компетентності – знання та навички з використання методів та інструментів інклюзивного навчання, що є вимогою професійного стандарту для викладача сфери мистецької освіти.

АНКЕТА САМООЦІНЮВАННЯ рівня сформованості знань, пов'язаних зі здатністю забезпечувати інклюзивне навчання в мистецькій школі²

Дайте відповіді на запитання в анкеті, оцінивши кожне балами від 1 до 5:

- 1 бал – ні, ніколи
- 2 бали – ні, у більшості випадків
- 3 бали – частково
- 4 бали – так, у більшості випадків
- 5 бали – так, завжди

1. Завжди погоджуюсь працювати з учнями з різними особливими освітніми потребами (ООП), оскільки розумію, що мистецтво сприяє розвитку кожної дитини, подоланню емоційних розладів, соціалізації тощо.
2. У разі потреби адаптую або модифікую робочу навчальну програму для забезпечення реалізації індивідуального підходу в навчанні учнів з ООП.
3. Розумію особливості роботи з різними категоріями учнів з ООП, зокрема з порушеннями слуху / зору / фізичного розвитку, РАС, СДУГ.
4. Знаю, як оцінювати роботу учнів з ООП, розробляю окрему систему оцінювання.
5. Проводжу бесіди з нормотиповими учнями щодо толерантного ставлення до дітей з ООП.
6. Забезпечую учасників освітнього процесу необхідними матеріалами, технічними засобами для досягнення запланованих результатів навчання з усіма здобувачами освіти.
7. Орієнтуюсь у професійній термінології інклюзивного навчання, дотримуюсь етики спілкування з учнями з ООП та їхніми рідними.
8. Постійно підвищую рівень професійної компетентності, ознайомлююсь з інноваціями, впроваджую інноваційні методики, технології в освітній процес.

---

² Під час розробки анкети як приклад було використано збірник діагностичних матеріалів «Учительський апгрейд: самооцінювання професійної діяльності: збірник діагностичних матеріалів / Ю. Борисенко, О. Венгловська, Г. Гладкова, І. Новик, О. Стягунова, О. Федоренко; за заг. ред. І. Новик. Київ : УІРО, 2024. 102 с.».

9. Розширюю свої знання, зокрема, за потреби вивчаю шрифт Брайля, жестову мову, методи альтернативної та додаткової комунікації тощо.

10. З перших занять налагоджую комунікацію з батьками / опікунами / рідними учнів, що дозволяє вивчити потреби учня з ООП та зробити навчання більш ефективним.

Підрахуйте загальну кількість балів і встановіть рівень сформованості компетентності:

46-50 – високий рівень (компетентність сформована на найвищому рівні);

43-45 – вище середнього (Ваш рівень знань, умінь і навичок на високому рівні, проте окремі напрями потребують поглиблення);

38-42 – середній (значний рівень знань, умінь і навичок для виконання трудової функції, однак деякі знання та навички потребують розширення та вдосконалення);

30-37 – нижче середнього (компетентність ще формується, рекомендовано долучитися до курсів з підвищення кваліфікації або ознайомитися з додатковими матеріалами (друкованими, електронними, відео) за потрібною темою);

0-29 – низький (компетентність потрібно сформувати).

Пропонуємо також вирішити декілька практичних ситуацій у формі кейсів.

ПРАКТИЧНІ СИТУАЦІЇ³

Оберіть одну, декілька відповідей або сформулюйте свою. Наприкінці можете ознайомитися з варіантами вирішення цих ситуацій викладачами, які представили свій досвід.

Ситуація 1

На уроки з фортепіано почала ходити дівчинка (6 років), яка ніяк не йшла на контакт з викладачем (у дівчинки спостерігалися аутичні прояви). Ігнорувала те, що він пояснював, плакала на заняттях, нічого не робила. Приходила вона завжди зі своєю улюбленою іграшкою. На заняття ученицю приводила бабуся. Викладач не міг вирішити спочатку як привернути увагу дитини до занять музикою.

Як, на Вашу думку, викладачка вирішила цю проблемну педагогічну ситуацію?

1. Почала розповідати навчальний матеріал бабусі, спілкувалася з нею, як з ученицею.

---

³ Усі ситуації було складено на основі описаних прикладів, які надали викладачі мистецьких шкіл під час реалізації проекту ДНМЦЗКМО з підвищення кваліфікації з проблемних аспектів інклюзивної мистецької освіти «Інклюзивна середа» (дистанційна форма проведення) (червень 2024 року).

2. Почала спілкуватися з іграшкою дівчини, саме іграшці пояснювала теорію, демонструвала гру, вмикала музичні приклади.
3. Продовжила спілкуватися з ученицею, незважаючи на її неухважність, продовжила ставити їй запитання, незважаючи на те, що не отримувала відповіді.
4. Запропонувала бабусі перевести дівчинку до іншого викладача, аргументуючи ситуацію особистісною несумісністю з ученицею.

Відповідь. Викладачка почала все розповідати іграшці, поводитися з нею, як з ученицею. Оскільки іграшка була цінною для дівчинки, вона не залишила без уваги те, що відбувалось з важливою та значущою для нею річчю, і через деякий час дівчинка почала реагувати на викладачку. Навчання налагодилося.

Ситуація 2

У театральний клас прийшов учень з розладами аутистичного спектра, який не вмів читати і писати. Викладачка вирішила долучити його до вистави, дала невеличкий текст. Однак учень не міг запам'ятати жодного слова, він просто виходив на сцену і мовчав.

Що в такій ситуації зробила викладачка?

1. Прибрала зі сценарію персонаж хлопчика. Пообіцяла йому роль у наступній виставі.
2. Змінила роль хлопчика. За новим сценарієм він мовчки спостерігав, що відбувається на сцені. А свої емоції та враження він відображав мімікою, а не словами.
3. Продовжила вивчати з учнем слова ролі, зменшивши їхню кількість.
4. Долучила ще одного героя, який промовляв слова, а учень з РАС їх повторював.

Відповідь. Викладачка прибрала слова і запропонувала хлопчику виходити на сцену і відображати свої враження від подій на сцені за допомогою міміки. Учень впорався з поставленим завданням.

Ситуація 3

До класу образотворчого мистецтва прийшла дівчинка з порушеннями слуху (зі зниженим слухом). Батьки звернулись до викладача з проханням розвивати не лише творчі здібності дівчинки, а й комунікативні.

Що в цій ситуації зробив викладач?

1. Порадив батькам віддати дитину на навчання до театального відділення, оскільки там пропонується широкий спектр вправ на розвиток комунікативних навичок.

2. Пропонував учениці персонаж для малювання, просив вигадати історію про цього персонажа і розповісти її. Так спонукав дівчинку до мовленнєвого контакту.
3. Використовував жестову мову для налагодження комунікації.
4. Усі завдання не лише проговорював, а й прописував. Відповіді від учениці також отримував у письмовій формі.

Відповідь. Правильна відповідь під номером 2. Пропонуючи завдання на створення історії, викладач розвивав і образне мислення дівчинки, і комунікативні навички.

Ситуація 4

У клас з нормотиповими учнями, які вивчали сольфеджіо та теорію музики, прийшов хлопчик із синдромом Аспергера. Учень мав такі складнощі в навчанні: неможливість зосередитися на самотійному виконанні завдання, особливо комбінаторного характеру. Одна з цілей навчання: сформувані здатність самотійно виконувати завдання з теорії музики різного ступеню складності (за зразком) протягом уроку.

Чи було досягнуто поставлену ціль? Якщо так, то за допомогою чого?

1. Так, на перших уроках викладачка демонструвала приклади виконання завдань, постійно контролюючи діяльність учня.
2. Так, на перші заняття викладачка разом з учнем розробляли приклади виконання завдань у кольорах, які обирав хлопчик. Це підтримало його мотивацію до навчання. Наступні способи підтримки обиралися після досягнення певних результатів на кожному навчальному етапі.
3. Ні, незважаючи на те, що тривалий час викладачка пояснювала алгоритми виконання завдань, учень так і не зміг продемонструвати самотійну діяльність.
4. Ні, індивідуальні консультації, прописані алгоритми дій не допомогли учню.

Відповідь. Правильна відповідь під номером 2. Залучення дитини до розроблення зразка виконання завдання, використання саме тих кольорів, яким учень віддавав перевагу, сприяли формуванню навичок самотійної роботи.

Ситуація 5

Батьки привели хлопчика з порушеннями зору в клас гри на гітарі з метою отримання сином музичної освіти в мистецькій школі. Щоб учень, який дуже погано бачив, почав розбиратися в нотному тексті та грати на гітарі, викладач мав внести зміни в освітній процес, адаптувати програму, застосувати нові форми навчання / види робіт.

Які, на Ваш погляд, дії викладача мали ефективний вплив на розвиток професійних компетентностей учня?

1. Уся інформація давалася на слух та закріплювалася певними діями, які виконував учень, наприклад, крокування під рахунок, пластичні рухи, відтворення ритмів оплесками, тупотінням та голосом.
2. Викладач декілька разів повторював теоретичний матеріал, інструкції до завдань, промовляючи все чітко.
3. Викладач спростив результати навчання, модифікуючи результати типової навчальної програми, розуміючи, що учень з порушеннями зору не зможе виконати типову навчальну програму, яка розрахована на опанування учнями без складних особливостей здоров'я, і досягнення ними всіх зазначених результатів.
4. Викладач підготував робочу програму для учня, яка передбачала засвоєння такого ж обсягу інформації, як і для нормотипових учнів, але змінювався темп засвоєння. Так він реалізовував адаптовану навчальну програму.

Відповідь. Правильними є 1, 2, 4 варіанти. Найкращий результат в оволодінні професійними навичками учнями з порушеннями зору дає поєднання мовленнєвої частини з дією, коли учень власним тілом відчуває ритм, темп тощо. Коли, враховуючи розвиток учня та можливість виконати типову навчальну програму, викладач може підібрати засоби, які допоможуть реалізувати її повністю, але в адаптованому вигляді під індивідуальні запити учня.

Дякуємо за роботу! Порозміркуйте над отриманими висновками.
Можливо в рамках заходів підвищення кваліфікації або в системі самоосвіти є необхідність поглиблення інклюзивної компетентності.

Адреса: вулиця Бориса Грінченка, буд. 1, м. Київ, 01001,
e-mail: center@dnmckmo.org.ua
website: <https://www.dnmckmo.org.ua/>
Репозитарій: <http://arts-library.com.ua/>

